

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Bc. Jana Šáchová

**Zahraničně-politická orientace Spolkové republiky Německo s ohledem na
střední a východní Evropu po roce 1989**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. Marek Daniel Ph.D., M. A.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 10. 12. 2015

Jana Šachová

Na tomto místě bych chtěla upřímně poděkovat **Doc. Danielu Markovi, Ph.D., M.A.** za odborné vedení, cenné připomínky a rady, které napomohly k vypracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
1. Teoretická východiska práce	21
1.1. Vymezení teorie evropeizace.....	21
1.2. Dimenze evropeizace.....	28
1.3. Zahraniční politika a evropeizace.....	31
1.4. EPC/CFSP	32
1.5. Mechanismy evropeizace zahraniční politiky	34
1.6. Zahraniční politika SRN.....	37
2. Empirická část - Analýza evropeizace zahraniční politiky	42
2.1. Znovusjednocení Německa.....	47
2.2. Summit v Kodani 1993.....	50
2.3. Bilaterální vztahy s Polskem a Českou republikou 1993-2004.....	53
2.4. Summit EU v Essenu 1994.....	55
2.5. Summit v Madridu 1995.....	59
2.6. Období vládní koalice SPD/die Grünen 1998-2005	61
2.7. Agenda 2000.....	63
2.8. Summit v Kodani (2002) a konec procesu rozšíření	65
3. Priority zahraniční politiky SRN	67
3.1. Stabilita a vnější bezpečnost – NATO.....	67
3.2. Německo-francouzský tandem	68
3.3. Rusko.....	68
3.4. Země střední a východní Evropy.....	69
3.5. Určování priorit zahraniční politiky SRN	70
4. Vztahy SRN k zemím SVE	72
4.2. Multilaterální rovina vztahu	72
4.2.1. Výmarský trojúhelník.....	72
4.2.2. Visegrádská skupina.....	73
4.3. Bilaterální rovina vztahu	73
4.3.1. Polsko.....	74
4.3.2. Česká republika	74
4.3.3. Slovensko	75

4.3.4. Rusko.....	75
Závěr.....	77
Seznam pramenů a literatury.....	82
Prameny	82
Literatura	84
Seznam použitých zkratk.....	93
Abstrakt	94
Abstract.....	94

Úvod

Diplomová práce se zabývá aplikací teorie evropeizace na zahraniční politiku členského státu EU. Jako předmět výzkumu byla zvolena zahraniční politika Spolkové republiky Německo (SRN). Text se soustředí na období po německém sjednocení v roce 1990 až do roku 2004. Pro užší vymezení tématu bude zahraniční politika SRN zkoumána na případu východního rozšíření o země střední a východní Evropy (SVE). Jedná se o analýzu čtyř komponentů zahraniční politiky – politických aktérů, nástrojů, procesů a priorit. Práce se zaměřuje na změny v zahraniční politice SRN způsobené vlivem evropeizace.

Koncept zahraniční politiky Německa byl formován z velké části jeho historií. Po druhé světové válce bylo Německo rozděleno na dva různé územní celky. Západní část Německa byla závislá na USA, východní část byla ještě více závislá na SSSR. Obě supervelmoci si také ve „své“ části Německa udržovaly statisícové vojenské posádky. Za této situace měly vlády v Bonnu i v Berlíně svázané ruce k jakékoliv významnější činnosti v zahraniční politice, i když zahraničního obchodu se tato omezení pochopitelně netýkala. Zatímco na Západě usilovali spojenci o sjednocení zón a šíření demokracie, Sovětský svaz byl proti jakékoli užší spolupráci. Rostoucí neshody a začátek studené války mezi SSSR a USA měly za následek rozdělení Německa na dva státy s odlišným státním zřízením. Státnost Německa byla na jedné straně formalizována až v roce 1949 ustavením Spolkové republiky Německo (SRN, *die Bundesrepublik Deutschland*), a na straně druhé ustavením Německé demokratické republiky (NDR, *Deutsche demokratische Republik*) na území sovětské okupační zóny Německa.

V době bipolárního světa musely oba státy vstoupit do integračních struktur, jak ekonomických tak i bezpečnostních. Vstup SRN do NATO v roce 1955 inicioval na druhé straně ustavení Varšavské smlouvy, jejímž členem se stala i NDR. Západní Německo také vstoupilo do Evropského hospodářského společenství (EHS) a východní Německo do Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Evropská integrace západnímu Německu tak usnadňovala zapojení do mezinárodněpolitického prostředí, primárně v rámci demokratické Evropy, ale v širším smyslu také do politiky světové. Ačkoliv Německo nemohlo reálně stanovovat své záměry v oblasti

zahraniční politiky a pojem národní zájem musel být z jeho politického slovníku vypuštěn, představovalo pro něj Evropské společenství arénu, v níž hrálo významnou úlohu.

Po 45 letech rozdělení došlo v roce 1989 k velkým revolučním změnám, které vyvrcholily procesem rozpadu komunismu a rozpadem SSSR v roce 1991. Přejed totalitních režimů k počátkům demokracie, proběhl už počátkem roku nejdříve v Polsku a Maďarsku, poté zasáhl také tehdejší Československo a NDR. Podobné proměny o něco později zasáhly i Pobaltské státy, část bývalé Jugoslávie, Bulharsko a Rumunsko. Rusko se muselo stáhnout ze střední Evropy a prudce vzrostla váha Německa, které se roku 1990 sjednotilo a posílilo svou pozici v Evropě. Dřívější EHS se na základě Maastrichtské smlouvy transformovalo do Evropského společenství (později EU). Kvůli těmto zásadním změnám v mezinárodním dění a v Německu samotném muselo nově sjednocené Německo redefinovat své postavení v Evropě, ve světě i v regionu, a jasně formulovat své zahraničně politické zájmy i svou politiku.

I po sjednocení země nadále pokračovala ve směru zahraniční politiky orientované na multilateralismus, aktivně podporující unijní spolupráci a rozvoj, a stavící svou politiku na anti-militaristických základech. Německo také potřebovalo zajistit bezpečnost a stabilitu nejen na svých východních hranicích, ale také i v evropském a mezinárodním prostředí. Ani jeden z výše uvedených cílů nebyl dosažitelný mimo existující multilaterální rámce, všechny naopak vyžadovaly jejich další vývoj, rozšíření a reformu. Jediným politicky i ekonomicky přijatelným řešením bylo garantovat transformační proces směrem na východ nejen formou pomoci a spolupráce, ale zejména prostřednictvím exportu norem a institucí: uplatnit tedy směrem na východ tzv. *milieu shaping strategy*, již SRN v procesu evropské integrace úspěšně realizovala ve vztahu ke svým západoevropským partnerům. Hlavním projektem se v tomto smyslu stalo rozšíření EU a NATO na východ, především – z hlediska bezprostředního německého zájmu – integrace východních sousedů Německa. Vůči východní Evropě, zejména Rusku, se pak SRN snažila prosazovat inkluzivní politiku partnerství s EU a kooperativní bezpečnosti (posilování Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, později např. vznik Rady NATO – Rusko). (Handl 1998)

Evropská unie se po studené válce stala institucionálním rámcem německé politiky. Její zájmy začaly být sledovány přes EU. Vzhledem k ekonomické i politické síle Německa na kontinentu není překvapením, že se jeho normy a cíle promítly do fungování evropských institucí a sdružení. Německá spolková banka jako vzor Evropské centrální banky, konvergenční kritéria a Pakt stability a růstu determinované německými ekonomickými zájmy – to vše patří mezi všeobecně přijímaná fakta, kterým se evropské společenství neprotiví. I prezentace Unie ve světě se shoduje s tou německou – demokratická síla orientovaná na mezinárodní obchod a kooperaci, vyhýbající se násilí a militarismu.

Cíle práce, hypotéza a výzkumné otázky

Diplomová práce je případovou studií změn, kterými prošla zahraniční politika SRN po svém sjednocení v roce 1990. Cílem práce je analyzovat na případu politiky rozšíření EU o státy SVE, zda byla zahraniční politika Německa ovlivněna procesem evropeizace. Dalším cílem je poté zjistit, jakou roli v německé politice zauímají státy střední a východní Evropy.

Zahraniční politika dříve nebyla předmětem zkoumání evropeizace. Výzkum evropeizace se zaměřoval především na dopady konkrétních nařízení či směrnic Evropské komise (EK) v běžných politikách EU, spadajících do prvního pilíře, např. legislativa vnitřního trhu, ochrana životního prostředí atp., nebo byly zkoumány změny a rozdíly v různých institucionálních systémech. Oblast zahraniční politiky EU nedisponuje žádnými vymahatelnými nařízeními či směrnicemi, neboť provádění této politiky probíhá na mezivládní bázi a rozhodování v Společné zahraniční a bezpečnostní politice (CFSP) má méně institucionalizovanou povahu ve srovnání s politikou EU ve více komunitarizovaném prvním pilíři (Cowles, Carporaso, Risse 2001). Spolupráce členských států v utváření zahraniční politiky EU probíhá již více než čtyři dekády. Kooperace započala nejdříve spuštěním Evropské politické spolupráce (EPC) v roce 1970 a poté následovanou již CFSP, ustanovenou na základě Maastrichtské smlouvy v roce 1992. Tato politika prošla od svého založení výraznými změnami, i když primární roli v této politice i nadále hrají členské státy. Po více než dvou desetiletích spolupráce se CFSP EU stala více institucionalizovanou a v důsledku toho, na základě tvrzení několika předních

odborníků na evropeizaci zahraniční politiky, došlo k transformaci zahraničních politik jednotlivých členských států (Müller, de Flers 2010).

Na tomto místě je velmi důležité objasnit provázanost vztahu SRN a EU, jež poskytuje základ pro analýzu empirické fáze případové studie. Theofanis Exadaktylos, zabývající se evropeizací a zahraničními politikami členských států především Německa a Řecka, zmiňuje čtyři klíčové zahraničně-politické argumenty týkající se německého postoje k východnímu rozšíření. Za prvé mělo Německo silnou touhu zajistit stabilitu podél vlastní východní hranice. Za druhé, rozšíření by nepochybně přineslo SRN značné ekonomické zisky v roli hlavního garanta stabilizace celého v regionu. Za třetí, díky vtažení svých bilaterálních vztahů se státy SVE do celkového rámce EU, by SRN odstranila všechny pochybnosti a obavy ze znovuoobnovení své moci a postavení, jak tomu bylo v minulosti. Vývoj německé zahraniční politiky je docela obtížné rozplést, neboť Německo bylo jedním ze zakládajících členů EU, a velkou měrou formovalo náhled nejen na politiku rozšíření, ale také na celou evropskou integraci. Německo je dlouhodobě klíčový hráč v podporování vztahů s Východem, a stal se *ad hoc* obhájcem jejich evropské integrace a předpokládaného členství (Exadaktylos 2010:10).

Podle tvrzení Petera Katzensteina německá participace v evropských institucích definuje německou identitu a zájmy. Německo je tedy dobrým Evropanem *par excellence*. SRN konzistentně obhajuje politiky, které podporují evropskou integraci, i v případě, že tyto politiky omezují německou národní moc nebo jsou protichůdné k jeho krátkodobým zájmům (Katzenstein 1997:260).

Práce vychází především ze dvou konceptů, kterými jsou zahraniční politika a teorie evropeizace. Pozornost je ovšem také věnována zahraniční politice EU, tedy CFSP. Zahraniční politika členského státu (v tomto případě SRN) představuje předmět výzkumu, na kterém bude zkoumán dopad členství v EU. Z hlediska metodologie, je zahraniční politika SRN závislou proměnou, a členství v EU pak nezávislou proměnou.

Pro studium změn zahraniční politiky je důležitá její definice. V širším smyslu bývá zahraniční politika definována jako koordinace ekonomických, politických a vojenských nástrojů (Smith 1999). Tato definice ale není pro následující analýzu změn v zahraniční politice dostatečná, a proto je potřeba její

definici více specifikovat. Rozsáhlejší definici poskytuje Christopher Hill, který zahraniční politiku definuje jako „*soubor oficiálních vnějších vztahů vedených nezávislým aktérem (obvykle státem) v mezinárodních vztazích*“ (Hill 2003: 3). Použitou terminologii Hill následně objasňuje tak, že termín „*nezávislý aktér*“ dovoluje aplikovat i na takový fenomén, jakým je Evropská Unie, „*oficiální vnější vztahy*“ obsahují veškeré výstupy vládnoucích mechanismů státu a je zapotřebí zahrnout celý „*soubor*“ vztahů, neboť v opačném případě by jednotlivé aktivity mohly být považovány za samostatnou zahraniční politiku (Hill 2003: 3).

Nejvhodnější definici pro tento výzkum poskytují autoři Ian Manners a Richard Whitman ve své knize *The Foreign Policies of European Union Member States* (2000). Zahraniční politiku definují jako „*pokusy vlád ovlivnit nebo řídit události probíhající za hranicemi státu.*” Dále dodávají, že je třeba se soustředit spíše na aktivity vlád (na prezidenty, premiéry, zahraniční ministry a jejich úřady), než na stát jako na celek, neboť se jedná o neregulérní proces, ovlivněný politikami a zájmy jednotlivých institucí a individuálními politiky, kteří jsou v ní zahrnuti (Manners, Whitman 2000a: 2).

Teorie evropeizace byla pro zkoumání hypotézy představenou autorkou práce vybrána z toho důvodu, že dle autorčina domnění nabízí kvalitní základ pro analýzu vztahů a potažmo také vlivu EU na státy SVE. Koncept evropeizace nebo také evropeizace se používá pro popis řady jevů a procesů probíhajících v dnešní Evropě. Samozřejmě nelze považovat evropeizaci za jedinou příčinu změn v zahraniční politice SRN, nicméně ve své práci se autorka snaží najít kauzální vztah právě mezi procesem evropeizace a utváření nové zahraniční politiky SRN po sjednocení.

Z počátku evropeizace byla vyvinuta ke zkoumání důsledků integrace v komunitarizovaném prvním pilíři EU na členské státy, v posledních letech však vzrůstá zájem o aplikaci konceptu evropeizace na studium zahraniční politiky (Major 2005; Miskimmon 2007; Wong 2005, 2007). Všeobecně platná definice ale stále neexistuje, a z toho důvodu je nutné v teoretické části představit několik obecných definic této teorie, především však těch, které se vztahují na zahraniční politiku. Mezi autory, kteří se zabývají aplikací evropeizace na zahraniční politiku, patří především Claudio M. Radaelli, Simon Bulmer, Tanja Börzel, Robert Landrech, Thomas Risse, Claudia Major, Reuben Wong a Ben Tonra.

Diplomová práce staví svou metodologii na základě tvrzení Exadaktylose (Exadaktylos 2010), že „*Německo je dobrý případ pro demonstraci evropeizace*“

zahraniční politiky, protože od sjednocení zůstala i oproti očekávání silně svázána se společnými unijními strategiemi.” Avšak evropeizace je dlouhodobý proces a změnu zahraniční politiky členského státu nelze zpozorovat na základě analýzy několika prvních měsíců po sjednocení. Z tohoto důvodu doporučuje Exadaktylos zvolit určitý konečný časový rámec pro zkoumání vlivu evropeizace na zahraniční politiku. Účelem práce tak je dokázat, že použitím správné metody a určitého časového rámce lze překonat všechny problémy a zjistit, do jaké míry ovlivňuje evropeizace zahraniční politiku členského státu. Zároveň může přispět k chápání evropeizace jako procesu, který zasahuje do všech sfér politických oblastí, a to i těch, které nespádají přímo do kompetencí EU.

U členských států dochází k dvojí dimenzi procesů evropeizace. V prvním případě se jedná o *top-down* dimenzi, tedy vliv EU působící směrem od shora dolů, tedy evropská (vnější) politika působí na domácí (vnitřní) politiky státu. Druhou dimenzí je *bottom-up*, ve smyslu převádění zájmů členského státu na nadnárodní úroveň EU.

Cílem práce je zjistit, zda bylo ovlivněno provádění německé zahraniční politiky implementací politik rozšíření EU o státy SVE, tedy zda došlo k evropeizaci zahraniční politiky SRN. Dílčím cílem je pak objasnit vztah německé zahraniční politiky vůči zemím střední a východní Evropy od počátku a během procesu rozšíření EU a zjistit, jakou roli v nové německé politice zaujímají státy střední a východní Evropy.

K dosažení stanovených cílů si autorka klade následující výzkumné otázky:

Hlavní výzkumnou otázkou je, zda dochází k evropeizaci německé zahraniční politiky po sjednocení na případu politiky rozšíření EU? Pokud ano, do jaké míry proces evropeizace ovlivnil zahraniční politiku SRN?

Jak se projevilo sjednocení Německa vůči regionu střední a východní Evropy?

Jaké je postavení střední a východní Evropy v hierarchii „národních“ a zejména zahraničněpolitických zájmů Německa?

Je zahraniční politika Německa k jednotlivým zemím tohoto regionu diferencovaná, pokud ano, čím je tato diferenciaci podmíněna?

V návaznosti na koncepty zahraniční politiky SRN a teorie procesu evropeizace se autorka snaží v práci ověřit a zkoumat následující hypotézu: *Přijímáním evropských procedur, mechanismů a legislativy docházelo ke změnám v zahraniční politice Německa. Práce rovněž předpokládá, že sjednocením Německa došlo ke změnám v politice nového státu vůči třetím zemím, především zemím střední a východní Evropy.* Tato hypotéza ukazuje kauzalitu mezi vlivem evropské legislativy a změnami v zahraniční politice členského státu. Předkládaná práce tak na základě toho argumentuje, že většinu těchto změn lze v případě politiky rozšíření vysvětlit vlivem procesu evropeizace, konkrétně tedy pomocí obou dimenzí *top-down* i *bottom-up*.

Existuje však celá řada oblastí, kde lze zkoumat vliv evropeizace na určité oblasti. Velmi zajímavým případem by mohla být například analýza celého období vlády kancléřky Angely Merkel a její prosazování zájmů SRN prostřednictvím nadnárodního aktéra EU. Pozornost by si zasloužil i výzkum vlivu EU na kandidátské státy SVE, které se staly členy v roce 2004. Tedy jak probíhala přístupová jednání a jak probíhal proces evropeizace v těchto zemích. Všechna tato témata však vyžadují další výzkum a téma ani rozsah této práce bohužel nedovoluje podrobnější analýzu.

Případová studie SRN zkoumá, jakým způsobem se evropeizace projevovala v samotném členském státu EU, jak velký byl skutečný vliv EU na konkrétní oblast zahraniční politiky. Přínosný je tento výzkum v tom, že může pomoci pochopit jaký je skutečný vliv evropeizace na zahraniční politiku členského státu. Díky pojednání o různých dimenzích a mechanismech evropeizace může práce přispět k lepšímu porozumění dynamiky celého integračního procesu EU a objasnit, do jaké míry dochází k ovlivnění zahraniční politiky členského státu EU. Nemenším přínosem je rovněž hlubší pochopení vlivu EU na členské státy.

Časové, obsahové, geografické vymezení práce

Autorka si stanovuje několik vymezení pro vypracování diplomové práce. Časově byl zvolen z historického hlediska rok 1990, kdy došlo ke znovusjednocení obou německých států („*Wiedervereinigung Deutschlands*“). Od té doby se již nově ustanovená Spolková republika Německo, od roku 1991/1992 s centrální vládou

v Berlíně stala pevnou součástí evropské integrace a zároveň největším státem Evropy, který se musel přizpůsobit novým mezinárodním podmínkám a redefinovat své mezinárodní postavení, politické zájmy i svou politiku. Práce tak časově pojednává částečně o třetí a zejména o čtvrté vládě kancléře Helmuta Kohla. Dále následuje ve dvou po sobě jdoucích obdobích vláda Gerharda Schrödera. Rámcovým konečným termínem se stává rok 2004, tedy vyvrcholení procesu přijetí všech deseti zemí SVE do EU. Období vlády velké koalice CDU/CSU (Křesťansko Demokratická unie, Křesťansko Sociální Unie v Bavorsku) a SPD (Sociálnědemokratická strana Německa), pod vedením Angely Merkel, nemůže být zohledněna s ohledem na stanovený časový rámec a konečnou fázi procesu přistoupení zemí SVE k EU dne 1. května 2004.

Geograficky se práce vztahuje pouze na Evropu jako kontinent. Z hlediska států se jedná převážně o Spolkovou republiku Německo, okrajově bude zmíněn také německo-francouzský tandem, jenž je motorem celé Evropské unie. Dále se práce orientuje na státy střední a východní Evropy, především však na státy sousedící přímo se SRN - tedy Polsko a Českou republiku. V další části pak Slovenskou a Maďarskou republiku. Pouze okrajově bude zmíněna také Ruská federace (RF) s ohledem na změnu rozložení mezinárodního uspořádání po rozpadu SSSR, a také pro účelové srovnání vztahu SRN ke státům SVE a vztahu SRN právě k RF.

Autorka pracuje se zkratkou SVE, kterou bývá označováno deset členských zemí EU, jež společně přistoupily v roce 2004. Je však na místě zdůraznit, že v práci se jedná pouze o výše vybrané země střední a východní Evropy, neboť pojem v české ale i zahraniční literatuře totiž často zahrnuje i další státy východní Evropy, které nejsou členy EU, tedy Albánii, Bosnu a Hercegovinu, Makedonii, Kosovo, Černou Horu a Srbsko. Chorvatsko patří také na seznam států zemí SVE, ovšem je členem EU od roku 2007, a do konceptu nebude rovněž zahrnuto.

Je třeba poukázat na to, že práce si neklade za cíl analyzovat, jak proces evropeizace ovlivnil zahraniční politiky každého státu SVE. I když byly tyto státy přijaty jednotně 1. května 2004, nelze jejich proces evropeizace považovat za stejnoměrný a stejnorodý. Práce se zaměřuje pouze na evropeizaci německé zahraniční politiky při provádění politiky rozšíření o státy SVE, a dále na roli regionu SVE v německé zahraniční politice.

Obsahově se diplomová práce zabývá konceptem evropeizace, je pojednáno o jejích dimenzích a mechanismech. Dále se práce soustřeďuje na koncept zahraniční

politiky, zabývá se jejími aktéry, nástroji, procesy a prioritami. V praktické části je pak zvoleno 8 mezníků v procesu východního rozšíření, jež budou krátce popsány, a na jejichž základě bude analyzována zahraniční politika SRN. Dále se práce soustředí na analýzu vztahu zemí SVE k SRN a zkoumá postavení těchto zemí v prioritách zahraniční politiky SRN. V poslední řadě práce hledá rozdílnost politiky SRN k jednotlivým vybraným zemím SVE.

Analýza literatury

Autorka pracuje v textu s teorií evropeizace v pojetí několika předních výzkumníků v této oblasti. Nejznámějším autorem, který začal pojem evropeizace užívat je italský profesor Claudio Radaelli. Jeho definice konceptu evropeizace se stala asi nejjobecnější a nejúplnější definicí k této problematice. Mezi další autory patří také Tanja Börzel, Robert Ladrech, Thomas Risse, Simon Bulmer, Claudia Major, Reuben Wong, Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, Ben Tonra a mnoho dalších. Výzkum evropeizace a odlišné definice shrnuje Šárka Zemanová ve svém článku uveřejněném v periodiku *Mezinárodní politika* (2007). Jen z tohoto základního výčtu nejvýznamnějších autorů lze tedy zřetelně pozorovat rozsáhlost evropeizačního výzkumu. Souhrn literatury od těchto autorů poskytuje základní rámec pro pochopení samotného konceptu evropeizace a přístupů k jeho výzkumu, neboť evropeizace ovlivňuje velké množství oblastí, oborů a témat. Nejčastěji jde o evropeizaci zájmů, politických systémů, legislativy apod. Tento proces má multidimenzionální povahu, tzv. zasahuje do několika oblastí a je obtížné je od sebe separovat i přes zaměření výzkumu na jednu jedinou oblast.

Téma evropeizace zahraniční politiky je předmětem mnoha studií a výzkumů především v zahraniční literatuře. Dle mého zkoumání se v české odborné literatuře nacházejí pouze studie o evropeizaci jiných politických oblastí, jako je evropeizace politických systémů, stran, právních legislativ a lidských práv. Již zpracovaná studie o evropeizaci zahraniční politiky členského státu EU nebo konkrétně SRN se prozatím v české literatuře nenachází, a z tohoto důvodu tak může předkládaná práce být velkým přínosem do české literatury, a rozšířit tak povědomí o vlivu evropeizace na další oblast, která však bývá v kompetenci pouze členských států samotných.

Mezi autory věnující se problematice evropeizace zahraniční politiky lze zmínit Theofanise Exadaktylose, Patricka Müllera a Bena Tonra. První studií, která byla inspirací pro tuto práci, je monografie Exadaktylose s názvem *The impact of the Enlargement policy on the foreign policies of the EU member states: lessons from Greece and Germany* (2010), která porovnává vývoj zahraničních politik v Německu a v Řecku s ohledem právě na východní rozšíření EU. Právě z této monografie pochází výše zmíněné tvrzení, že proces evropeizace působí i v politických oblastech, které spadají mimo kompetence EU. Autor však připouští, že existuje mnoho námitek k aplikování evropeizace na zahraniční politiku a je velmi často obtížné izolovat tzv. efekt EU (společné sdílení evropských hodnot) od domácích a mezinárodně určujících faktorů.

Další přínos z teoretického hlediska poskytuje práce Patricka Müllera a Nicole Alecu de Flers *Dimensions and Mechanisms of the Europeanization of Member State Foreign Policy: State of the Art and New Research Avenues* (2009), která tvrdí, že přístup Mezinárodních vztahů dominující oblasti evropské zahraniční politiky nedokáže jasně objasnit změny v zahraniční politice členského státu EU. Ale díky evropeizaci, a jejím vzájemně působícím dimenzím *top-down* a *bottom up*, které byly dříve považovány za izolované jevy, lze lépe pochopit a objasnit komplexní podstatu evropského zahraničně-politického rozhodování. Na druhé straně však upozorňuje na přehnané zveličování dopadu na národní zahraniční politiku a rovněž odmítá naprostou konvergenci zahraničních politik členských států s politikou EU. V případě krizí by se tedy členské státy měly vrátit ke svým vlastním východiskům a individuálním strategiím.

V podobném duchu je také monografie Alister Miskimmon *Germany and EU Foreign Policy: Between Europeanization and National Adaptation* (2007). V této studii autorka argumentuje, že tvůrci německé zahraniční politiky byli ovlivněni vývojem Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (CFSP), aby reprezentovaly své vlastní národní preference za účelem udržení adaptačních tlaků uvnitř jasných hranic.

Velmi přínosnou byla kniha s názvem *Between deepening and widening: Role conflict in Germany's enlargement policy* autorky Henning Thewes z roku 1998. Autorka zde zkoumá utváření a provádění německé politiky rozšíření a konstatuje, že se Německo po svém sjednocení rozhodlo jak pro prohlubování EU v rámci stávajících členských států, tak pro rozšíření EU o nové státy střední a východní Evropy. Celá

práce tak velice dobře analyzuje počínání německé politiky v rámci EU i k zemím SVE.

Poslední knihou, která byla velmi nápomocná pro zpracování struktury a teoretické části předkládané práce byla kniha *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization* (2013) autorů Micheala Bauna a Dana Marka, především však kapitola *The foreign policies of the new member states: A framework for analysis*, jež pojednává o evropeizaci zahraničních politik nových členských států přistoupivších v roce 2004 a 2007.

Jako slabinu českého vědeckého prostředí autorka předkládané práce vnímá omezené množství českých publikací o německé „evropské“ politice. Naopak lze nalézt dostatek autorů, kteří se dlouhodobě věnují zahraniční politice SRN. Jedním z nich je například Vladimír Handl. Jeho publikace s názvem *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední a východní Evropy od roku 1990* (1998) analyzuje vztah SRN ke státům střední a východní Evropy již od roku 1848 až do současnosti. Významným pozitivem je zpracování jak multilaterální, tak i bilaterální roviny vztahu, a rovněž i zahraniční politiky SRN. Kniha tak poskytla autorce bezpočet podnětů a poznatků pro předkládanou práci.

Dalším autorem zabývajícím se dlouhodobě německou politikou, historií střední Evropy ve 20. století a současnou evropskou politikou SRN je Martin Jeřábek. Jeho monografie *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union* (2006) však byla vydána pouze v německém jazyce. Knihou, jež byla velmi dobrým pomocníkem pro pochopení konceptu zahraniční politiky SRN, jejich aktérů, procesů, nástrojů a priorit, je kniha Jana Prášila a kolektivu autorů s názvem *Zahraniční politika Německa na začátku 21. Století* (2011). Kniha poskytla autorce nejen přehled o institucích a aktérech, jež utvářejí zahraniční politiku SRN ale i o mechanismech fungování německé zahraniční politiky.

S ohledem na problematiku evropeizace vychází diplomová práce především z knih Claudia Radaelliho *Whither Europeanization? Concept Stretching and substantive Change* z roku 2000 a *Europeanisation: Solution or Problem?* (2004), neboť tento autor je považován za jednoho z nejvýznamnějších přispěvatelů k této problematice a také jeho definice evropeizace bývá nejčastěji citovaným a používaným konceptem. Rovněž tato práce vychází z jeho definice a na jejím základě zkoumá vliv evropeizace na zahraniční politiku členského státu SRN.

Radaelli považuje evropeizaci za oboustranný interaktivní proces probíhající prostřednictvím dimenzí *top-down* a *bottom-up*.

Empirická část pracuje s velkým množstvím oficiálních dokumentů EU a také s dokumenty z institucí zahraniční politiky SRN. Základním je výstupní unijní dokument zvaný *Presidency conclusion* ze summitu Evropské Rady (ER) v Kodani z 21.-22. června 1993, kde byla v reakci na žádosti bývalých komunistických zemí o přistoupení k Unii stanovena tři kritéria, která by měly tyto země splňovat. Před přistoupením museli noví členové EU mít:

- *stabilní instituce zaručující demokracii, právní stát, dodržování lidských práv, úctu k menšinám a jejich ochranu;*
- *fungující tržní hospodářství a schopnost vyrovnat se s konkurenčním tlakem a tržními silami v Unii;*
- *schopnost plnit závazky vyplývající z členství, včetně podpory cílů politické, ekonomické a měnové unie. (Presidency conclusion 1993).*

Dalším důležitým dokumentem je *Presidency Conclusion* ze summitu Evropské rady (ER) v Madridu 15. - 16. prosince roku 1995, který stanovil tzv. *madridské kritérium*, které ke Kodaňským kritériím přiřadilo vytvoření správné kapacity pro převzetí *acquis communautaire*. Závěry předsednictví zdůraznily, že je důležité přijmout do národních legislativ celou legislativu Společenství. Zasedání v Madridu rovněž dalo impuls k vypracování posudků na kandidátské země. Dokument *Agenda 2000: for a stronger and wider Union* představovala základní rámec pro přípravu EU k přijetí většího množství dalších členů a zároveň i pro vlastní stanovisko při vyjednávání s kandidátskými krajinami.

Mezivládní konference 2000 byla čtvrtou podstatnou událostí, která měla pomoci při východním rozšíření. Jejím účelem bylo vyřešení otázek ohledně velikosti a sestavy Komise, a rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou v Radě. Cílem bylo také nastavit fungování Unie tak, aby její instituce byly připravené na vstup nových členských států. Na konferenci byla odhlasována a v roce 2001 podepsaná *Smlouva z Nice* (v platnost vstoupila 2003), která pozměnila i způsob rozhodování v EU, kdy bylo v mnohých oblastech zavedeno hlasování kvalifikovanou většinou. Pro deset nejlépe připravených zemí byla jednání uzavřena v prosinci 2002 na summitu v Kodani.

Podkladem pro empirickou část je také rozhovor s Güntherem Verheugenem bývalým eurokomisařem pro politiku rozšíření EU (1999-2004). Tento rozhovor byl významným zdrojem, který mi poskytl pohled na východní rozšíření z jeho pozice, jako přímo odpovědného za tento proces. V podobném smyslu bylo důležité vyjádření i Helmuta Kohla, bývalého kancléře SRN v letech (1982-1998) a kancléře Gerharda Schrödera v následujícím období 1998-2005 .

Metodologické postupy a struktura práce

Text je případovou studií změn, kterými prošla německá zahraniční politika po svém sjednocení v roce 1990 a také při uplatňování politiky rozšíření na státy SVE. Robert K. Yin vysvětluje případovou studii následovně: „*Případová studie je empirické šetření, které:*

- *vyšetřuje současný fenomén („případ“) do hloubky a v rámci jeho kontextu v reálném světě, především pokud*
- *jsou hranice mezi fenoménem a kontextem jasně viditelné“* (Yin 2014: 16).

Jde o explanatorní případovou studii, která pomocí teorie evropeizace vysvětluje transformaci v zahraniční politice členských zemí. Dle typologie případových studií, tak jak je definuje Yin, podává explanatorní studie vysvětlení případu rozebráním jednotlivých příčinných řetězců za užití předem stanovené teorie. Snaží se tedy podrobně vysvětlit daný jev prostřednictvím zvolené teorie. Cílem je odkrýt méně známé nebo dosud neznámé vztahy a struktury daného případu, analyzovat jejich charakter, identifikovat příčiny a důsledky.

Diplomová práce zkoumá nejdříve velké množství akademických textů, které se věnují různým konceptům evropeizace. Pracuje také s množstvím oficiálních dokumentů vydaných orgány utvářejícími zahraniční politiku SRN, analyzuje jejich postoje v provádění politiky rozšíření o státy SVE. To vše slouží k podrobné analýze výzkumných otázek a stanovené hypotézy. Ambicí této práce není analýza osobních rozhodnutí jednotlivých aktérů, konkrétně tedy kancléřů SRN. Tento typ studie se hodí pro zkoumání implementace daných opatření a jejich interakcí.

Aplikování teorie evropeizace na zahraniční politiku SRN má logické konotace, neboť proces evropské integrace uvnitř EU probíhá na základě vlivů

různých aktérů, institucí a na různých úrovních. Proces evropeizace je jedním z vlivů, kterým dochází k transformaci různých politik na různých úrovních. Pokud chceme prokázat, že ovlivňuje aktéry, nástroje, procesy a priority tohoto procesu, je třeba případ podrobně interpretovat. Teorie evropeizace také objasňuje soubor vztahů mezi aktéry na různých úrovních. Zejména jde o kauzální vztah mezi aktéry, kteří si nejsou z principu zcela rovnocenní, a prostřednictvím explanace je možné těmto vztahům porozumět. Evropeizaci je nutno chápat jednak jako zkoumaný proces a zároveň jako teorii, popisující jak tyto procesy probíhají. Na základě evropeizace lze také lépe porozumět změnám, ke kterým dochází působením dynamiky evropské integrace.

Struktura práce odpovídá nastoleným výzkumným cílům. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

V první kapitole teoretické části se práce zaměřuje na teoretické vymezení konceptu evropeizace. Jedná se o obecné vymezení konceptu od Radaelliho, pojetí evropeizace od Roberta Ladrecha a Tanji Börzel, Thomase Risseho a Kyriaka Mousmoutzise.

V druhé kapitole budou představeny dimenze evropeizace. Na tomto místě budou popsány dimenze *bottom-up* a *top-down* především od Patricka Müllera a Alecu de Flers, Tanji Börzel, Bena Tonra a také podle zpracování těchto dimení v knize Michaela Bauna a Dana Marka

Dále je třeba vázat teorii evropeizace konkrétně na zahraniční politiku členského státu. Vztahu evropeizace a zahraniční politiky se tak věnuje třetí kapitola, o kterém pojednávají především autoři Simon Bulmer a Claudio Radaelli, Christopher Hill a Ian Manners a Richard Whitman.

Čtvrtá kapitola se zabývá evropskou zahraniční politikou. Pouze krátce jsou zmíněny spolupráce v oblasti zahraniční politiky EU, tedy dřívější Evropská politická spolupráce (EPC) a na ni navazující Společná zahraniční a bezpečnostní politika (SZBP), pro objasnění provádění společné zahraniční politiky na úrovni EU. Kapitola vychází především z Maastrichtské a Lisabonské smlouvy.

Na tuto kapitolu navazují mechanismy evropeizace probíhající v oblasti zahraniční politiky, kterými jsou Učení (*Learning*) a Socializace (*Socialization*), jak je formulují Simon Bulmer a Claudio Radaelli, Ben Tonra a jak jsou zpracovány v knize Patricka Müllera a Alecu de Flers.

Poslední kapitola pojednává přímo o zahraniční politice SRN. Jsou představeny instituce, které ovlivňují a formují zahraniční politiku SRN – zejména Spolková vláda, Úřad spolkového kancléřství, Spolkový sněm a další. Kapitola čerpá především z knihy *Zahraniční politika Německa na začátku 21. století* (2011) od Jana Prášila.

Poté již navazuje druhá část práce, tedy výzkumná empirická část. Výzkum se soustředí na německou politiku SRN po svém sjednocení v roce 1990, kde na základě 8 zvolených důležitých mezníků v procesu rozšíření EU o státy SVE bude zkoumán vliv evropeizace na zahraniční politiku SRN při provádění této politiky, na její aktéry, nástroje, procesy a priority.

Jako mezníky byly stanoveny znovusjednocení Německa (1990); summit v Kodani (1993); započetí bilaterálních vztahů s Polskem a Českou republikou (1993-2004); summit v Essenu (1994); summit v Madridu (1995); období vlády SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) a *die Grünen* (Zelení) pod vedením Gerharda Schrödera (1998-2005); Agenda 2000 (2000); a summit v Kodani (2002) s ukončením procesu rozšíření v roce 2004. Před zahájením analýzy bude výběr všech mezníků krátce odůvodněn. Na tomto základě se autorka pokusí zkoumat a analyzovat výzkumné otázky stanovené v této práci.

V poslední řadě je zkoumáno také postavení zemí SVE v prioritách zahraniční politiky SRN, a rovněž bude hledána odpověď na poslední stanovenou výzkumnou otázku diferenciací vztahu SRN k regionu SVE a multilaterální nebo bilaterální povahu tohoto vztahu. Empirická část vychází z velké části z oficiálních dokumentů EU, především z dokumentů vydaných Evropskou komisí a dokumentů institucí zahraničně-politických orgánů SRN (Spolková vláda, prohlášení kancléřů atp.)

Závěr diplomové práce je věnován shrnutí výzkumného záměru. Práce v něm odpovídá na stanovené výzkumné otázky a hypotézu.

1. Teoretická východiska práce

V první teoretické části jsou blíže představeny oba teoretické koncepty, na jejichž základě bude zkoumán proces transformace zahraniční politiky SRN. První kapitola předkládá úvod do problematiky teorie evropeizace a poskytuje analýzu různých přístupů k teorii evropeizace. Tento pojem zároveň vymezuje s ohledem na zahraniční politiku a její specifika. Druhá kapitola navazuje popisem hlavních procesů evropeizace, dimenzí *top-down* a *bottom-up*. Třetí pojednává o konceptu zahraniční politiky, představuje její definici se zřetelem na pozdější aplikaci tohoto konceptu na proces evropeizace. Z tohoto důvodu je také v následující kapitole krátce zmíněna evropská zahraniční politika, ve smyslu dřívější Evropské politické spolupráce a poté pokračující Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (CFSP). K evropeizaci zahraniční politiky dochází prostřednictvím mechanismů, především tzv. učením (*learning*) a socializací (*socialization*), jež jsou dále popsány v páté kapitole. Poslední kapitola krátce představuje aktéry zahrnuté v zahraniční politice SRN a objasňuje zkoumané komponenty pro analytickou část.

1.1. Vymezení teorie evropeizace

Až do 80. let 20. století se význam evropské integrace na vývoj domácích politických systémů jevil jako empiricky zanedbatelný a proto nebyl zařazován jako sledovaný prvek výzkumu. V posledních letech se tak otevírá široký prostor pro výzkum, v němž by závislou proměnou byla změna a kontinuita domácích (národních) politických systémů v závislosti na podobě, směru a rychlosti evropského integračního procesu. (Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 18).

Studium evropeizace se začalo výrazněji prosazovat spíše až v 90. letech, kdy začaly být prováděny studie o působení evropských institucí a norem na domácí úrovni. Jako ukázkový a často citovaný případ lze uvést Ladrechovu studii: *Evropeizace domácí politiky a institucí: případ Francie z roku 1994*. Politologové tedy postupně začali obracet směr, na který se soustředili, a z Evropské unie se stala nezávislá proměnná na místo závislé a z národních států naopak závislá z nezávislé. Zkoumání dopadů na domácí prostředí členských států se poté rozvinulo v samostatný teoretický koncept, který vytváří výzkumný aparát pro analýzu změn v domácím

prostředí vyvolávaných evropskou integrací. Tyto změny jsou souhrnně označovány jako proces evropeizace. Tento teoretický koncept tak obrátil dosavadní vnímání kauzality výzkumu integračního procesu, kdy tento proces chápe jako daný předpoklad a naopak závislými proměnnými jsou dopady integrace na domácí prostředí národních států (Dančák B., Fiala P., Hloušek 2005: 54-58).

Je nutno zmínit, že koncept evropeizace není totožný s evropskou integrací. Jedná se spíše o mechanismus, odpovědný za důsledky tohoto procesu na členské státy (Bulmer, Lequesne 2002:16). Evropeizace by také neměla být vnímána pouze jako proces vedoucí ke konvergenci či harmonizaci institucí a politik, neboť vykazuje určitý stupeň politické koherence mezi členskými státy (Lequesne 1998: 126).

Díky novému úhlu pohledu a široké využitelnosti se evropeizace stala velmi populárním a dynamicky rozvíjeným teoretickým konceptem. Jeho nespornou výhodou je aplikovatelnost v mnoha oblastech. Dopady a projevy evropeizace lze sledovat ve třech různých sférách:

- 1) v *politikách (policy)* - vyvíjených jednotlivými státními orgány (zahraniční, bezpečnostní, obchodní, ochrana životního prostředí, ochrana spotřebitele, regulace hospodářské soutěže a jiné),
- 2) v *politickém procesu (politics)* - formulace společenských zájmů, utváření veřejného mínění, jednání politických stran, elektorátu, nátlakových skupin, vztahy uvnitř vlády a podobně,
- 3) v *politickém systému (polity)* - politické, ústavněprávní a administrativní struktury, kognitivní a normativní struktury, vztah státu a společnosti a podobně (Börzel, Risse 2000; Radaelli 2000; Börzel 2003).

Tato práce si klade za cíl analyzovat změny v zahraniční politice SRN s ohledem na východní rozšíření o státy střední a východní Evropy. Výzkum se proto bude pohybovat zejména v oblasti policy. Následně samozřejmě autorku budou zajímat i důsledky změn, které byly v rámci evropeizace v této oblasti učiněny. Naprosto ostré oddělení od všech ostatních bodů však není nikdy možné nebo užitečné, neboť tyto teoretické politické dimenze jsou často v praxi propojeny (Müller, de Flers 2009: 9).

Co se týče praktického výzkumu dopadů evropeizace, je nezbytné stanovit stupnici zkoumaných změn v domácí politice, které byly vyvolány evropeizací. V

odborné literatuře je nejčastěji používána typologie Tanji Börzel, která definuje pět úrovní změn domácího prostředí:

Regrese - v reakci na adaptační tlaky dochází ke změnám, díky nimž se domácí prostředí vzdaluje evropskému modelu.

Inercie - rezistence ke změnám, žádná reakce na adaptační tlaky.

Absorpce (též upevněná politika) - euromodel je inkorporován, aniž by muselo dojít k výraznějším změnám v domácím prostředí, určité úpravy probíhají, mají však pouze dílčí charakter a odpovídají dosavadnímu duchu vývoje v domácí sféře.

Akomodace (též mozaiková změna) - výraznější změna, netýká se však samotné podstaty fungování části domácího prostředí nově regulované evropským modelem, jejich klíčových součástí a způsobu, jakým jsou tyto součásti vnímány, k dosavadním hlavním součástem politiky jsou přidány nové, evropské elementy.

Transformace (též paragimatická změna) - zásadní změna, zcela mění logiku fungování příslušné oblasti, její klíčové součásti a způsob, jakým jsou tyto součásti vnímány (Börzel 2003: 15-16).

Jak je uvedeno výše, evropeizace není jednotnou teorií ale spíše širším konceptem. Existuje tak mnoho odlišných přístupů k teorii evropeizace. Například Johan Olsen rozlišuje pět základních přístupů k této teorii:

- 1) *Evropeizace jako proces rozšiřování geografického prostoru a zvětšování potenciálu EU.* Díky přijímání nových členů se zvětšuje teritorium, populace a další zdroje EU.
- 2) *Evropeizace jako proces budování a rozvoje nadnárodních institucí* a s tím související vytváření specifického systému vládnutí na evropské úrovni.
- 3) *Evropeizace jako proces formálních a neformálních změn* v domácím prostředí členských států, které jsou vyvolány působením EU. Evropeizace je v tomto pojetí také novým teoretickým konceptem, kterým jsou zkoumány dopady integračního procesu na členské státy a vzájemná interakce mezi domácí a nadnárodní sférou.

- 4) *Evropeizace jako pronikání evropských souborů norem, hodnot, zvyklostí a kulturních tradic za hranice evropského teritoria.* Tento proces můžeme označit jako klasické poevropšťování mimoevropských oblastí a národů, které bylo intenzivní například během kolonializmu v 19. století.
- 5) *Evropeizace jako projekt vytvoření unifikované a federalizované organizace,* která spojí evropské státy v jedinou politickou jednotku (Olsen 2002: 921-922).

O rozmanitosti konceptu evropeizace svědčí také samotný fakt, že pro tento pojem není sjednocena používaná terminologie, a to jak v anglickém, tak i v českém akademickém diskursu. V češtině se nejčastěji vyskytují dvě varianty: termín evropeizace, který je používán odborným periodikem *Mezinárodní politika* (*Mezinárodní politika ročník XXIX/2005/, číslo 10 a 11*) a termín europeizace, který se uplatňuje v odborném periodiku *Mezinárodní vztahy* (*Mezinárodní vztahy, ročník 39 /2004/, číslo 1, ročník 40 /2005/, číslo 2, ročník 41 /2006/, číslo 4, ročník 42 /2007/, číslo 3*). Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky ve slovníku neologismů uvádí jedinou podobu – *evropeizace* (Martincová a kolektiv, 2004, s. 115). Databáze Český národní korpus, budovaná Ústavem českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, obsahuje dva tvary – *evropeizace* a *europeizace*. Oba tyto termíny jsou vnímány jako ekvivalentní (Zemanová 2007). Nicméně tato práce se drží používání výrazu evropeizace, který dle autorčina domnění lépe vystihuje přímou souvislost s EU.

Jeden z nejznámějších politologů Claudio Radaelli se věnuje problematice evropeizace již dlouhou dobu a proto vykazuje perfektní přehled v této oblasti. Radaelli kritizuje velkou šíři či rozpínavost tohoto konceptu (*concept stretching*) a považuje ji za jeho nevýhodu. Argumentuje, že každý vědecký koncept charakterizují dva základní znaky: šířka a hloubka. Znaky se nacházejí ve zřejmém protikladu. Široké pojetí konceptu umožňuje zahrnout mnoho jevů. Velký počet jevů má ale málo společného. Proto jejich analýza zůstává na povrchu. Naopak s pronikáním do větší hloubky je společného více. Řada původních jevů musí však být vyřazena, neboť vyšší nároky dané novým společným jmenovatelem nespĺňuje. (Radaelli, 2000).

Po základním vymezení konceptu evropeizace je nezbytné přistoupit k její užší, funkční definici. Jedním z prvních autorů, který se snažil o teoretické vymezení

pojmu, byl Robert Ladrech (1994), který vnímal evropeizaci jako „*vzrůstající proces, který mění orientaci a formy politiky až do té míry, kdy se politická a ekonomická dynamika EC (EU) stane součástí vytváření politiky na úrovni národních států*“ (Ladrech 1994: 69). V této definici převažuje perspektiva shora-dolů (top-down). Ve svých pozdějších dílech klade důraz na institucionální a organizační adaptaci a proces učení, tedy „*adaptační proces organizací na změněné nebo měnící se prostředí*“ (Ladrech 2001: 3-4). Dále také zdůrazňuje, že proces evropeizace může probíhat v různých zemích jinak, protože se tyto země liší svým politickým a ekonomickým prostředím, politickými tradicemi, fungováním politických stran, apod. A i když existuje stejné vstupní zadání (*inputs*), přesto může způsobit různé výsledky (*outputs*) v jednotlivých zemích (Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 18).

Jeden z nejznámějších politologů Claudio Radaelli se věnuje problematice evropeizace již dlouhou dobu a proto vykazuje perfektní přehled v této oblasti. Claudio Radaelli se ztotožnil s institucionalizací. Podle Claudia Radaelliho lze na evropeizaci pohlížet „[]... jako na vládnutí (*governance*), institucionalizaci, nebo diskurz.“ (Radaelli 2004: 6). Z hlediska vládnutí je nepopiratelné, že evropské instituce vytvořily nový prostor a příležitosti pro různé domácí aktéry veřejného dění, kteří nyní mohou „obcházet“ národní vlády získávat podporu u institucí EU (Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 59). V konečném důsledku se můžeme ptát, jak se díky evropeizaci změnilo vládnutí v jednotlivých členských zemích. Výsledné otázky mohou být opravdu rozmanité od těch čistě výzkumných až po normativní.

Radaelli podobně jako Ladrech, vnímá evropeizaci jako proces. Rovněž se ve své definici ztotožnil také nejvíce s institucionalizací. Říká totiž, že evropeizace: „*je proces: 1) konstrukce, 2) difúze a 3) institucionalizace norem, přesvědčení, formálních i neformálních pravidel, procedur a paradigmat, které se nejprve konsolidují v politickém procesu na úrovni EU a následně dochází k jejich převedení do logiky domácího diskurzu, politických struktur a veřejných politik.*“ ((Radaelli 2000: 4). Jeho definice se stala nejjobecnější a nejužívanější definicí tohoto konceptu. Definice zdůrazňuje důležitost změn chování, které nastanou v politickém prostředí. Evropeizace také obsahuje asimilaci domácí politiky s politikou EU, proto Radaelliho definice odkazuje na proces institucionalizace. Výčtem objektů, u kterých dochází ke změně, autor zabraňuje tomu, aby byla evropeizace aplikována i na další

oblasti, které s evropeizací přímo nesouvisejí. Autoři si tak nemohou přizpůsobovat tuto teorii v rámci vlastního výzkumu.

O čtyři roky později se Claudio M. Radaelli ke konceptu evropeizace vrací v článku *Europeanization: Solution or problem?* Radaelli je velkým zastáncem co nejužší aplikace evropeizace. V tomto novějším článku svoji analýzu ještě prohlubuje, jeho definice však zůstává nezměněna. Evropeizace není podle něj pouze jednosměrný *top-down* proces, protože se domnívá, že samotná idea vlivu jednoho subjektu na druhý je příliš statická. Místo toho pojímá evropeizaci jako oboustranný interaktivní proces, jelikož i domácí politické elity mohou využít EU v mnoha ohledech (tamtéž). Radaelli tak přichází se spojením obou principů výzkumu. Argumentuje tím, že evropeizace jde oběma směry (Radaelli 2004: 10). Vyjmenovává také tři základní elementy, které jsou pro teorii evropeizace zásadní. Prvním elementem je proměna chování domácích aktérů vlivem evropeizace. Druhým je změna ve smyslu využití EU různými způsoby. Posledním elementem je evropeizace jako proces obsahující komplexní časové frekvence a vzory (tamtéž). To znamená, že evropeizace je řada po sobě jdoucích procesů v průběhu času, která postihuje různé sféry. Radaelli nakonec shrnuje svoji tezi z tohoto článku takto: „*K evropeizaci dochází, když se EU stane kognitivním a normativním rámcem. Nastává proces změny buďto v reakci na tlaky EU, anebo s cílem EU použít*“ (Radaelli 2004: 11).

Na Radaelliho navazuje Kyriakos Moumoutzis, který jeho definici upravuje. Snaží se dokázat užitečnost konceptu evropeizace v empirickém výzkumu. Je pro něj důležité, aby evropeizace splňovala dvě základní kritéria. Zaprvé má evropeizace pomoci klást nové otázky. Druhou podmínkou je, aby tyto otázky byly skutečně vyzkoumatelné (Moumoutzis 2011: 609). Podle svých vlastních slov si autor bere to nejlepší z Radaelliho definice a navíc k ní připojuje své dvě podmínky a přichází s novou definicí evropeizace. Podle Moumoutzise jde o „*proces inkorporace politických struktur, veřejné politiky, formálních i neformálních pravidel, procedur, paradigmat, „způsobů dělání věcí“ a sdílených hodnot, které jsou prvně definovány v politických procesech EU, do domácího (národního a subnárodního) diskurzu*“ (Moumoutzis 2011: 612). V této definici je důležitý princip změny. Autor také splnil svůj cíl a ukazuje, že koncept je užitečný díky tomu, že umožňuje akademikům ohraničit empiricky ověřitelnou oblast výzkumu.

Se svou definicí evropeizace přišel i Kevin Featherstone, který tvrdí, že *„evropeizace jako analytický náhled reflektující klíčové změny v současné politice, klade největší důraz na adaptaci institucionálních nastavení v nejširším smyslu (pravidel, procedur, norem, praktik) na rozdílných politických úrovních v odpovědi na dynamiku integrace.“* (Featherstone 2003:19)

Karolina Pomorska ve své studii o polské zahraniční politice, se stejně jako Radaelli, také zaměřuje na evropeizaci jako na oboustranný interaktivní proces změny. Přesněji definuje evropeizaci jako *„pokračující a vzájemně konstitutivní proces změny, propojení národní a evropské úrovně, jenž se snaží zachytit rostoucí vzájemnou závislost“* (Pomorska 2007: 27).

Jako další příklad lze uvést formulaci Marie Green Cowles, Jamese A. Caporasa a Thomase Risseho, kteří evropeizaci vidí jako *„vytváření a vývoj odlišných struktur vládnutí na evropské úrovni, tj. politických, právních a sociálních institucí, které jsou spojeny s politickým způsobem řešení problémů a které formalizují interakce mezi aktéry i vytváření a rozvoj politických (policy) sítí specializujících se na vytváření autoritativních pravidel.“* (Cowles, Caporaso, Risse 2001: 3) Autorce však přijde tato definice výrazně chudší. Havlík s Pšejou navíc uvádějí, že může být i matoucí vzhledem k nedostatečnému vymezení se k procesu integrace jako takovému. (Havlík, Pšejka 2007: 9)

Tanja Börzel a Thomas Risse se odpoutávají od pojetí evropeizace jako procesu a místo toho zkoumají problematiku z pohledu institution-building na úrovni EU a způsobů, jakými tyto nové instituce působí na členské státy. Jejich hlavním předpokladem evropeizace je inkompatibilita (*misfit*) mezi unijními a domácími institucemi, procesy a politikami, protože jenom takto může vzniknout tlak na adaptaci. Pokud jsou oblasti polity, politics a policies členského státu ve velké míře sladěny s těmi na úrovni EU, existuje jen velmi malá pravděpodobnost, že bude vyvolán nějaký tlak na změny domácí roviny. Adaptační tlaky, které jsou vyvíjeny na členské země, vycházejí hlavně ze skutečnosti, že dochází k posilování rozhodovacích pravomocí nadnárodních institucí EU, jejichž decision-making může kolidovat s domácími zvyklostmi. Právo EU je ale nadřazeno právu domácímu, proto členské země nemají jinou možnost, než adaptaci (Börzel, Risse 2000: 5).

Naopak Radaelli specifikuje vztah mezi silou adaptačního tlaku a výslednými změnami v domácím prostředí takto: Pokud je domácí sféra v souladu s politikou EU, adaptační tlak je nízký a nejsou potřeba žádné úpravy. Ke změnám tedy nedochází. Na druhou stranu pokud je rozdílnost mezi evropskou a národní politikou extrémně vysoká, je pro členský stát velmi náročné přijmout evropské normy. Domácí prostředí tak zůstane pravděpodobně inertní vůči evropskému modelu a i v tomto případě ke změnám nedochází. Ke změnám vyvolaných evropeizací dochází nejčastěji v případě, že nesoulad domácího a evropského prostředí má střední hodnoty mezi oběma extrémy výrazného nesouladu a naprosté shody (Radaelli 2000: 19-21)

1.2. Dimenze evropeizace

Samotná definice evropeizace však ke konkrétnímu výzkumu nestačí, a proto je potřeba se podrobněji věnovat další konceptualizaci tohoto pojmu a vysvětlit jakými prostředky k evropeizaci dochází. V této části budou proto představeny základní interakce evropeizace zahraniční politiky. Jak již bylo zmíněno, evropeizace je oboustranný multidimenzionální proces, který rozlišuje dvě hlavní dimenze, *top-down* a *bottom-up*. Několik odborníků rozlišuje však ještě třetí, označovanou jako horizontální dimenzi.

První a nejvíce zkoumanou dimenzí je *top-down*, která se zabývá dopadem procesů EU na národní nebo domácí politiky, na *polities* a *policies*. Avšak dopad EU na domácí politiky, instituce a *policies* je velmi různorodý, s výraznou rozdílností nejen mezi těmito hlavními oblastmi, ale také uvnitř nich, mezi specifickými institucemi a aspekty *politics* (Baun, Marek 2013: 5).

Je potřeba na tomto místě zmínit, že evropeizaci nelze zaměňovat pouze za jednoduché přejímání evropských pravidel na národní úroveň. Zahraniční literatura tento proces označuje jako „downloading“. Podle Patrika Müllera a Aleca de Flers jde o proces adaptace členských států na standardy, normy a instituce EU. Adaptací je v tomto případě myšleno přizpůsobení se národním zahraničním politikám – ve smyslu jejího obsahu, cílů a *policy-making* – ke společným postojům EU a způsobům provádění politiky. V rámci této dimenze dochází tedy k přesunu

politických modelů a idejí z nadnárodní CFSP na národní úroveň jednotlivých členských států (Müller, de Flers 2010: 17).

Odlišná adaptace je částečně vysvětlena různými „goodness of fit” mezi národními politikami, institucemi, procesy, pravidly a požadavky EU. Lze tedy říci, že čím lepší „goodness of fit”, tím slabší tlak je na členské státy, aby adaptovaly národní instituce a procesy na pravidla a požadavky EU (Baun, Marek 2013: 6). Základním předpokladem pro výzkum dopadů evropeizace je tak nesoulad, tzv. *misfit*, mezi nadnárodní evropskou a domácí politikou, institucemi či politickými procesy. Míra nesouladu či shody určuje sílu adaptačního tlaku, který je vytvářen na členské státy. Zkoumání procesů evropeizace má význam pouze v případě, že politika na úrovni EU se výrazně liší od politiky na domácí úrovni členského státu. Přičemž základní obecnou hypotézou, jak uvádí Tanja Börzel, je: „*čím menší je kompatibilita mezi evropskou a domácí sférou, tím vyšší je adaptační tlak EU vytvářený na členské státy*” (Börzel 2003: 6).

Větší členské státy jsou častěji zobrazovány jako „shapers” než „takers” evropské zahraniční politiky. Podle Alice Miskimmon byla adaptace v případě zahraniční politiky Německa na EU značně slabá (Miskimmon 2007). Podobně také například Francie, pro kterou CFSP často poskytovala příležitost pro posílení svých národních zájmů než jejich omezení. Neznamena to však, že velké členské státy jsou vůči EU imunní nebo, že adaptace jejich zahraničních politik na úroveň EU nemusí znamenat výhody pro větší členské státy. Jak argumentuje Reuben Wong ve své studii zahraniční politiky Francie k východní Asii, dopad institucí EU a CFSP na jednání francouzské zahraniční politiky byl závažnější, než bylo předpokládáno. (Wong 2006). Ben Tonra naopak na případu Irska poukazuje na to, že menší státy rychleji přizpůsobí své preference k úsilí větších členských států, neboť ví, že jednostranný vliv v mezinárodních vztazích má omezující efekt (Tonra 2000).

Zajímavým případem adaptace zahraniční politiky je Polsko, které bylo součástí východního rozšíření a stalo se členem EU v roce 2004. Polsko však při důležitých příležitostech důrazně trvalo na svých národních zájmech při jednáních s EU. Adaptace polské zahraniční politiky na normy EU byla evidentní jak před tak i po přijetí, a dokazuje tak, že k evropeizaci národních politik dochází i za hranicemi EU (Pomorska 2007).

Druhá dimenze *bottom-up*, či *uploading*, označuje přesouvání národních zahraničně-politických preferencí na úroveň EU. Tato dimenze se vztahuje k budování evropské zahraniční politiky (CFSP). *Bottom-up* slouží také členským státům k přesouvání některých problémů na úroveň EU. Jsou to problémy, které výrazně postihují domácí prostředí členských států, jenž je ale nedovedou sami efektivně řešit (např. ekologické problémy, migrace, energetika, atd.). Výsledkem této evropeizace je projekce národních zahraničně-politických preferencí (idejí, politických forem) na úroveň EU (Müller, de Flers 2010:13). Členské státy tak mohou aktivně vytvářet a ovlivňovat politiku na nadnárodní úrovni. To znamená, že nesoulad mezi domácí a nadnárodní sférou mohou členské státy redukovat také tím, že prosazují své vlastní zájmy a modely na evropské úrovni (Baun, Marek 2013: 6).

Z perspektivy racionálního institucionalismu tak může být evropská zahraničně-politická spolupráce chápána jako důležitý nástroj, který dovoluje členským státům efektivněji sledovat své národní zájmy. Skrz utváření společných prostředků má evropská zahraničně-politická spolupráce za následek „*politics of scale effect*” (Ginsberg 1989), který zvyšuje vliv a pákový efekt vlád EU ve světovém dění. To poskytuje stimul pro členské státy tzv. evropeizovat své priority zahraniční politiky a politické způsoby a vystupování tím, že je promítnou na úrovni EU.

Evropská zahraniční politika dále dovoluje členským státům sledovat své národní cíle s nižšími náklady a s menším rizikem, mohou tak použít tzv. efekt štítu (Tonra 2000) nabízený evropskou zahraničně-politickou spoluprací k potlačení nákladů pro sledování kontroverzních politik jako jsou politické nebo ekonomické sankce směrem ke třetím zemím. Důležité také je, že se členské státy mohou obrátit se svými problémy na EU, například ekologické problémy, migrace, energetika atd. (Müller, de Flers 2009: 13).

Dimenze *top-down* a *bottom up* jsou velmi příbuzné, a jejich vzájemné působení činí z evropeizace obousměrný proces zahrnující členské státy a EU. Toto pojetí evropeizace se dá znázornit jako koloběh, kdy jednotliví aktéři dole ovlivňují strukturu supranacionální, aby ty zpětně ovlivnily je. Pouze přijetí modelu *top-down* by se dalo chápat jako pouhá adaptace a přizpůsobení se těmto normám, což ovšem málo odpovídá realitě. Tento proces koloběhu vystihuje realitu evropeizace nejvýrazněji (tamtéž).

Někteří odborníci ještě rozlišují třetí dimenzi, tzv. horizontální, která je popisována jako mezinárodní soutěžení, učení a transfer politiky, který je výsledkem intenzivní interakce mezi zeměmi uvnitř EU, obzvláště v politických oblastech, kde EU neuloží vzory a šablony, ale místo toho povolí značný prostor pro národní rozvahu (Radaelli 2003: 4). Navíc, horizontální evropeizace se objevuje na více úrovních a mezi různými subjekty. Integrace také zintenzivňuje přeshraniční politické výměny, nejen na úrovni ústředního státního vedení, ale také přes širokou škálu politických aktérů na různých úrovních politického systému (Goetz 2007:85).

Na závěr je potřeba zmínit, že procesy evropeizace v oblasti zahraniční politiky jsou ve své podstatě více dobrovolné a méně hierarchické (Müller, de Flers 2009: 24). Teoretické přístupy mezinárodních vztahů, které dříve dominovaly oblasti analýzy evropské zahraniční politiky, zkoumaly procesy *top-down* a *bottom-up* izolovaně, a tak mohly zachytit pouze část reality evropské zahraniční politiky. A proto koncept evropeizace nabízí zajímavý pohled na to, jak se tyto dynamiky navzájem ovlivňují (tamtéž).

1.3. Zahraniční politika a evropeizace

Po objasnění konceptu evropeizace je třeba určit také vztah tohoto pojmu k oblasti zahraniční politiky. V této části tedy bude představen koncept zahraniční politiky, jehož nespornou součástí je samotná definice zahraniční politiky, zohledněná pro pozdější analýzu změny této politiky vlivem evropeizace. Dále bude krátce zmíněna zahraniční politika EU, a to zejména dřívější Evropská politická spolupráce (EPC) a na ni navazující Společná zahraniční a bezpečnostní politika (CFSP) s ohledem na roli členských států v této oblasti.

Radaelli uvádí, že konceptualizace evropeizace zahraniční politiky musí počítat s tím, že dynamika evropeizace v této oblasti se odlišuje od dynamik v jiných politických oblastech. V této oblasti není vhodné vysvětlení pomocí „goodness of fit”. Neboť v zahraniční politice není jasné vertikální organizační schéma, ve kterém politika EU přechází z Bruselu na členské státy (Bulmer, Radaelli 2004: 9). V této oblasti není také žádný silný donucovací mechanismus, díky kterému by byly členské státy donuceny přizpůsobit se a podřídit zahraničně-politickým cílům a

postojům EU. To však neznamená, že dynamika evropeizace v oblasti zahraniční politiky je zanedbatelná, spíše se předpokládá, že evropeizace nesleduje žádnou „logiku“ napříč různými oblastmi politiky, a že oblast zahraniční politiky se odehrává na více dobrovolné a nehierarchické bázi (Bulmer, Radaelli 2004: 7).

Závislou proměnou pro daný výzkum je národní zahraniční politika členského státu. V širším smyslu bývá zahraniční politika definována jako koordinace ekonomických, politických a vojenských nástrojů (Smith 1999). Tato definice ale není pro následující analýzu změn v zahraniční politice dostatečná, a proto je potřeba její definici více specifikovat. Rozsáhlejší definici poskytuje Christopher Hill, který zahraniční politiku definuje jako „*soubor oficiálních vnějších vztahů vedených nezávislým aktérem (obvykle státem) v mezinárodních vztazích*“ (Hill 2003: 3). Použitou terminologii Hill následně objasňuje tak, že termín „*nezávislý aktér*“ dovoluje aplikovat i na takový fenomén, jakým je Evropská Unie, „*oficiální vnější vztahy*“ obsahují veškeré výstupy vládnoucích mechanismů státu a je zapotřebí zahrnout celý „*soubor*“ vztahů, neboť v opačném případě by jednotlivé aktivity mohly být považovány za samostatnou zahraniční politiku (Hill 2003: 3).

Nejvhodnější definici pro tento výzkum poskytují autoři Manners a Whitman ve své knize *The Foreign Policies of European Union Member States* (2000). Zahraniční politiku definují jako „*pokusy vlád ovlivnit nebo řídit události probíhající za hranicemi státu.*“ Dále dodávají, že je třeba se soustředit spíše na aktivity vlád (na prezidenty, premiéry, zahraniční ministry a jejich úřady), než na stát jako na celek, neboť se jedná o neregulérní proces, ovlivněný politikami a zájmy jednotlivých institucí a individuálními politiky, jež jsou v ní zahrnutí (Manners, Whitman 2000a: 2).

1.4. EPC/CFSP

Pro pochopení fungování spolupráce členských států na úrovni evropské zahraniční politiky je nezbytností objasnit krátce její vznik a pravidla utváření politiky a rozhodování.

EU je zahraničně-politický aktér s řadou různých nástrojů, které má k dispozici, kde zahraniční politika může být označena jako pokus o plánování, řízení a kontrolu externích aktivit státu na ochranu a sjednaný postup a sladěné cíle

(Allen 1998: 43-44). Nástroje zahraniční politiky mohou sahát od obchodu, kooperace a smluv o přidružení, k pomoci, půjčkám, institucionalizovaného dialogového rámce, a dokonce tlaků na nevyřízené členství (Smith 2003: 107).

Předchůdcem dnešní Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (CFSP) byla tzv. Evropská politická spolupráce (EPC), která byl původně založena jako neformální, nezávazné fórum pro diskuzi vně systému ES/EU, a nadnárodní instituce v této sféře nehrály žádnou roli. EPC zůstala vně Římských dohod, protože byla ustavena na zcela neformálním základě. Její cíle se jevily jako velmi vágní, postrádající jak konečný cíl (Politickou unii), tak i střednědobé cíle. V rozhodovacím procesu se dominantním principem stal mezivládní přístup tzv. „*intergovernmentalism*.” Vytvoření nové oblasti spolupráce v zahraniční politice mezi zeměmi EC tak představovalo nejmenší možný společný jmenovatel jejich vzájemné spolupráce (Klíma 1993: 1).

Pozdější Společní zahraniční a bezpečnostní politika (CFSP) byla založena Maastrichtskou smlouvou v roce 1992 jako tzv. druhý pilíř EU, za účelem koordinace zahraniční a bezpečnostní politiky členských zemí EU. Při schvalování společných strategií je třeba souhlas všech členských států EU. (Maastrichtská smlouva). Lisabonskou smlouvou bylo zavedeno několik reforem, například zřízení funkce vysokého představitele Unie pro zahraniční a bezpečnostní politiku, zřízení Evropské služby pro vnější činnost (EEAS) a také vznik Společné bezpečnostní a obranné politiky (CSDP). Lisabonská smlouva rovněž zrušila 2. pilíř ve struktuře EU, tedy CFSP. Sloučení pilířů však nemělo dopad na způsob rozhodování ve věcech CFSP, a tato politika tedy i nadále funguje na mezivládní spolupráci, přičemž rozhoduje hlavně Rada EU nebo Evropská rada, a to jednomyslně (Lisabonská smlouva).

Jedním z nástrojů vnější politiky EU je politika rozšíření (Grabbe 2001; Schimmelfennig 1998). Existuje mnoho vysvětlení, proč se EU rozhodla rozšířit na východ, ale mnoho odborníků se shoduje na tom, že to bylo součástí linie společné zahraniční politiky, která má co dělat s podporou bezpečnosti a se šířením hodnot EU na zbytek kontinentu. Individuální členské státy využily principu kondicionality k transformaci jejich evropských východních sousedů k přizpůsobení těchto zemí k EU pro jejich ekonomické a zahraničně-politické potřeby (Grabbe 2006). Ohromný tlak na členství EU vytvořil prostředí pro učení a socializaci pro politické a byrokratické elity členských států. V podstatě, rozhodnutí, proces a závěr rozšíření

může být viděn jako jasný případ, kdy samy členské státy se musí transformovat a adaptovat své zahraniční politiky, aby rezonovaly s EU směrem ke kandidátským zemím. To je přesně důvod, kde koncept a rámec evropeizace může poskytnout lepší pohled. (Exadaktylos 2010: 5).

Lze tedy konstatovat, že z volného rámce EPC v letech 1970 a 1980, SE proces formulování společné zahraniční politiky od roku 1992 stal soudržnější, v důsledku konsolidace moci na úrovni EU a vyšší míře národního přizpůsobení k EU, tedy *modus operandi* působící na zahraniční politiku □ neboli proces evropeizace. Tyto změny spolu s rozvojem politiky pro rozšíření změnily hierarchické postavení ministerstev zahraničních věcí do jiných ministerstev zapojených v rozhodovacím procesu EU, vytvořili více otevřené body pro vstup do procesů EU; stanovily jasné vazby mezi ekonomickými a politickými procesy; propletly domácí a zahraniční politiky a vedly k evropeizaci aktérů zahraniční politiky (Hill 1996, Manners a Whitman 2000).

1.5. Mechanismy evropeizace zahraniční politiky

Pro převedení teoretické debaty o evropeizaci zahraniční politiky do konkrétního empirického výzkumu je nezbytné zaměřit se na mechanismy, kterými k evropeizaci této politiky dochází. Proto je při každém výzkumu evropeizace nutné soustředit se na ty konkrétní jevy, kterými se projevují dopady integračního procesu a změny v domácím prostředí. Klíčovými mechanismy evropeizace v evropských zahraničně-politických institucích jsou učení (*learning*) a socializace (*socialization*) zahraničně-politických elit. (Müller, de Flers 2009: 19).

Podle Wonga a Smitha je *learning* označováno jako klíčový mechanismus, který pohání evropeizaci, a vede k adaptaci zahraniční politiky. Učení může být definováno jako „*změna přesvědčení (nebo stupeň v přesvědčení) nebo vývoj nových přesvědčení, dovedností nebo postupů, jako výsledek pozorování a interpretaci zkušeností*“ (citováno in Levy 1994: 283). V EU, proces učení zahraniční politiky je značně usnadněn institucionálním nastavením CFSP, která se vyznačuje svou kulturou konzultace, hledáním kompromisu a sdílením informací (Tonra 2003). Tento proces označuje výměnu idejí a transfer politiky mezi členskými státy, a bere v úvahu, že

učení je poháněno uznáním nezávislosti a potřebou společných odpovědí na společné problémy (Wong 2005).

Alecu de Flers a Müller (2012) identifikuje tři hlavní typy učení, které probíhají při evropeizaci zahraniční politiky: „*organizational learning*” přičemž vnitrostátní subjekty se přizpůsobují novým administrativním procesům CFSP, pravidlům a postupům, aby mohli sledovat jejich zájmy efektivněji; „*policy learning*”, v němž sdílení informací, společné zkušenosti v zahraniční politice a rozvoj společných znalostí vede národní subjekty k novému definování politických preferencí; a „*lesson drawing*” přičemž členské státy, se učí od úspěšných zkušeností nebo postupů jiných, což vede k dobrovolnému napodobování nebo přeshraničnímu transferu politiky (*policy transfer*) (Müller, de Flers 2012: 28).

Simon Bulmer spolu s Radaellim konstatují, že v oblasti zahraniční politiky je více pravděpodobné, že se politici poučí z důležitých událostí, jako jsou krize a politická selhání, která zpochybňují politiku, jež byla dosud sledována, spíše než ze společných měřítek a nejlepších postupů (Bulmer, Radaelli 2004).

Zde je nutné zdůraznit, že adaptace jednotlivých zahraničních politik členských států nejsou stejné, ale dochází ke značné rozdílnosti. Thomas Risse tuto rozdílnost označuje jako „*domáci adaptaci (na pravidla a požadavky EU) s národními barvami*” (Risse et al. 2001: 1) Domácí faktory, jako je velikost členského státu, rozsah zahraničních vztahů, historická podmíněnost (například národní identita) a zkušenost, zeměpisná poloha, strategická kultura (názory ohledně použití síly) ovlivňují národní evropeizační zkušenosti (Müller, de Flers 2009: 17).

Socializace zahrnuje internalizaci norem, hodnot, idejí a praktik prostřednictvím intenzivních interakcí v rámci institucionalizovaného nastavení, vedoucí k redefinici zájmů, identit a modifikaci chování (Börzel 2005: 54). Může také vést ke změnám v chování, když aktéři se rozhodnou chovat se způsoby, které považují za legitimní nebo vhodné v rámci daného institucionálního kontextu. (March, Olsen 1989). V evropeizaci zahraniční politiky se socializace objevuje převážně prostřednictvím internalizace norem EU národními elitami a zahraničně-politickou změnou poháněnou tzv. „logikou vhodnosti” (Moumoutzis 2011: 624), ačkoli to může také probíhat prostřednictvím širšího procesu *crossloading* a konvergence identit a zájmu (Wong, Hill 2011b: 6-7).

S ohledem na aplikaci teorie evropeizace na aktéry zahraniční politiky je třeba zmínit tzv. *elite socialization* (socializaci elit). Při studiu evropské zahraničně-politické spolupráce byly identifikovány významné účinky socializace elit uvnitř EPC/CFSP při provádění národní zahraniční politiky. V současnosti existuje široký konsensus, že socializace elit vedla k vývoji návyků spolupráce a konzultace nebo koordinaci reflexu mezi národními zahraničně-politickými elitami (Tonra 2001). Uvádělo se rovněž, že CFSP transformovala utváření EU a národních zahraničních politik do vzájemně konstitutivního procesu (Tonra 2001) a podporovala vznik sdílených evropských norem, hodnot a perspektiv, vedoucí nakonec k redefinici národních zájmů a konvergenci národních zahraničních politik (Wong 2007). Navíc socializace na úrovni EU působí zpětně na domácí zahraničně-politické procesy, které změni chování aktérů, rozmístění politických nástrojů a nakonec norem, hodnot a důvěry pozorované v zahraniční politice (Eaxadaktylos 2010: 4).

Jeffrey Checkel (2005) rozlišuje mezi dvěma základními typy internalizací norem. Předmětem jeho zkoumání byla otázka, zda aktéři berou v úvahu normativní rámce CFSP, když sledují své národní cíle (*strategic socialization*), nebo zda instituce CFSP transformují vlastnosti aktérů, tj. jejich národní identitu a zájmy zahraniční politiky (typ 2 internalizace) – což by naznačovalo hlubší evropeizaci. (Checkel 2005)

Mechanismy evropeizace, jako je učení a socializace, mohou tedy vysvětlit, proč evropská zahraničně-politická spolupráce fungovala i v případě absence formálních mechanismů vymáhání práva a proti národním zájmům a v zpočátku odlišných politických preferencí členských států. Velmi důležité tedy je, že adaptace úpravy jejich zahraničních politik může vyplývat z rozvíjejících se sociálních pravidel pro jednotné chování zahraničních politik, stejně jako ze soutěživého „policy transfer“, a učení se ze zkušeností z oblasti zahraniční politiky. Ve stejné době, členské státy mohou být ochotni adaptovat své individuální zahraniční politiky na cíle EU a dodržovat procedurální normy, pokud je to v jejich (dlouhodobém) zájmu (*strategic socialization*), nebo když se přesvědčí, že tak je vhodné sledovat společné evropské cíle (*norm internalization*) (Müller, de Flers 2009: 24).

Na druhou stranu skutečnost, že evropská zahraničně-politická jednání probíhají ve stále více institucionalizovaném prostředí, ovlivnila způsoby a strategie,

ve kterém se členské státy snaží „uploadovat“ své zahraničně-politické preference na evropskou úroveň. Za předpokladu existence strategicky socializovaných subjektů, by tedy zástupci členských států byly vyzváni, aby přešli od „vyjednávání“ k „argumentování“, a snažili se navzájem ovlivnit chování ostatních tím, aby formovali jejich politické preference v souladu s normami společné politiky EU. Členské státy s odlišnými preferencemi by tedy mohly být nuceny přizpůsobit své pozice, když mají pocit, že sociální prospěch pro spolupracující chování převyšují náklady ústupku. Socializační procesy mohou mít i hlubší dopad na členské státy EU, a mít také za následek změny v národních preferencích a identit (Müller, de Flers 2009:25).

1.6. Zahraniční politika SRN

V této podkapitole bude krátce představena zahraniční politika SRN a především její aktéři, jež jsou zapojeni do procesu tvorby zahraniční politiky. Mezi aktéry zahraniční politiky Spolkové republiky patří Spolková vláda (*Bundesregierung*), Úřad spolkového kancléřství (*Bundeskanzleramt*), Spolkové ministerstvo zahraničních věcí (*Auswärtiges Amt*), Spolkový prezident (*Bundespräsident*), Spolkový sněm (*Bundestag*), politické frakce na spolkové úrovni, Spolkové země (*Bundesländer*), Německý odborový svaz (DGB), Hospodářské svazy a z části také Spolkový ústavní soud, jenž rozhoduje především o evropských smlouvách (*Bundesverfassungsgericht*). (Prášil a kol. 2011; Veselá 2011). S ohledem na rozsah diplomové práce a stanovených předmětů výzkumu v úvodní části předkládané práce, bude kladen důraz pouze na Spolkovou vládu, Úřad spolkového kancléřství, Spolkové ministerstvo zahraničních věcí a na Spolkový sněm.

Německá zahraniční politika by měla podle Základního zákona (*Grundgesetz*, GG) sloužit zachování míru a řídit se zákazem útočné války. Německo by v rámci své zahraniční politiky mělo demonstrovat ochotu k otevřenému, kooperativnímu internacionalismu a mělo by dbát na dodržování lidských práv a přispívat k němu. Tento normativní základ byl podstatně utvářen zkušeností s diktaturou nacionálního socialismu, vůči kterému se tvůrci Základního zákona snažili v poválečném období při formulování jeho znění důrazně vymezit. Do roku 1990 bylo také německým

zahraničně-politickým cílem i prosazování svého znovusjednocení (Veselá 2011: 119, Handl 1998).

Rozhodovací proces německé zahraniční politiky je formálně v kompetenci spolkové vlády, ve které kancléř disponuje kompetencí udávat obecný směr politiky a ve věcech zahraniční politiky si často konkuruje se svým spolkovým ministrem zahraničních věcí, který je zodpovědný za zahraniční politiku podle resortního principu (Čl. 65, odst. 2 GG). Záleží na konkrétní osobnosti jednotlivých spolkových kancléřů, do jaké míry se zahraniční politikou hodlají zabývat. Na straně exekutivy se vytváří rozhodnutí jak uvnitř spolkových ministerstev, a to na 340 referátech zabývajících se zahraniční agendou, tak mezi spolkovými ministerstvy. Vnitropolitické a administrativní faktory hrají při formulaci jejich zahraničních priorit roli a je tedy nejen možné, ale i reálné, že ministerstva představují odlišné zahraničně politické linie. Spolkové ministerstvo zahraničí je o zahraničních aktivitách ministerstev informováno, při mezinárodních delegacích je sice zastoupeno, ale aktivitu ponechává na ministerstvech, např. při konferencích OSN apod. (Prášil a kol. 2011: 13).

Spolková vláda

Spolková vláda je hlavním zahraničně-politickým aktérem SRN. Tomu odpovídá i její spektrum zahraničně-politických kompetencí, které zahrnuje zejména vyjednávání a uzavírání mezinárodněprávních smluv, udržování kontaktů s velvyslanectvími zahraničních států, vydávání oficiálních prohlášení k německé zahraniční politice, nebo účast na mezinárodních konferencích a jednáních. Spolkový kabinet je formálně nejvyšším rozhodovacím nástrojem exekutivy. (Veselá 2011: 123)

Úřad spolkového kancléřství

Spolkový kancléř hraje společně s ministry zahraničních věcí a obrany centrální roli při utváření německé zahraniční politiky (Veselá 2011: 125). Co se týče vedení, opírá se spolkový kancléř ve své činnosti o vůdčí pravomoci ukotvené v Základním zákoně, které mu připisují dominantní postavení v rámci spolkové vlády. Podle čl. 65 GG má kancléř tzv. *Richtlinienkompetenz*, podle které má právo -

v souladu s tzv. kancléřským principem – určovat „směrnice“ politiky spolkové vlády. (čl. 65 GG) Přitom má poměrně široké pole působnosti jak tuto pravomoc uplatňovat. Kancléřský princip je doplňován (a eventuálně oslabován) principem resortním, podle kterého jsou v rámci daných „směrnic“ jednotliví ministři zodpovědní za své resorty, a principem kolegiálním, dle něj o sporech mezi resorty rozhoduje spolková vláda jako celek a působí jednotně navenek (čl. 65 GG). Úřad spolkového kancléřství plní dvojí funkci tím, že je jak sekretariátem vlády, tak i úřadem kancléře. Nachází se tak na pomezí správy a politiky. Tomu odpovídá i organizační členění úřadu na řídicí a pracovní část. (Veselá 2011: 126) Kancléř má k dispozici aparát kancléřství s 450 zaměstanci. Funguje nejen jako centrála a sekretariát vlády, ale zároveň jako úřad kancléře, který rovněž spravuje tiskový a informační úřad vlády a zpravodajské služby. Z titulu funkce předsedy Spolkové bezpečnostní rady a finančního a hospodářského kabinetu získává kancléř i v těchto platformách zahraničně politicky relevantní informace. K rozhodnutí hlavních linií dochází neformálně v okruhu kancléře, jeho poradců, ať již z kancléřství nebo soukromých, a ke koordinaci pak při vládních jednáních podle koaličního a stranického principu. (Prášil a kol. 2011: 12, Veselá 2011)

Spolkové ministerstvo zahraničních věcí

Tento dnes svébytný zahraničněpolitický aktér se musel již na počátku své existence prosadit vůči spolkovému kancléřství a jeho vlivu na německou zahraniční politiku. Jednací řád spolkové vlády (§11) připisuje spolkovému ministerstvu zahraničních věcí „generální kompetenci“ při tvorbě německé zahraniční politiky. (Veselá 2011: 127) V průběhu let však došlo k oslabení této generální kompetence, dokonce i k jejímu nahrazení kompetencí spoluutvářet německou zahraniční politiku. (tamtéž) Za svou včasnou informovanost – nezbytný předpoklad pro tvorbu a koordinaci německé zahraniční politiky – vděčí ministerstvo skutečnosti, že je jedním ze stálých členů Spolkové bezpečnostní rady, která slouží k projednávání neveřejných zahraničních a bezpečnostně-politických záležitostí, a skutečnosti, že mu podléhají velvyslanectví, konzuláty a zahraniční zastoupení Německa. Ministr zahraničí vyvíjí vlastní iniciativy, jeho hlavní náplní ale je každodenní diplomatická agenda Ministerstva zahraničí. (tamtéž)

Každé ze spolkových ministerstev má v současnosti svou zahraničně-politickou agendu, kterou se nejintenzivněji zabývá kromě ministerstva zahraničních

věcí také ministerstvo obrany, ministerstvo hospodářství a technologií, ministerstvo financí a ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. (Veselá 2011: 123, Prášil 2011)

Spolkový sněm

Spolkový sněm má jen malý vliv na zahraniční politiku, fakticky spolurozhoduje při ratifikaci mezinárodně právních smluv a při vyhlášení a odvolávání obranného stavu, značnou roli ale hraje při rozdělování peněz, kontrole a při prosazování agendy na pořad jednání. Podle Základního zákona je oprávněn se na spoluvytváření zahraniční politiky podílet Zahraniční výbor Spolkového sněmu, bližší upřesnění rozdělení kompetencí mezi exekutivu a legislativu ale nepodává. Zahraniční politika spadá do Zahraničního výboru, Výboru pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, Výboru pro evropské záležitosti, Obranného výboru a Výboru pro lidská práva a humanitární pomoc. Těžiště moci v evropské agendě se přesouvá do kancléřství. Spolkový sněm rozhoduje jednoduchou většinou souhlasit o vyslání zahraničních misí Bundeswehru a s každým prodloužením mandátu misí. Spolkový sněm je tak ústavně odpovědný a zadává vládě příkaz o využití armády. (Prášil a kol. 2011: 15-16).

Jak již bylo zmíněno v úvodu, vliv na zahraniční politiku má celá řada svobodně organizovaných skupin, svazů a sdružení. (Veselá 2011: 133) Nejvlivnějšími z těchto grémií je Německý odborový svaz (*Deutscher Gewerkschaftsbund*, DGB), jenž je největší německou odborovou organizací zastřešující zájmy asi 7 milionů zaměstnanců. DGB je tradičně jedním z významných aktérů, jehož názory bývají zohledňovány při tvorbě vnitropolitických rozhodnutí. DGB je zároveň významný zahraničněpolitický aktér, který zastupuje zájmy odborových svazů v oblastech hospodářství, rozvojové pomoci, zaměstnanosti a obrany. (tamtéž). Další vliv na zahraniční politiku mohou mít také zastřešující organizace Spolkový svaz německého průmyslu (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, BDI) a Spolkové sdružení německých svazů zaměstnavatelů (*Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitsverbände*, BDA). (Veselá 2011: 134-135)

Na tomto místě budou představeny další komponenty zkoumané v empirické části. Jedná se o politické nástroje, procedury a přesvědčení. Komponenty vychází částečně z práce Theofanise Exadaktylose, jak jej definuje pro svůj výzkum

evropeizace. Nebudou zahrnuty ale všechny jeho komponenty, zláště proto, že předkládaná práce klade větší důraz na aktéry a na socializaci těchto aktérů v EU.

Politické nástroje jsou především ve formě zákonů o zahraniční politice, v oblasti finanční, jsou to ekonomické úpravy se zeměmi SVE, přechodné období pro domácí průmysl a pracovní odbory, a zahrnutí dalších vládních aktérů a EU. Politickými procedury jsou navrhování (*design*), jež má na starosti zejména kancléřství a zahraniční kancelář, strategický management, které ošetřovaly další vládní oddělení zahraniční kanceláře odpovědné za uskutečnění politiky, a dohled a zajištění kvality v rukou kancléřství, jež má hlavní dozorové pravomoci. Částečný dohled má také *Bundestag* a EU. (Exadaktylos 2010: 8-10)

Posledním komponentem, kterému bude věnována pouze částečná pozornost je politické přesvědčení neboli důvěra, a bude zkoumáno prostřednictvím německého veřejného mínění. (tamtéž)

2. Empirická část - Analýza evropeizace zahraniční politiky

Druhá část předkládané diplomové práce se zabývá aplikací teorie evropeizace na zahraniční politiku SRN. Na základě výše vymezené teorie evropeizace a jejích procesů – tedy dimenzí *bottom-up* a *top-down*, a prostřednictvím mechanismů Učení (*Learning*) a Socializace (*Sozialization*) bude zkoumán vliv především na změnu aktérů, dále na transformaci politických nástrojů, procedur a přesvědčení v zahraniční politice členského státu EU, konkrétně tedy ve Spolkové republice Německo. Hlavní náplní této diplomové práce je tedy zkoumání zapojení SRN do vytváření a provádění politiky rozšíření k zemím SVE, a výzkum role a zapojení SRN v této politice. S tím souvisí také hledání odpovědí na výzkumné otázky stanovené v úvodní části práce.

V souvislosti se zahraniční politikou SRN autorka považuje za důležité krátce zmínit, před započítím výzkumné části, pojem *Europapolitik*, neboť tento pojem je zahrnut v mnoha výstupních dokumentech Spolkové vlády, prohlášeních jednotlivých kancléřů a poslanců, rovněž i u autorů pojednávajících o zahraniční politice SRN. Dále je také nutné zmínit krátce politiku ohledně východního rozšíření před rokem 1993, neboť dle autorky se jedná o významnou souvislost při utváření německé politiky rozšíření, jež plynule navazuje na hlavní výzkumnou část práce. Hlavní výzkumná část poté zahrnuje analýzu transformace zahraniční politiky na základě osmi vybraných mezníků v procesu rozšíření EU o země SVE. Jedná se především o summity EU, na kterých byly projednávány podmínky a politické postupy pro kandidátské země SVE, a důležité skutečnosti v procesu rozšíření EU o země SVE, ucházející se o členství. V tomto kontextu budou také zmíněny smlouvy uzavřené mezi zakládajícími a stávajícími členskými státy, neboť politika Německa se nesoustředila jen na rozšíření EU, ale stejnou měrou také na její prohlubování a upevnění vztahů a institucí v rámci tehdejší EU. V tomto ohledu bude zkoumána také odpověď na stanovenou výzkumnou otázku, jak se sjednocení Německa projevilo v evropské politice.

Jak již bylo zmíněno, doporučuje Exadaktylos stanovit určitý časový rámec, nejlépe na základě několika zvolených časových událostí, na kterých by bylo možné zkoumat, zda došlo k evropeizaci německé zahraniční politiky. A to nejen ve směru *top-down*, ale i *bottom-up*. Pro zkoumání vlivů evropeizace autorka tedy zvolila osm

časových mezníků, jež se časově kryjí s procesem rozšiřování EU o země SVE. Na každém z těchto mezníků bude analyzován vliv SRN na proces rozšíření a i vliv EU na tento proces a na samotnou německou politiku. Spolu s Evropskou komisí se Německo zasloužilo velkou měrou o úspěšný proces rozšíření. Zvolené mezníky reflektují především summity EU k politice rozšíření.

Nejdříve bude každý mezník krátce představen a neopomene také podotknout hlavní odsouhlasené závěry z jednotlivých summitů. Na základě těchto skutečností již bude následovat analýza zahraniční politiky SRN zkoumající, jak vliv samotné německé politiky na závěry přijaté na jednotlivých summitech, a tak i způsoby provádění strategií odsouhlasených na zvolených událostech. Předmětem zkoumání budou především jednotlivá prohlášení kancléřů a výstupní dokumenty Spolkové vlády, zkoumající, jakým způsobem se německá politika zasadila o utváření politiky rozšíření na úrovni EU, a také jakým způsobem daná politika ze strany EU ovlivnila zahraniční politiku SRN a její postoj k zemím SVE. Jedná se tedy konkrétně o vlivy evropeizace směrem *bottom-up* a *top-down*. Důraz bude kladen především na změnu v chování a postojích aktérů zahraniční politiky, především tedy samotných kancléřů Helmuta Kohla a Gerharda Schrödera, a to z toho důvodu, že jsou to právě kancléři, jež mají významnou roli při utváření německé zahraniční politiky. Dále budou také analyzovány příspěvky SRN k projednávání evropských smluv, čímž bude na jedné straně objasněna role SRN v procesu rozšíření EU, a na druhé straně hledán vztah SRN k zemím SVE. Výzkum se bude dále zaměřovat na změnu politických nástrojů při utváření zahraniční politiky a politiky rozšíření. Posledním předmětem zkoumání je změna v přesvědčení, zvláště u německé obecné veřejnosti, jež bude zkoumána pouze podle výpovědí různých autorů nebo v rámci výpovědí jednotlivých aktérů.

Další kapitola poté zkoumá priority zahraniční politiky v časovém rámci 1990-2004 na základě prohlášení jednotlivých vlád, výstupních dokumentů, jako jsou koaliční smlouvy, nebo jak jsou zpracovány v knize Vladimíra Handla, Jana Hona a Otto Picka a kol. *Vztahy SRN ke státům střední Evropy* (1998).

Poslední kapitola výzkumné části se zabývá vztahem SRN k zemím SVE ve stejném časovém období a zkoumá, zda německá politika přistupuje k regionu zemí SVE multilaterálně, nebo preferuje jednání se zeměmi SVE na bilaterální úrovni. Tuto problematiku velmi dobře zpracovali rovněž autoři Handl, Hon a Pick et al. Jelikož daná kniha analyzuje období pouze do roku 1997/1998, je nutné vzít v úvahu další knihy, jako například Dagmar Moravcová v knize *Německá politika v kontextu*

mezinárodně politických změn po konci studené války (2000) a Anna Wiepolska *Causes and Consequences of Ambivalence in Germany's Policy towards the Eastern Enlargement of the European Union* z roku 2013.

Analýza začíná znovusjednocením Německa, kde je kladen důraz především na přesun hlavního města Německa z Bonnu znovu do Berlína. Jednalo se o dlouhý proces, který započal již v roce 1991, dokončen však byl až v roce 1999. Přemístění bylo považováno za symbolický návrat Německa, umístěného mezi Východem a Západem, ale má se za to, že přineslo rovněž širší změnu procesů uvnitř německé „policy-making“, a způsobilo také změnu ve vztahu k záležitostem EU. (Exadaktylos 2010) Druhým analyzovaným bodem je summit EU v Kodani v roce 1993, kde byly vydány kritéria nutné pro přijetí, a tím také začal realistický proces pro předpokládané kandidáty. Dochází tedy částečně ke krytí prvního mezníku s ostatními. Třetím mezníkem je započetí bilaterálních vztahů se dvěma nejbližšími východními sousedy SRN, Polskem a Českou republikou. V této části je předpokládána určitá změna aktérů a politických procedur. Čtvrtým mezníkem je summit v Essenu v roce 1994, kde byla vytvořena předstupová strategie pro země SVE. Následujícím bodem je summit v Madridu o rok později, na jehož závěru byl připojen další požadavek na kandidátské státy, a to úplné přijetí *acquis communautaire* EU. Vládní koalice SPD/Zelení byla první středně-levicovou vládou v Německu po velmi dlouhé dominanci CDU/CSU, a téměř dvě dekády vlády pod kancléřem Kohlem, jenž může signalizovat změnu v ideologickém přesvědčení. Sedmým mezníkem je Agenda 2000 obsahující tři svazky týkající se změn pro stávající členské státy. Třetí svazek zahrnuval posudky kandidátských zemí, vypracovanými Evropskou komisí. Posledním mezníkem je summit v Kodani, který formálně ukončil proces rozšíření, a kandidátské státy se od roku 2004 staly členy EU. Tímto způsobem dle autorky pokrývá empirická analýza nejvíce významné epizody, které mohou ovlivnit komponenty během celého období jednání o přijetí.

Jak již bylo zmíněno v úvodní části diplomové práce, je třeba brát v úvahu při nadcházející analýze, že vztah SRN k EU, a tedy i vývoj její zahraniční politiky, je velmi těžké rozplést. Faktem je, že Německo bylo jedním ze zakládajících členů Unie, a také velkou měrou formovalo náhled na politiku rozšíření, ale také všeobecně na celý integrační projekt. Německo bylo dlouhou dobu klíčovým hráčem podporujícím zlepšení a rozšíření vztahů s Východem, a nejednou bylo také

označováno za obhájce jejich evropské orientace a předpokládaného členství (Exadaktylos 2010:10). Stalo se tak především z toho důvodu, že podpora evropské integrace se po válce stala v západním Německu součástí státního zájmu. Simon Bulmer a William E. Paterson argumentují, že „západní Německo konstruovalo svoji identitu skrze diplomacii a zejména evropskou politiku.“ (Bulmer, Paterson 1996: 11)

Spolková republika Německo označuje svou politiku vůči evropské integraci zvláštní pojmem *Europapolitik*. Tento pojem vymezuje oba významy integrace - vertikální (tj. prohlubování), i horizontální (tj. rozšiřování), jež jsou rovněž v souladu s německými zájmy. Vývoj Evropské unie patří ke strategickým tématům německé politické diskuze, a funkční EU je v Německu považována za „klíč k vytvoření stabilního míru a pořádku v Evropě“ a za „osudové společenství“ (Schicksalgemeinschaft). A je třeba ji chápat v kontextu identity poválečné Spolkové republiky. (Hyde-Price 2000: 172-173)

Situace před sjednocením

Německá vláda na začátku 90. let stejně jako ES/EU navazovala diplomatické vztahy se zeměmi SVE, zatím však ve své *Osteuropapolitik* (politika týkající se zemí SVE) nepodporovala (přinejmenším ne otevřeně) rozšíření ES o země SVE. V prohlášení vlády z 21. června 1990 se Spolková vláda zavázala k „trvalému porozumění a usmíření se sousedy“ a k pomoci Polsku při jeho „cestě do Evropy“. Vládat také podpořila myšlenku jednotné Evropy, která „musí najít cestu zpět ke kulturní, ekonomické a politické jednotě“. (Spolková vláda 1990) Jako vhodný nástroj k normalizaci vztahů západní a východní Evropy navrhovala Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která podle ní přinese novou formu trvalé spolupráce, založené na rovnosti všech evropských států. Druhým nástrojem celoevropské spolupráce se měla stát Rada Evropy. V celém dokumentu však nebylo ani jednou zmíněno Evropské společenství. V danou chvíli tedy vláda nepovažovala vstup zemí SVE za nástroj, který by měl být pro zlepšení spolupráce v Evropě použit. Je pravděpodobné, že postoj vlády byl ovlivněn i existencí SSSR, jenž v roce 1990 stále ještě vystupoval jako garant stability a bezpečnosti v regionu. (Tewes 1998: 121; Mayhew 1998: 20) Otevřená pozvánka středoevropským zemím do projektu západoevropské integrace by tak mohla způsobit diplomatickou roztržku se

SSSR. Ve chvíli, kdy se Německo připravovalo na své sjednocení, pro něj bylo důležité udržovat s východoevropským hegemonem dobré vztahy.

Ani předseda Evropské komise Jacques Delors neshledával rozšíření EU o země SVE za možné. V projevu k členům Evropského parlamentu vyjádřil neochotu k závazku Evropské komise k dalšímu rozšiřování. Kokrétně tvrdil, že „[...] *nic nesmí odvrátit naši pozornost od úspěchu Jednotného aktu. V tomto postoji nám nesmí zabránit posílení smluv se zeměmi EFTA, s určitými zeměmi východní Evropy, a se zeměmi jako je Kypr, Malta, Jugoslávie a Turecko, které požádaly o členství.*” (Bulletin of the European Communities). Také představitelé členských zemí EU byli po zkušenostech s problémy německého sjednocení, které lze považovat za svého druhu předkolo východního rozšíření ES, velice obezřetní, a vstup zemí SVE do Společenství odmítali. (Mayhew 1998: 19)

Nová koaliční smlouva německé vládní koalice CDU/CSU a FDP ve volebním období 1990 až 1994 pouze zmiňuje země střední a východní Evropy, ve smyslu důrazu na zintenzivnění vzájemných vztahů (Koalitionsvertrag 1990-1994). Nicméně v Evropě se po sjednocení Německa v roce 1990 vyskytly obavy ze silné SRN, která přestane vyznávat multilateralismus a začne prosazovat své vlastní zájmy. Kohl považoval účast sjednocené SRN v integrované Evropě za prostředek jak tyto obavy ukonejšit, a zabránit případnému rozpínavému chování budoucích německých vlád. (Hyde-Price 2000: 181) Význam Evropy pro Německo nepřestal být ani po ukončení studené války aktuální. Helmut Kohl tak vytvořil během svého úřadu z *Europapolitik* významnou *Richtlinienkompetenz*. Politické elity v čele s kancléřem se rozhodly odmítnout vedoucí úlohu v Evropě a stejný postoj zaujímal i většina veřejnosti. 43 % Němců v roce 1994 odmítalo tezi, že sjednocené Německo má právo převzít vedoucí úlohu v Evropě, a pouze 29 % s touto tezí souhlasilo. (Bulmer, Paterson 1996: 23-24)

Německo tak v souladu s tím působilo jako vůdčí síla prohlubování integrace. V rámci své doktríny o budování stabilní a mírové Evropy, se ale muselo vyrovnat s vysloveným požadavkem zemí SVE na členství v ES, resp. EU. Podle Günthera Verheugena to bylo velmi „*ústřední otázkou pro Německo, protože šlo o dlouhodobou regulaci vztahu ke svým východním sousedům. Německo bylo rozhodujícím východním státem, a nebylo z jeho strany možné odporovat polským ambicím pro vstup do EU, kvůli problematice německo-polských vztahů. A když se*

nedá odporovat Polsku, nedá se odporovat ani ostatním.” (Interview s Güntherem Verheugenem). Podle něj to bylo důležité také z toho důvodu, že Německo by bylo zemí, která by z této situace nejvíc profitovala, a díky stabilitě na jeho východní hranici by bylo Německo obklopeno přáteli a spojenci, poprvé v historii Německa, více než po 1000 let by nastala úplně nová historická dimenze. (tamtéž)

Německá politická reprezentace se proto musela rozhodnout, zda nadále v tandemu s Francií vést prohlubování integračních procesů, či zda podpořit země SVE, a získat mezi členskými státy podporu pro rozšíření Unie o postkomunistický blok. Kohlova vláda se rozhodla pro obě integrační snahy, což znamenalo zasazovat se o různé cíle, které vůči sobě mohly stát v konfliktu. Především na začátku devadesátých let se rozdíl mezi potřebami prohlubování a rozšiřování zdál velice markantní. Henning Tewes mluví ve svém článku *Between deepening and widening: Role conflict in Germany's enlargement policy* z roku 1998 o tzv. konfliktu rolí, do kterého se tímto rozhodnutím Německo dostalo. Tamní vláda odmítala vzniklý konflikt připustit a argumentovala tím, že Unie se musí prohlubovat, aby byla dostatečně silná a připravená na východní rozšíření. Teprve v roce 1994 bylo z německé strany připuštěno, že napětí mezi oběma procesy může existovat, a že je potřeba hledat řešení, které by umožnilo další rozvoj prohlubování i rozšiřování. (Tewes 1998)

2.1. Znovusjednocení Německa

Teprve po znovusjednocení Německa se tamější vláda v rámci své *Europapolitik* začala více zasazovat o postupné sbližování ES a zemí SVE. V prohlášení vlády k německému spolkovému sněmu z ledna 1991 diskutuje poprvé nejen politiku prohlubování evropské integrace, ale naznačuje i možnou podporu rozšiřování ES na východ. Uvádí, že uskutečnění evropské politické unie bude úspěšné pouze tehdy, když dojde k politickému sjednocení celé Evropy a k otevření ES dalším evropským zemím. V první řadě jsou tím sice míněny země Evropského sdružení volného obchodu (*European Free Trade Association, EFTA*), ale nově vznikajícím demokraciím ve střední, východní a jihovýchodní Evropě má být také

nabídnuta „evropská perspektiva“ a vstup do ES, pokud splní všechny politické a hospodářské podmínky. (Spolková vláda 1991a) Jde však o velice obecnou formulaci, z níž není patrné, zda a do jaké míry se bude Německo aktivně zasazovat o úspěšné přijetí zemí SVE do Společenství. Neurčitost dokumentu je pravděpodobně způsobena tehdejší politickou situací ve Společenství, neboť vláda v prohlášení myšlenku východního rozšíření pronášela poprvé, a to ve chvíli, kdy většina členských zemí o takovém kroku neuvažovala a dokonce ho odmítala. (Mayhew 1998: 19) V lednu 1991 zatím ani nebyly s žádnou ze zemí bývalého východního bloku podepsány Evropské dohody, a Německo by ukvapenou a nerozvážnou obhajobou rozšiřování mohlo uškodit svým zájmům.

Rozhodnutí přesunout sídlo federální vlády z Bonnu do Berlína bylo odhlasováno 20. června 1991, ale dokončeno až v roce 1999, kvůli rekonstrukci některých berlínských budov. Nejednalo se jen o změnu geografického umístění, ale také o významnou událost, ve smyslu symbolického kroku konsolidace a unifikace země (Bulmer, Paterson 1996: 19) Zahraniční kancelář německé vlády byla nově přesunuta jen několik kilometrů od východní hranice, usnadňující podporu bilaterálním vztahům se zeměmi SVE. Tím také došlo k posílení pozice SRN jako přirozeného advokáta. A jakmile by bylo rozšíření EU dokončeno, posílilo by ještě více německou centralitu uvnitř evropských struktur. (Exadaktylos 2010: 15).

Avšak již v září toho roku, teprve devět měsíců po vystoupení před Spolkovým sněmem, se však Spolková vláda otevřeně k myšlence rozšíření ES o země SVE přihlásila. Ve vládním prohlášení týkajícím se německo-polských vztahů uvádí:

„My, Němci, máme jako největší obchodní a hospodářský partner [Polska] zvláštní zodpovědnost, ulehčit Polákům jejich cestu do Evropského společenství. [...] Mám radost, že mohu konstatovat, že se v tomto shodujeme s našimi evropskými partnery. Evropská rada v Lucembursku a nedávno přijaté závěry setkání ministrů zahraničí ES tento cíl ještě zdůraznily. Na něm bylo jednomyslně rozhodnuto dokončit jednání o asociačních smlouvách s Polskem, Maďarskem a ČSFR, a to v nejbližších měsících. [...] Asociačními smlouvami chceme [těmto zemím] zároveň otevřít perspektivu vstupu do Evropského společenství, až budou splněny nezbytné předpoklady. I s těmito zeměmi potom chceme žít společně v Evropské unii. Musí být cílem rozumné německé politiky, aby budoucí hospodářská a politická unie Evropy

nekončila na hranicích Německa, ale abychom zahrnuli i naše východní a jihovýchodní sousedy.“ (Spolková vláda 1991b)

Vzhledem k pozici ostatních členských zemí, pro které Evropské dohody v žádném případě neznamenal první krok ve vstupním procesu zemí SVE, je formulace německé vlády překvapivá. Asociační smlouvy nebyly nástrojem rozšiřování. Jednoznačně však představovaly první výrazné upevnění vztahů ES se zeměmi SVE, a budoucí členství výslovně nevyklučovaly. (Evropská komise 1991) Německá vláda se rozhodla toto ustanovení prezentovat jako příslib přijetí zemí SVE do Společenství.

Přesun vlády z Bonnu do Berlína znamenal začátek nového komplexního institucionálního rámce „stíraných“ kompetencí které jdou nad rámec stanovené diferenciaci mezi zahraničními a domácími politikami (Tewes 1998: 128). Uvnitř federální vlády, odpovědnosti za zahraniční politiku a formování budoucí politiky rozšíření, byly rozptýleny mezi mnoho federálních ministerstev, ale zejména mezi Zahraniční kancelář (Auswärtiges Amt, AA) a Ministerstvo hospodářství (*Ministerium für Wirtschaft*). Rozdělení mezi Zahraniční kanceláři a Ministerstvem hospodářství utvořilo evropskou politickou koordinaci extrémně komplexním úkolem. Protože zde nebyl žádný vhodný koordinační mechanismus nebo postup, bylo docela obtížné zvládnout dodržování na federální úrovni (Bulmer, Paterson 1996: 12-13).

Německá *Europapolitik* se v tomto období soustředila také na problémy související s prohlubováním evropské integrace. V roce 1991 se konaly mezivládní konference o měnové a politické unii, ukončené přijetím Smlouvy o Evropské unii v prosinci 1991 (v platnost vstoupila 1993). Prohlášení vlády ze září 1992, které se věnuje aktuálnímu vývoji *Europapolitik*, se ve čtyřech bodech z pěti týká obhajoby cílů Maastrichtské smlouvy, a potíží při schvalovacím postupu. V pátém bodě je pouze konstatováno, že ES je zodpovědné za demokratický a bezpečný vývoj celého kontinentu, a že nesmí zklamat naděje, které v něj vkládají země SVE. (Spolková vláda 1992)

Přijetí tzv. Maastrichtské smlouvy bylo významnou prioritou Kohlovy vlády, avšak její ratifikace neprobíhala hladce. Referendum ve Francii schválilo smlouvu těsnou většinou 51 % hlasů. I v Německu byl proces ratifikace komplikovaný. V září 1991, před ratifikací Maastrichtské smlouvy, byl založen také stálý Evropský výbor

v německém Spolkovém sněmu, který se ale proti tradičnímu silnému zahraničnímu výboru nemohl prosadit. Měl zvýšit efektivitu spoluúčasti Spolkového sněmu na *Europapolitik*, a obstarat německý příspěvek k evropské legislativě demokratickou legitimací. (Jeřábek 2006: 118)

Ústavní soud řešil otázku, zda přijímaná smlouva neporušuje suverenitu SRN, a schválení dokumentu Spolkovým sněmem a Spolkovou radou potvrdil svým rozhodnutím až v říjnu 1993. (Bundesverfassungsgericht 1993) Maastrichtská smlouva zdůrazňovala mimo jiné politickou Unii a spolupráci na poli zahraniční a bezpečnostní politiky. Také střední a východní Evropa byla zapojena, což například ukazuje proslov Helmuta Kohla: „*Maastrichtská smlouva není jen odpovědí na zhroutilou komunistickou diktaturu ve střední a východní Evropě. Se smlouvou přebíráme odpovědnost za celý evropský kontinent.*” (Kohl 1992; Tewes 1998: 125). Po schválení Maastrichtské smlouvy se německá vláda orientovala na politiku rozšiřování, a podporovala důrazně návrhy EK pro dynamičtější politiku rozšiřování (Tewes 1998: 125)

V tomto období lze konstatovat, že znovusjednocení Německa, požadavek zemí SVE na členství v EU, možnost stability na své východní hranici, a především přesun vlády z Bonnu do Berlína, byly důvodem pro aktivnější německou politiku rozšiřování na úrovni EU. Nejen samotné přemístění, ale i změna a rozšíření orgánů zahrnutých v utvářející se politice rozšíření, byl dlouhodobým procesem trvajícím až do roku 1999, a proto budou tyto institucionální změny předmětem zkoumání také u dalších mezníků. Již na tomto místě lze, však předpokládat, že znovusjednocení Německa a přesun vlády z Bonnu do Berlína, jako symbolický proces, změnil prováděcí postupy zahraniční politiky. Podobný názor zastává také Karen Smith a Exadaktylos (Smith 2004, Exadaktylos 2010).

2.2. Summit v Kodani 1993

Jak již bylo zmíněno, prvním krokem byly ze strany EU asociační (tzv. Evropské) dohody, uzavřené v 90. letech se státy střední a východní Evropy, které upravovaly vzájemné hospodářské vztahy, a jejichž cílem bylo poukázat na možnost připojení se k EU, ale nezaručovaly jistotu členství. Vůbec poprvé se ES (EU) otázkou

rozšíření o země SVE zabývalo na zasedání Evropské rady v Lisabonu v červnu 1992, kde Evropská rada souhlasila s návrhem Komise podporovat země SVE v jejich úsilí připravit se na přistoupení. (Evropská rada 1992)

Možnost reálného členství však představoval až summit v Kodani 21. - 23. června 1993, na kterém byl proces rozšíření formálně zahájen přijetím dokumentu „*K užšímu přidružení zemí střední a východní Evropy*“, ve kterém EU uveřejnila svůj cíl integrovat postkomunistické státy do EU, pokud budou schopné převzít závazky vyplývající z členství. Zároveň byly stanoveny podmínky, které tvoří předpoklad přijetí kandidátské země za člena EU. Ty byly potřebné pro to, že předtím neexistovaly jasné podmínky pro vstup do EU. Roli hrálo také velké množství zemí bývalého východního bloku, u kterých se předpokládal zájem o členství. Konkrétně se jedná o podmínky zvané Kodaňská kritéria:

- *stabilní instituce zaručující demokracii, právní stát, dodržování lidských práv, úctu k menšinám a jejich ochranu;*
- *fungující tržní hospodářství a schopnost vyrovnat se s konkurenčním tlakem a tržními silami v Unii;*
- *schopnost plnit závazky vyplývající z členství, včetně podpory cílů politické, ekonomické a měnové unie.* (Presidency conclusion 1993).

Kandidátská země musí také patřit k evropským krajinám a akceptovat zásady, na kterých je EU založená (tamtéž).

Kodaňský summit však nenaplnil očekávání zemí, z důvodu nestanovení konkrétního termínu nebo alespoň období, ve kterém by mělo dojít k rozšíření. Bylo to hlavně kvůli nejednotnosti názorů členských států na přijetí těchto zemí. Výsledek summitu v Kodani také ilustroval oddělení a střídání rolí mezi prohlubováním a rozšiřováním v německé *Europapolitik*. (Tewes 1998: 11)

Právě na jednání Evropské rady v Kodani v roce 1993 se poprvé německá politika východního rozšiřování výrazně projevila. Kohl zde vystupoval v roli obhájce materiálu Komise s názvem „*Směrem k užší spolupráci se zeměmi SVE.*“ Jeho snaha dosáhnout vytyčeného cíle byla natolik přímočará, že podle poradce francouzského prezidenta Mitteranda, Huberta Védrina, lze kodaňský summit charakterizovat „*demagogickou podporou*“ a „*spěchem Spolkové republiky zavázat se k budoucnosti střední a východní Evropy.*“ Jako následek dodal Mitterand, že neměl jinou možnost

než podpořit rozšíření, ačkoli byl velmi skeptický k ukvapenému rozšíření EU. (Mayhew 1998: 27) Kodaňský summit byl i díky Kohlově aktivitě z pohledu rozšiřovacího procesu úspěšný. Byly přijaty hlavní body předloženého materiálu – Kodaňská kritéria, jejichž splnění uchazečům zaručovalo vstup do ES. (tamtéž)

V této souvislosti se zvyšovala reakce domácí aktérů na danou situaci, především však od různých ministrů a koaličních partnerů. Jejich příspěvky mohou značit jiný způsob nahlížení na politiku rozšiřování. Theo Waigel, finanční ministr v té době argumentoval, že Německo by nemělo nést finanční břemena pro takový projekt. (Jeřábek 2006: 115) Kohl, s ohledem na zvýšenou kritiku, začal umírňovat svá prohlášení ohledně rozšiřování. Nicméně Německo i nadále pokračovalo ve věrnosti ke konceptu *self-binding*, a připojovalo své politiky k EU, a výkon moci ponechávala uvnitř evropského institucionálního rámce. (Exadakylos 2010: 14).

Zahraniční kancelář (Auswärtiges Amt, AA) byla s rozšířením evropských politických oblastí jediným spolkovým ministerstvem, které mělo kompetence ve všech pilířích Smlouvy o EU. (Jeřábek 2006: 118) V roce 1993, po přesunu německé vlády do Berlína, bylo založeno také nové Evropské generální ředitelství (*Abteilung E*) v německém AA, zahrnující včetně svých hlavních priorit přípravu, implementaci a monitorování Evropských politik, koordinační funkce uvnitř federální vlády vzhledem ke schůzkám Evropské rady, kultivaci bilaterálních vztahů, a zajištění vnějších vztahů zahrnujících rozvojovou politiku EU a multilaterální kooperaci. Federální vládě se podařilo vytvořit bezpečnou síť pro své evropské zájmy a zmírnit byrokratickou zátěž koordinace Kancléřství. Stalo se tak legitimním aktérem v navrhování a strategickém managementu postupů. (Exadakylos 2010: 16) Zahraniční kancelář dostala nové právní kompetence a odpovědnost za politickou koordinaci, a Kancléřství získalo roli dozorce nad postupy. Ty byly silně obhajovány rozhodnutím Evropské unie o rozšíření (tamtéž).

Změna v politickém přesvědčení, s ohledem na ekonomickou rozvojovou pomoc, a poskytování pomoci méně bohatým sousedním státům jako morální povinnost, přišla ze strany Ministerstva hospodářství, neboť ekonomická omezení zdržovaly finanční kapacity německého státu na účasti a financování projektů evropské integrace, včetně rozšíření. Změna v přesvědčení se začala objevovat také u německé společnosti, která byla již dříve vyčerpána náklady na sjednocení SRN, a znepokojení nad další finanční zátěží rozšíření zvyšovalo u veřejnosti odpor

k evropské integraci. Tento faktor hrál omezující roli pro podporu myšlenky rozšiřování v německé politice. (Wiepolska 2013: 193)

Do politiky rozšiřování kvůli pomoci státům SVE byly navíc zahrnuty také ministerstva s důležitou „klientelou“, jako je Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo dopravy a Ministerstvo práce, které předávaly své hospodářské a další modely pro adaptaci zemí na západní struktury. Negativně se k rozšíření stavěly také zemědělské nátlakové skupiny, tzv. *Industriegewerkschaft Bau* (IG Bau) a Německá obchodní unijní federace (*Deutsche Gewerkschaftsbund*, DGB). (Hofhansel 2005).

Druhý mezník v politice rozšiřování přinesl další aktivní podporu ze strany SRN pro členství zemí SVE v EU. Došlo rovněž ke změně přesvědčení s ohledem na finanční zátěž, jak ze strany orgánů SRN, tak i ze strany německé veřejnosti i k jejímu zvýšenému odporu k evropské integraci. Kohl v reakci na vzniklou situaci začal umírnovat svá prohlášení. Současně došlo i k vytvoření nového aparátu pro provádění politiky rozšíření v rámci *Auswärtiges Amt* (Evropské generální ředitelství, *Abteilung E*), které bylo pověřeno přípravou, implementací politik rozšíření a kultivací bilaterálních vztahů. Kancléřství byl přiřazen dohled nad tímto orgánem. Tato skutečnost byla obhajována ze strany EK po jejím rozhodnutí o rozšíření. Do politiky rozšíření bylo v této době zahrnuto také Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo dopravy a Ministerstvo práce, jenž mělo za úkol předávat zemím SVE své modely pro obnovení a adaptaci jejich nástrojů a procedur.

2.3. Bilaterální vztahy s Polskem a Českou republikou 1993-2004

Navázání bilaterálních vztahů se dvěma východními bezprostředními sousedy SRN, Polskem a Českou republikou, bylo důležitým krokem pro kultivaci vzájemných vztahů a také pro utváření politiky rozšíření. SRN kladlo větší důraz na vztahy s nejbližšími sousedními státy, jako Polsko nebo Česko, se kterými měla také intenzivnější obchodní styky než s ostatními východoevropskými zeměmi. Z tohoto důvodu byly ze strany Německa s těmito státy uzavřeny bilaterální smlouvy v průběhu roku 1993 o vzájemné spolupráci. O bližším vzájemném vztahu bude pojednáno při zkoumání vztahů SRN k zemím SVE. Vztahy s Polskem a ČR se točily především mezi těmito třemi hlavními tématy během let 1993-2004: volný pohyb pracovních sil,

ochrana menšin a reforma zemědělských dotací. Novinkou bylo začlenění obchodních a dalších zájmových skupin při určování zahraničně-politických pozic k Polsku a České republice. (Exadaktylos 2010)

Problém nediskriminace etnických Němců v těchto dvou zemích byl extrémně senzitivní během procesu přijetí. Aktéři německé zahraniční politiky změnili (zjemnili) své pozice pro reflektování těch německých, aby umístili větší vliv na vyhovění svých sousedů k německým standardům (Genscher 1998 citováno in Jeřábek 2006). Německo také zavázalo svou podporu pro členství na své regulační a finanční nástroje ke zhodnocení procesu přijetí, kde lze jasně vidět praktikování principu kondicionality vůči nečlenským zemím. Dále byly vytvořeny nové politické nástroje ve formě přímé konzultace s těmito státy (Deutscher Bundestag 1996). V oblasti volném pohybu pracovních sil bylo Německo nuceno ze strany EU změnit dřívější bilaterální smlouvy, které nebyly v souladu s právem EU (Evropská komise 1997). Během vyjednávání o přijetí poskytnulo Německo přechodné období pro pohyb pracovních sil a v některých průmyslových odvětvích. (Jeřábek 2006)

Koordinačním orgánem německé politiky rozšiřování byl Auswärtiges Amt. Ačkoli AA svou pozici v 90. letech v rozhodovacím a koordinačním systému *Europapolitik* posílil, ve srovnání s Ministerstvy zahraniční ostatních států EU, neměl významnou pozici v německé politice v Bruselu. Mezi diplomaty z Politického oddělení a Koordinátory v nově utvořené *Europa-Abteilung* v roce 1993 došlo k určité konkurenci. AA převzal vedoucí roli během 90. let ve vztazích ke státům SVE a mohl na bilaterální úrovni vykonávat vliv na kandidátské státy. Na velvyslanectvích kandidátských zemí byli zřízeni tzv. Evropští zmocněnci, kteří byli odpovědní za evropské politické kontakty s hostitelskými zeměmi, a také s kontaktními osobami AA. (Hoyer 1998: 79)

Rozšíření kompetencí AA na střední a východní Evropu bylo prostřednictvím přímých pokynů Stáleho zastoupení v Bruselu. AA převzal koordinační funkce pro zvláštní obory, které překračují podstatu resortu, ke kterým patřily mimo jiné vládní konference (v Amsterdamu a v Nice, ale především rozšíření EU). Pro obor východního rozšíření byl v roce 1999 jmenován ministerský rada Dr. Christopher Jessen. Oblasti činnosti byl dále rozpracovány příslušnými resorty, AA převzal pouze koordinační funkci. (Jeřábek 2006: 120)

Krátká analýza bilaterálních vztahů ukazuje, že po uzavření bilaterálních smluv SRN s jejími východními sousedními státy, došlo ke tlakům ze strany EU na změnu těchto smluv, neboť nebyly v souladu s právy EU. Poskytnutí předchodných období, pro některé průmyslové odvětví ze strany SRN, signalizuje velký zájem o podporu přijetí těchto zemí do EU a o angažovanost velkého množství německých aktérů, i těch průmyslových, v politice rozšíření. V poslední řadě použití nových politických nástrojů, jako je přímá konzultace s východními sousedy a současně kandidátskými zeměmi, může indikovat evropeizační efekt v tomto případě.

2.4. Summit EU v Essenu 1994

V novém volebním období v roce 1994-1998 se vládní koalice CDU/CSU a FDP ve své koaliční smlouvě velkou měrou zabývá vztahy se zeměmi střední a východní Evropy, a klade si hned několik cílů. Důležitým cílem *Europapolitik* spolkové vlády je posílení EU skrz důsledné použití smlouvy EU a jejího dalšího rozšíření do hloubky i do šířky. Zde také přichází německo-francouzská spolupráce jako základní element evropského integračního procesu, který má zvláštní postavení také do budoucnosti. Rovněž klade důraz na další vývoj CFSP, aby byla EU schopná na výzvy rychle reagovat. Z hlediska institucionálního pokládá za potřebný další rozvoj v této oblasti, nutný pro přípravu na přijetí dalších členských států EU (Koalitionsvertrag 1994-1998).

Koaliční smlouva dále zmiňuje novou zvýšenou mezinárodní odpovědnost Německa na rostoucí globální problémy, jenž také staví německou rozvojovou politiku před nové požadavky. Konstatuje, že počet zemí očekávajících podporu, se zvýšil. Zajištění vlastní budoucnosti zahrnuje vedle hospodářské spolupráce se zeměmi bývalého východního bloku také boj proti chudobě, humanitární pomoc v krizích a katastrofách, zadržování uprchlíků, omezení růstu populace a udržení přírodních zdrojů. Tyto úkoly globální strukturální politiky se připojují k utváření rozvojové politiky EU. Koaliční smlouva tak své cíle v oblasti rozvojové politiky výslovně připojuje k cílům (tamtéž).

Zde lze sledovat změnu v politických nástrojích, jako jsou position papers od vládních členů. Začínají se objevovat nové praktiky, které nejsou výsledkem domácích nebo

jiných důvodů. Ale spíše výsledkem socializace německé elity v Evropě, a absorpce nových myšlenek na úrovni EU pro domácí úvahu (Exadaktylos 2010: 15)

V září 1994 vznikla tzv. *Schäuble-Lamersova* zpráva, kterou vydala parlamentní frakce CDU/CSU. Zpráva „*Überlegungen zur europäischen Politik*“ (Úvahy o evropské politice) sice nebyla oficiálním dokumentem vlády, a tudíž neměla vyjadřovat stanovisko spolkového kancléře, ale byla sepsána předsedou parlamentní frakce Wolfgangem Schäuble a mluvčím frakce pro zahraniční záležitosti Karlem Lamerssem a vydána pod hlavičkou CDU/CSU, a je proto považována za relevantní dokument. Přesto kancléř Helmut Kohl není pod dokumentem podepsán pravděpodobně z toho důvodou, že její obsah obhajuje otevřeně federativní uspořádání Unie. Oficiální přihlášení se k této myšlence by s největší pravděpodobností uškodilo kancléři u evropských partnerů. Navíc se text týká zahraniční politiky, která je ve Spolkové vládě v kompetenci ministra zahraniční – v tomto případě člena FDP, se kterým nebyla konzultována a byla tak považována za zasahování do jeho pravomocí. (Collins 2002: 46; Tewes 1998: 127-128)

Zpráva obhajovala vytvoření tzv. „core Europe“ s Evropskou komisí přijímající roli evropské vlády, a různou rychlostí integrace jádrem členských států. Zpráva argumentovala, že brzké přijetí by přidalo značná finanční břemena, jak starým, tak i novým členským státům, a jakákoli akce by pokračovala na základě dlouhého přechodného období a politikou přesvědčení pomocí „politické geometrie.“ (Schäuble, Lamers 1994) Zpráva byla zlomovým bodem v německé evropské politice, a prezentovala souvislý a logický plán pro řešení problematiky prohlubování vs. rozšiřování mimo vládní oficiální linie. Podle ní musí být po ukončení konfliktu mezi Západem a Východem nalezen řád, ve kterém budou postkomunistické země stabilní a demokratické, a jediným řešením je včlenění středoevropských sousedů do (západo)evropského poválečného systému. Německo má podle zprávy fundamentální zájem na východním rozšiřování Unie. Polsko, Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko mají být do EU přijaty do roku 2000. Už jistá perspektiva členství v EU může podpořit politický a ekonomický vývoj v těchto zemích více než jakákoliv pomoc zvenčí. Zároveň však Schäuble s Lamerssem předkládají další čtyři body, které mají společně s rozšiřováním EU zajistit demokratickou a prosperující Evropu: zaprvé pokračující institucionální rozvoj Unie, jejímž cílem má být posílení jednací schopností EU a její demokratické a federální uspořádání, zadruhé další upevnění jádra integračně orientovaných zemí tak, aby dokázaly přesvědčit ostatní členské země

o výhodách další integrace a dovedly do konce uskutečnění měnové unie, zatřetí zintenzivnění německo-francouzských vztahů, a začtvrté posílení vyjednávacích schopností Unie v zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách. (Schäuble, Lamers 1994) Všechny tyto čtyři body mají za cíl prohlubovat integrační procesy v už existující Unii. Zpráva tedy v souladu s oficiální politikou podporuje ve stejné míře rozšiřování i prohlubování. Politiky směrem na Západ a na Východ se stávají „dvěma stranami jedné mince – *Europapolitik*“. (Tewes 1998: 123)

Německo se pro další posun vpřed v oblasti východního rozšiřování rozhodlo co nejvíce využít možností, které mu dávalo jeho předsednictví v Radě EU v druhé polovině 1994. Ministr zahraničí Klaus Kinkel vyjmenoval mezi třemi hlavními obecnými cíli německého předsednictví, cíl „přitáhnout země střední a východní Evropy blíže k Unii s vyhlídkou členství“. (Updyke 1995: 8) Podobně se ve svém prohlášení z listopadu vyjádřil i kancléř Kohl, v němž také zdůraznil, že na nadcházející Evropské radě v Essenu musí dojít ke schválení dalšího přiblížení demokratických zemí SVE k Unii. (Kohl 1994)

Během německého předsednictví bylo uspořádáno několik setkání ministrů členských zemí s ministry zemí SVE, mimo jiné také setkání s ministry životního prostředí zemí SVE a na konci října setkání ministrů zahraničí diskutující unijní strategii pro otevírání se střední a východní Evropě. (Updyke 1995: 14-15) Hlavy šesti států SVE, které v roce 1994 měly status přidružených zemí (Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko) byly předsedající zemí přizvány na summit Evropské rady v Essenu 9. - 10. prosince 1994. Na zasedání byly Komise a Rada požádány „*udělat všechno potřebné pro to, aby bylo zajištěno uzavření Evropských dohod s pobaltskými státy a se Slovinskem během francouzského předsednictví, aby tyto státy mohly být zařazeny do vstupní přípravné strategie.*“ (Evropská rada 1994)

Rozsáhlá předvstupová strategie, neboli „Strategie rozšiřování“ přijatá v Essenu, byla výsledkem návrhu Komise, ale její znění bylo ovlivněno i německou vládou, jež se účastnila neformálních setkání Komise s vládami přidružených zemí během roku 1994, kde se diskutovala podoba návrhu. Silné předsednictví dokázalo ve výsledné podobě strategie zachovat mnoho původních návrhů Komise, které by jinak byly pravděpodobně Evropskou radou odmítnuty. Jak píše Alan Mayhew, „*Kodaň*

přijala riziko plánu přijetí [zemí SVE] do Unie; Essen vytvořil strategii pro přidružené země jak tohoto cíle dosáhnout.“ (Mayhew 1998: 30)

Ve „Strategii rozšiřování“ byla popsána série konkrétních politických kroků. I přes francouzský nesouhlas, se Německo prosadilo. Ve středu této strategie stála příprava přidružených států na účasti v evropském vnitřním trhu. V souvislosti se strategií rozšiřování byla také předložena EK v květnu 1995 tzv. *Bílá kniha* k přípravě přidružených států na integraci do vnitřního trhu. Bílá kniha kladla důraz nejen na nutnost převzetí podstatných evropských právních předpisů, ale také na význam praktické realizace práva prostřednictvím správy v přístupových zemích. (Jeřábek 2006: 69).

Příprava na vstup znamenala pro kandidátské země náročné provádění vnitřních reforem v legislativě a správě. Přitom hrálo v transformačním procesu států střední Evropy také důležitou roli převzetí modelu západních institucí. A také při přípravě na vstup. Jak na finanční pomoci, tak také na instituční konzultaci (například tzv. *Twinning*) se SRN intenzivně podílelo. (Tewes 1998: 105)

Hlavním úkolem SRN v rámci tzv. „twinningu“ bylo zejména blíže seznámit budoucí členské země s fungováním EU a ulehčit jim přijetí *acquis communautaire*. Zároveň lze však v jednání tehdejší koaliční vlády spatřovat i jistou opatrnost, jež se nejméně projevila v podobě sedmiletého přechodného období pro volný pohyb pracovních sil z kandidátských zemí. Nutno ovšem poznamenat, že toto opatření bylo prosazeno zejména s ohledem na německé veřejné mínění, jehož podpora východnímu rozšíření se pohybovala jen kolem 35 %. Svou roli v této restrikci ovšem sehrály i další okolnosti, jako například nepříznivá německá hospodářská situace. (Jeřábek 2006: 84)

Některé státy SVE považovaly německou spolkovou banku za vhodný model centrální banky. Jako příklad může být uveden institucionální export při výstavbě maďarské národní banky (Katzenstein 1997: 107) Němečtí odborníci byli vedle těch amerických ti, kteří ovlivnili návrhy nových ústav ve střední Evropě (Albi 2006). Německé instituce a zprostředkující politické způsoby, jako například korporativní model kompenzace zájmů mezi státními a privátními aktéry, byl do zemí SVE v průběhu přibližovacích procesů přinejmenším zčásti implementován. Tyto modely se zdály být pro řešení problémů vhodnějšími pro středoevropské státy než ty americké. Kulturní společenství a orientace zemí SVE na německé a evropské vytváření institucí

propůjčila německých aktérům v obchodu a hospodářství strategicky výhodnou pozici než svým západním, a především americkým konkurentům. (Jeřábek 2006: 85)

Strategie z Essenu je založena na čtyřech nástrojích – (1) Evropských dohodách, (2) programu PHARE, (3) strukturovaném dialogu a (4) Bílé knize o pravidlech přistupování k vnitřnímu trhu. (Evropská rada 1994) První dva nástroje již v roce 1994 existovaly, avšak strukturovaný dialog byl v Essenu nově vytvořen. Měl zintenzivnit vzájemné kontakty Společenství s přidruženými zeměmi nad rámec Evropských dohod. Na úrovni hlav států a vlád i ministrů jednotlivých rezortů se měly konat pravidelné schůzky, zajišťující efektivnější komunikaci mezi oběma stranami. (tamtéž) Poslední ze čtyř nástrojů, Bílá kniha, měla být průvodcem kandidátských zemí v procesu přibližování k EU. (Jeřábek 2006: 84)

Politika východního rozšiřování se stala jednou z hlavních *Richtlinienkompetenz* kancléře, a její dodržování závazné pro všechny ministry Spolkové vlády. (Kohl 1994)

2.5. Summit v Madridu 1995

Na summitu Evropské rady v Madridu v roce 1995 byla přidána čtvrtá podmínka pro přijetí zemí SVE. Podmínkou byla implementace a adaptace *acquis communautaire* EU (celý zákonodárny orgán ES a Unie). Tato podmínka byla určena představou, která považovala rozšíření za „politickou nutnost a historickou příležitost pro Evropu“, jež by „garantovala stabilitu a bezpečnost pro celý kontinent.“ (Presidency conclusion 1995)

Nejvíce je vzrůstající vliv Německa na podobu východního rozšiřování vidět na průběhu a výsledcích zasedání Evropské rady v Madridu z prosince 1995. V Madridu převzalo Německo od Komise v oblasti politiky východního rozšiřování vůdčí roli. (Mayhew 1998: 36) Helmut Kohl v Madridu představil svou ideu, podle níž by do EU měly ze všech přidružených zemí nejdříve vstoupit Polsko, Česká republika a Maďarsko. (Mayhew 1998: 174) Tímto prohlášením především vyřadil Slovensko, jehož porušování základních demokratických principů odmítal akceptovat.

Slovenským premiérem Mečiarom a jeho nejbližšími spolupracovníky byl tento akt ostře kritizován, a označen za „syndrom uzurpace“ a výsledek „silných hospodářských zájmů Západu v zemi.“ (Der Spiegel 1996) Kohlův projev je však přes slovenské výhrady patrný v závěrech, které Evropská komise publikovala v Agendě 2000. Komise zde konstatovala, že na Slovensku existuje rozpor mezi ústavními texty a politickou praxí, a odmítla Slovensko, jako jedinou ze všech přidružených zemí, z politických důvodů doporučit pro zahájení vstupních rozhovorů. (Evropská komise 1997) V Madridu byl v prosinci 1995 také na německé tlaky stanoven plán pro rozšíření. SRN pod vedením Helmuta Kohla se stala státem EU, který rozšíření nejaktivněji podporoval a poháněl dopředu. (Jeřábek 2006: 92).

V roce 1995 byla také vydaná Evropskou komisí tzv. Bílá kniha, dokument, který se věnuje přípravě přidružených zemí na začlenění do vnitřního trhu EU. Popisuje legislativu vnitřního trhu, jako i jeho technické a administrativní struktury, které se přičiňují o efektivitu fungování legislativy a o její uvedení v platnost. Pro země východní a střední Evropy představovala Bílá kniha průvodce, podle kterého měly upravit své právní normy, aby nebyly v rozporu s těmi evropskými, a aby se mohli stát členy vnitřního trhu EU. (Jeřábek 2006: 84)

V prosinci 1997 na zasedání Evropské rady v Lucemburku bylo rozhodnuto o zahájení vstupních rozhovorů s tzv. lucemburskou skupinou. Helmut Kohl na tiskové konferenci vyjádřil svoji spokojenost s vývojem východního rozšiřování a se zahájením rozhovorů a vyzvedl roli Německa v celém procesu. Připomněl německé předsednictví z roku 1994 a summit v Essenu, kterého se poprvé v historii zúčastnily země SVE, a označil rozšíření za „velký den pro Němce“, které jim poprvé v historii přinese „něco, co jsme ještě nikdy neměli, totiž být v evropském prostoru ze všech směrů – ze západu, východu, severu i jihu – obklopeni přáteli a partnery.“ (Kohl 1997)

Posledním vyjádřením Kohlovy vlády k východnímu rozšiřování je prohlášení k spolkovému sněmu z června 1998, ve kterém stojí, že po přijetí Agendy 2000 se politika rozšiřování dostala do období „mezibilancování“ a že nyní je potřeba zajistit, že Unie bude akceschopná a stabilní i po vstupu nových zemí. (Spolková vláda 1998) Prohlášení se od dřívějších vládních dokumentů liší tím, že se mnohem více zabývá konkrétními politickými i ekonomickými úkoly a jednotlivostmi, které bude muset jak Německo, tak Evropská unie v nejbližších letech řešit, aby proces proběhl

úspěšně. Mezi úkoly do budoucna zdůrazňuje schválení finančního rámce 2000-2006 do konce roku 1999 a zlepšení jednacích schopností Unie ve směru „dovnitř i ven“, tedy schopnost podpořit v lidech pocit evropské identity a posílit postavení EU v globálním prostředí (tamtéž).

2.6. Období vládní koalice SPD/die Grünen 1998-2005

V roce 1998, se dostala k moci Sociálně demokratická strana Německa (SPD) po boku strany Zelených (*die Grünen*) a svých koaličních partnerů. Rudozelená koalice oddělovala pohled od konzervativně-liberální koalice, podle níž bylo nasazení SRN pro úspěšné východní rozšíření nenahraditelné. Joschka Fischer mluvil v německém Spolkovém sněmu nejen o rozšiřovacích kolech, ale také o rozšíření EU na Východ, jako o „*jádro znovusjednocené Evropy*“, podle svého dělení: „*pro nás je dominující důležitostí, že my sjednocení Evropy po sjednocení Německa dostaneme.*” (Joschka Fischer 2000) S tímto požadavkem se odvolával na Helmuta Kohla. Tím by byl na stejné rétorické rovině jako vláda Helmuta Kohla. Ale v berlínském projevu na Humboldtově univerzitě vyjádřil své prohlášení k finalizaci rozšíření EU. Podle Josefa Janniga se nechoval se jako ministr zahraničí, ale spíše jako soukromá osoba a „přesvědčený Evropan.” (Jannig 2000: 314) Z jeho proslovu lze usoudit, že zapojení zeleného ministra zahraničí pro evropské politické otázky není menší, než zapojení Kohlovy vlády. (Fischer 2000) Ze strany Gerharda Schrödera, nového německého kancléře bylo zdůrazněno, že „*Německo by mělo být moderní, solidární zahraniční politikou, politikou objasněného vlastního zájmu, [...] tak by se Německo mělo vidět, jako velká mocnost v Evropě – a tak jako to dlouho dělají naši sousedé – a svou zahraniční politiku podle toho uspořádat, aby byla v rámci evropských-atlantických struktur.*” (Schröder 1999: 394)

Pojetí rudozelené vlády, která patřila k mladší generaci, bylo jinak akcentováno, než pojetí jejích předchůdců. Nová německá vláda se po svém nástupu do úřadu zdráhala sdělit konkrétní přístupové termíny pro rozšíření. Podle vyjádření německého ministra zahraničí Joschky Fischera ve Varšavě, „*tak konkrétní být nemohlu, protože nejsem tak nezodpovědný, že sdělím fiktivní čísla jako rok 2002.*” (Fischer 1998 citováno on Wiepolska 2013: 262) Lze tvrdit, že evropský politický

koncept nové vlády ve srovnání s Kohlovou vládou byl méně ovlivněný středovýchodní Evropou. (Jeřábek 2006: 103) Změna ve společenském tónu *Europapolitik* nové německé vlády byla očividná. Za povrchem continuity byl rozeznatelný nový vládní styl a tón. Daniel Vernet tuto změnu charakterizoval výrokem: „*pro Kohla přišla historie před obchody, pro Schrödera přišla nejdřív praxe a pak morálka.*” (Vernet 1999: 12) Před začátkem německého předsednictví v Radě v roce 1999 se k tomu německý eurokomisař Günther Verheugen vyjádřil takto: „*naši partneři v EU vědí, že mi chceme rozšíření více než jiní. Proto my je můžeme také zaplatit. S takovými iluzemi musíme udělat pořádek.*” (citováno v Janning 2000)

Od roku 1998 začala přístupová jednání s prvními kandidátskými zeměmi SVE. Ještě v prosinci téhož roku konstatoval Gerhard Schröder ve Spolkovém sněmu, před summitem ve Vidni, že „*chceme rozšíření EU, a chceme pro to vytvořit předpoklady, [...] ale bez reformy institucí EU bude velmi těžké přijmout nové členské státy do EU.*” (Schröder citováno in Jeřábek 2006: 102-103) Od ledna 1999 předsedala rudozelená koalice Radě EU, a ve stejném období také vstoupila eurozóna do své třetí fáze hospodářské a měnové unie (Jeřábek 2006: 105) Ačkoli Spolková vláda zdůrazňovala nutnost rozšíření, na prvním místě evropské politické agendy předsednictví rady EU stál boj s nezaměstnaností na evropské úrovni (Jeřábek 2006: 105-107). Nejdůležitějšími cíly německého předsednictví bylo zintenzivnění společného postupu v oblasti zaměstnanecké politiky a bezproblémový začátek třetí fáze hospodářské a měnové unie. To byly největší evropské politické témata. Rozšíření tak nepatřilo k nejvyšším prioritám německého předsednictví. V oblasti zahraničních vztahů stálo, vedle prosazení Amsterdamské smlouvy v oblasti CFSP, na programu také pokračování přístupových jednání (tamtéž)

Kroky k rozšíření, které iniciovala SRN, a schopnost EU rozšířit se, měly jít ruku v ruce se schopností kandidátských států se transformovat a přistoupit k EU. Komisař EU, Günther Verheugen, zdůraznil přímou souvislost vnitřních reforem a procesu rozšíření, tak že „*čím dříve EU podnikne potřebné reformy, tím rychleji bude ukončen proces rozšíření.*” (Verheugen 1999: 11) Reforma EU byla centrálním předpokladem pro zvládnutí rozšíření. V praktickém programu německého předsednictví stálo se soustředit plně na Agendu 2000, abychom se přiblížili rozšíření. Německo mělo na jedné straně zájem prostřednictvím přijetí do EU, stabilizovat země SVE hospodářsky a politicky, a tím zvýšit svou vlastní bezpečnost. Na druhé straně se

chtěla SRN institucionálně pro tyto nákladné kroky vybavit a přitom nezmenšit svůj vliv v orgánech EU. (Jeřábek 2006: 108)

Rozhodovací a koordinační systém pro německou politiku jako soustava institucí a postupů, byly nejméně centralizovaným ze všech členských států EU. Tento systém institucí působil také během koordinace německého rozhodovacího procesu s ohledem na rozšíření EU. Do roku 1997 byly záležitosti rozšíření předmětem jednání Spolkové vlády. (Bulmer, Jeffery, Paterson, William 2000: 106) Poté co začala přístupová jednání a stanoven přesnější časový rámec, stala se možná rizika a náklady jasnějšími. Právě spojení reformy EU a východní rozšíření představovalo varování pro určité sektorové zájmy. To vedlo ke zvýšené aktivitě nejen některých ministerstev, ale také jednotlivých spolkových zemí a organizovaným spolkům. (Jeřábek 2006: 115).

Změna vlády v roce 1998 následována určitým souborem tradičních středolevých přesvědčení v zahraniční politice přinesla nové aktéry. Navzdory této změně přetrvávala kontinuita v hlavní linii zahraniční politiky s ohledem na východní rozšíření, a jako pokračující proces, který začal na úrovni EU a Německa, a měl nadále pokračovat. Přesto změna nastala u německé veřejnosti s ohledem na zvýšený příspěvek do rozpočtu EU kvůli placení za rozšíření EU. Konsensus předchozí politické elity dosažený Kohlem byl i nadále udržován rudozelenou koalicí. Lze tedy říct, že evropský efekt na pozice aktérů byl dost silný na to, že domácí debaty a lobby zajistily, aby bylo velmi těžké je změnit. Politika rozšiřování rudozelené koalice odpovídala zásadám vlády CDU/CSU-FDP. (Vernet 1999:11) Nová vláda navázala na základní linie německé *Europapolitik* dřívějších vlád, a byla jednoznačně pro rozšíření, ale neakcentovala již tolik podporu rozšíření jako za vlády Hlemuta Kohla. (Jeřábek 2006: 105).

2.7. Agenda 2000

Další potřebný krok představoval vypracovat posudky pro každou krajinu, které by zhodnotily situaci a stav v jednotlivých zemích. Vypracováním těchto posudků byla pověřena Evropská komise, která v roce 1997 vydala *Agendu 2000 – za silnější a širší Unii*. (Agenda 2000).

Agenda se skládala ze tří svazků, kde popisovala problémy související s plánovaným rozšířením, nutnost politické reformy a navrhla rozpočet EU pro období

2000-2006. Posudky Komise k žádostím o členství obsahuje třetí svazek Agendy, tvořící 10 samostatných dokumentů, které hodnotí připravenost kandidátských zemí: Bulharska, České republiky, Estonska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Polska, Rumunska, Slovenska a Slovinska. Informace o hodnocených zemích byly získávány nejen z jejich vlastních poskytnutých informací na základě doložení různých dotazníků sestavených Komisí, ale především podle posudků a zpráv Evropského parlamentu a pokrok dosažený podle Evropských dohod, mezinárodních organizací a nevládních nebo jiných institucí. Zkoumány byly politické a ekonomické kritéria. Ty splňovaly všechny krajiny kromě Slovenska, které Komise označila za nestabilní a rovněž navrhla upravit vztahy k maďarské menšině. V roce 1997 byla schválena Agenda 2000 a ustavena lucemburská skupina, jejíž vznik německá vláda podporovala. (Černoch 2003: 60)

Evropská komise v Agendě 2000 navrhla reformu strukturálních fondů Unie, společné zemědělské politiky a koncepci finančního plánu na období 2000 až 2006. Dále doporučila otevřít vstupní rozhovory s pěti kandidátskými zeměmi – Českou republikou, Maďarskem, Polskem, Slovinskem a Estonskem. (Evropská komise 1997) Návrhy Agendy 2000 se staly podkladem pro jednání Evropské rady v Lucemburku v prosinci 1997, na němž se členské státy na doporučení Komise rozhodly otevřít rozhovory s výše zmíněnou pěticí zemí a s Kyprem. (Evropská rada 1997) Změnami platnými pro tehdejší členské státy EU byly:

- „do roku 2006 by neměly příspěvky členských zemí do rozpočtu EU přesáhnout stanovený limit 1,27 % HDP,
- výdaje na strukturální politiku by neměly ve stejném období překročit 0,46 % HDP Evropské unie. Pro přidružené státy byla stanovena horní hranice 4 % jejich HDP pro příjmy ze strukturální politiky po vstupu,
- reforma společné zemědělské politiky musí pokračovat přechodem z cenové podpory pro jednotlivé komodity na podporu příjmů ze zemědělství. (Agenda 2000)

Agenda 2000 představovala základní rámec pro vlastní přípravu Unie na přijetí většího množství dalších členů a zároveň i pro vlastní stanovisko při vyjednávání s kandidátskými zeměmi. (Jeřábek 2006: 108)

Na zasedání Evropské rady v Nice na sklonku roku 2000 se řešila podoba institucionální reformy před přijetím kandidátských zemí odsouhlaseno několik změn v oblasti CFSP. Krátce před začátkem projednávání reformy na summitu v Nice, řekl kancléř Gerhard Schröder, že *„nám Němcům je rozšíření zvláštní prosbou, ne jen proto, že se stavíme k historické odpovědnosti.“* (Schröder 2000 citováno in Jeřábek 2006: 102).

Německo navrhovalo v rámci Společné bezpečnostní a obranné politiky (CFDP) zavést rozhodování kvalifikovanou většinou, tento návrh však ostatní členské státy zamítly a CSDP zůstala mezivládní. Německo i dále podporovalo prohlubování CFSP a růst její akceschopnosti tak, aby byla schopna účinně reagovat na vzniklé krizové situace. SRN dominovala celému procesu vyjednávání, avšak nevybočovala z tradičního diskurzu vedení všech podstatných vyjednávání o změnách primárního práva společně s Francií. Nakonec však němečtí představitelé přehodnotili svůj postoj, a to zejména s ohledem na snahu neblokovat zbytečně jednání o východním rozšíření. Navíc Schröder i Fischer ve svých projevech nepřestávali vyjadřovat podporu integračnímu úsilí zemí střední a východní Evropy. (Jeřábek 2006: 141-142)

2.8. Summit v Kodani (2002) a konec procesu rozšíření

Vstup do úřadu a vládní období první rudozelené koalice 1998-2002 se sdužilo do praktické vyjednávací fáze mezi EU a zeměmi SVE, která nakonec vedla k úspěšnému ukončení přístupových jednání na summitu v Kodani 2002. Jak podklady evropských institucí SRN, tak také změny v koordinačním systému mezi roky 1993 až 1998, působily na řízení německé politiky rozšiřování a na provázení přístupovým procesem. (Jeřábek 2006: 270)

Vedoucí činitelé evropských států označili dohodu, podle níž vstoupí deset nových států především z bývalého komunistického východu do EU, za historický mezník. Po intenzivních, ale rychlých jednáních otevřel kodaňský summit dveře ke vstupu do Unie deseti kandidátským zemím. Nejnovější kolo rozšíření, které nabylo účinnosti v květnu roku 2004, vedlo k významné změně charakteru a celosvětovému vlivu Evropské unie. (tamtéž)

Vláda po Kohlovi byla méně entuziastická o nákladech další integrace a budoucího rozšíření po roce 2004. Jako výsledek politiky rozšíření získalo Německo mnoho změn v pozicích zahraničně-politických aktérů, rozmístění nových politických nástrojů, inaugurace nového navrhování a provádění politiky. V neposlední řadě současně přineslo změny v koordinaci a řídicích procedurách, a posun v hlavních politikách a hlubokém přesvědčení. (Exadaktylos 2010: 20) S koncem procesu přijetí, jako výsledek de facto zapojení 10+2 nových členských států (Rumunsko a Bulharsko), se pozice německých zahraničně-politických aktérů změnila. Jako ukončený proces v roce 2004, a se slibem zahrnout další dva kandidátské státy do roku 2007, nová německá CDU/CSU/SPD vláda zůstala vyrovnaná s prospektivami rozšíření EU. (tamtéž)

Avšak všechny členské státy začaly ukazovat znaky odporu pro další expanzi. EK se stala přísnější pro zbývající kandidáty z Balkánu a Turecka. Během předsednictví v roce 2007, Německo změnilo kurz od advokáta ke skeptičtější pozici. Nové vedení CDU oponovalo vstup Turecka a dalších kandidátů a trvalo na přísnější věrnosti k přístupovým kritériím a dalšímu posílení současných institucí EU, v souladu s novými evropskými postoji. Ve skutečnosti aktéři v Německu změnili své chování kvůli široké domácí veřejnosti a elitě unavené z pozice Německa jako pokladníka EU. (Exadaktylos 2010: 22)

Dne 1. května 2004 přistoupilo do EU 10 zemí SVE, mezi nimi byla Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko. O tři roky později v lednu 2007 byly následovány Bulharskem a Rumunskem. EU dosáhla počtu 27 členských zemí.

3. Priority zahraniční politiky SRN

Následující kapitola zkoumá postavení zemí SVE v zahraničně-politických zájmech SRN. Kapitola se tak snaží hledat odpověď na třetí výzkumnou otázku, stanovenou v úvodní části předkládané práce: *jaké je postavení zemí SVE v hierarchii „národních“ a zejména zahraničně-politických zájmů SRN?* Výzkum vychází z velké části především z knihy *Vztahy SRN ke státům střední Evropy* z roku 1998 autorů Vladimíra Handla, Jana Hona a Otto Picka et al. Autoři ve své knize s ohledem na země střední a východní Evropy užívají pojmu CEFTA (Středoevropská zóna volného obchodu), jenž označuje převážně čtyři státy tohoto regionu, jmenovitě Polsko, Českou republiku, Slovensko a také Slovinsko.

Nejdůležitějším zájmem Německa na začátku 90. let bylo nejdříve znovuzískání plné suverenity ve světě národních suverénních států. Právě získání suverenity bylo hnací silou německé zahraniční politiky. Po svém sjednocení a získáním plné suverenity, se prioritami staly pokojné dořešení ruské překážky ve vztahu k východní části Německa, a závazek k hlubší západní integraci. Myšlenka východního rozšíření ES/EU nebyla v té době rozhodující pro utváření hlavních cílů německé zahraniční politiky. (Wiepolska 2013: 69)

3.1. Stabilita a vnější bezpečnost – NATO

Po svém znovusjednocení a rozpadu SSSR v roce 1991 se spolu s ostatními západními zeměmi muselo Německo pokusit své politické zájmy nově formulovat. Sjednocené Německo tak poprvé neurčovalo své zájmy s bezvýhradným odvoláním na spolek, nebo na vnějšího nepřítel, ale pouze na vlastní zájmy. (Robejšek citováno in Handl 1998: 93)

Z hlediska národních zájmů SPRN patřila na přední místo nového německého státu a jeho společnosti, politická, sociální a ekonomická stabilita a všeobecně příznivé podmínky společenského vývoje. Jde tedy především o zajištění vnější bezpečnosti a o zajištění podmínek hospodářské prosperity v mezinárodní konkurenci. (Handl 1998: 271)

Se zřetelem na zahraničně-politické zájmy jde SRN i nadále v první řadě zejména o aktivní působení v západních politicko-bezpečnostních uskupeních, ve smyslu posilování její úlohy při budování nového bezpečnostního systému v Evropě. Z toho vyplývá prioritní postavení vojenských kontaktů ke státům NATO, v oblasti hospodářské především o realizaci jednotné měny, a v neposlední řadě politika rozšiřování EU. (tamtéž)

3.2. Německo-francouzský tandem

Prioritou německé zahraniční politiky zůstává také zachování německo-francouzského tandemu, bez něhož není myslitelný vývoj evropské integrace v dosavadním pojetí: tedy zvyšování kvality integračního procesu (zejména vytvoření jednotné měny, definování skutečné jednotné společné zahraniční politiky a politiky v oblasti justice a vnitřních věcí) a jeho geografického rozšiřování (které posunuje SRN do centra EU a vytlačuje Francii). (Handl 1998: 47-48).

3.3. Rusko

Prioritou je rovněž zajištění kooperativních vztahů s Ruskem, kterého lze dosáhnout pouze s pomocí multilaterálních institucí – EU a NATO. Ve vztazích dále na Východ má SRN proto zájem na takovém „předpolí“ („cordon sanitaire“), které by jej současně oddělovalo i spojovalo se státy SNS (Společenství nezávislých států, organizace zahrnující devět bývalých svazových republik SSSR), především Ukrajinou a Ruskem. Německá politika se však výrazu „cordon sanitaire“ vyhýbá z toho důvodu, že i když v dnešním multilaterálním pojetí má tento pojem nový obsah, je stále zřejmý jeho egoistický nádech. (Handl 1998:86-87). Rozdíl ve vztazích vůči zemím CEFTA a zemím dále na východ spočívá mj. v tom, že vývoj v zemích střední Evropy je z mnoha důvodů možné ovlivnit. Umožňují to jak „rozměry“ těchto zemí a jejich relativní kompatibilita se standardy západu, tak geografická, politická, hospodářská i kulturní blízkost zemí historicky spojeného regionu. (Handlo 1998: 48)

3.4. Země střední a východní Evropy

Jiný je vztah Německa k zemím střední a jihovýchodní Evropy, které se po rozpadu sovětského bloku ocitly politicky a hospodářsky ve volném prostoru. Jde přitom o malé nebo středně velké země, které nemají všechny nezbytné mocensko-politické a hospodářské předpoklady samostatné existence. Nemohou situaci zvládnout vlastními prostředky, jsou při znovuzapojení do kontextu světové politiky a do soustavy mezinárodních hospodářských vztahů odkázány na cizí podporu, a nezřídka se dostávají navzájem do konkurenčního vztahu. Tento stav lability v regionu byl ještě prohlouben následkem rozpadu Jugoslávie a Československa. Západní politika má zde co činit s velkým počtem rozrůzněných politických subjektů, které si nedostatečně uvědomují, že jejich zájmy jsou společné; toto vědomí si teprve vytvářejí. (Handl 1998: 43)

Zmíněný stav přirozeně silně působí na německou politiku. Německo je mnohem více než jiné evropské mocnosti vystaveno nebezpečím pramenícím z konfliktů v tomto regionu, z migrace obyvatelstva a z chaotických hospodářských poměrů. Má však také větší možnosti než jiné západní mocnosti ovlivnit situaci. Je blízko, zná místní poměry, disponuje velkým hospodářským potenciálem, je více vystaveno vlivu nadějí a očekávání obyvatel tohoto regionu; cítí se vázáno na ohledy na odčinění dědictví druhé světové války a nacismu, které tyto země vrhly do náruče SSSR. (tamtéž)

Německý hlavní zájem se soustřeďuje na stabilizaci daných zemí, a tak nejen na odvrácení bezprostředního negativního vlivu ze strany těchto zemí, ale zároveň pro vytvoření pásma stability „oddělujícího“ SRN od těžko ovlivnitelného a ještě méně kontrolovatelného vývoje v bývalém SNS. Zájem Bonnu/Berlína přitom není tyto státy jednostranně a individuálně vázat na sebe. Nedovoluje to ani omezený potenciál SRN, ani fakt, že země CEFTA jsou sice bližšími partnery směrem na východ, nepředstavují ale dlouhodobou zájmovou prioritu Německa.” (Handl 1998: 46).

V širším kontextu německých zájmů je tedy zřejmé, že vztahy se státy CEFTA představují strategický zájem, který lze za prioritu označit především vzhledem k aktuálnosti úkolu: využít období reorganizace mezinárodních vztahů v Evropě k tomu, aby se sousedé SRN stali trvalým přínosem pro regionální a evropskou bezpečnost, a rovněž pro politický vliv a hospodářské postavení SRN v Evropě. Vladimír Handl na základě toho argumentuje, že „*jakmile bude tento zájem*

zajištěn, zařadí se vztahy se státy CEFTA v žebříčku priorit na místo srovnatelné s významem zemí BENELUXU.” Podle Handla tedy leží z dlouhodobého hlediska priority strategických politických zájmů Německa jinde – „ve vývoji euro-atlantických vztahů, zejména transformaci NATO, pokračující evropské integraci a zachování německo-francouzského partnerství, vytvoření kooperativních partnerských vztahů s Ruskem a Ukrajinou.” (Handl 1998: 48-49)

3.5. Určování priorit zahraniční politiky SRN

Spolkové ministerstvo zahraničních věcí se také podílí na formování zahraničně-politických zájmů SRN. Z tohoto hlediska lze priority německé zahraniční politiky se částečně najít také v organizační struktuře úřadu ministra zahraničních věcí, především v pověření zmocněnců a koordinátorů, které ministru zahraničních věcí podléhají. Ministra tak v jeho činnosti dále podporují koordinátor pro vztahy mezi Německem a USA a koordinátor pro německo-ruské vztahy. Důraz je kladen i na agendu lidských práv a humanitární pomoci, o čemž svědčí institut zmocněnců pro tuto agendu. Při ministerstvu zahraničních věcí sídlí i zmocněnec spolkové vlády pro Afghánistán a Pákistán, a dále ministerstvu podléhají dva státní ministři, kteří jsou zároveň zmocněnci pro německo-francouzské a německo-polské vztahy. Součástí organizační struktury ministerstva zahraničních věcí jsou i tři státní tajemníci. (Handl 2011: 127-128)

Dagmar Moravcová v knize *Německá politika v kontextu mezinárodně politických změn po konci studené války* (2000) uvádí, že z hlediska evropské politiky sjednoceného Německa byly důležité zejména tyto cíle:

- Stabilizace východní Evropy a Ruska, zejména orientace a podpora v oblasti stabilizace a transformace bývalých komunistických zemí SVE. Německo má zájem jak o ekonomickou, tak o bezpečnostní spolupráci a rozvoj politických vztahů. Trhy směrem na východ představují odbytiště pro německé zboží a investice. Země se zaměřuje především na vztahy s Polskem a Ruskem.*
- Pokračování evropské integrace,*

- ochrana vnější bezpečnosti v rámci NATO. Německo plánuje více se angažovat, vzít na sebe více povinností.*
- Podpora hospodářského spojování Evropy a světa.*
- Převzetí nové politické odpovědnosti v celosvětovém měřítku v OSN.
(Moravcová 2000: 45-46).*

4. Vztahy SRN k zemím SVE

Poslední kapitola výzkumné části se zabývá multilaterální a bilaterální rovinou vztahu SRN a zemí SVE. Výkum se soustředí na politiku SRN k zemím SVE, hledá rozdílnost v přístupu k jednotlivým zemím a rovněž zjišťuje odpověď na poslední výzkumnou otázku, konkrétně tedy, *zda je zahraniční politika k jednotlivých zemím SVE diferenciovaná, a pokud ano, čím je diferenciací podmíněna?* Stejně jako předchozí část, vychází i tato především z knihy Vladimíra Handla a kol. *Vztahy SRN ke státům střední Evropy* (1998). Zmíněna kniha se vztahem zemí SRN a SVE zabývá velmi podrobně, a multilaterální i bilaterální vztah těchto zemí je zde velmi dobře zpracován.

4.2. Multilaterální rovina vztahu

V prvních letech po roce 1990 Německo preferovalo, aby kandidátské státy postupovaly ve své politice multilaterálně, a snažilo se vystupovat jako „advokát“ jejich zájmů. Ještě v přípravě na summit v Maastrichtu H. Kohl a F. Mitterrand hovořili o přípravě jednotné, evropské východní politiky. Oba partneři ale museli stále vyvažovat své zájmy, které se upíraly do odlišných směrů: v případě Francie do Středomoří, v případě Německa do střední a východní Evropy. Ke vzniku koordinované multilaterální politiky vůči zemím SVE tak nedošlo. Torzem německo-francouzské snahy o důslednou multilateralizaci východní politiky zůstala německo-francouzsko-polská spolupráce ve formě tzv. Výmarského trojúhelníku. (Handl 1998: 53)

4.2.1. Výmarský trojúhelník

Výmarský trojúhelník, alternativa pro multilaterální spolupráci, byl založen v roce 1991 jako produkt euforistických nálad a ochoty vyslyšet přání středo- a východoevropských národů vrátit se zpátky do Evropy. Členství ve „Výmarském trojúhelníku“ patřilo k indikátorům výhodné pozice, kterou Polsku v tomto soupeření připisovaly západní státy. Jedním z velmi důležitých důvodů byla také německá preference Polska, která měla dlouhou tradici a jasné příčiny. Nemalou roli hrály bezesporu i nadále německé výčitky svědomí z rozdělení země mezi Německo, Rakousko a Rusko v 19. století a invaze nacistického Německa do Polska 1. září 1939,

jež znamenala začátek 2. světové války. Takto podložená vstřícnost SRN vůči Varšavě sahala ještě do komunistické minulosti. (Robejšek 1998: 96) Do kategorie nesporných faktů patří skutečnost, že Polsko bylo, a je nejdůležitější německý obchodní partner ve střední a východní Evropě. To potvrzuje relativně významnou pozici Polska. Další z motivů Německa je význam, který připisovalo v té době evropské integraci. Robejšek předpokládal, že Výmarský trojúhelník se mohl stát něčím jako budoucím prodloužením této evropské integrační politiky směrem na Východ, kde Polsko by hrálo hlavního zprostředkovatele západní politiky pro východní země (Robejšek 1998: 97-98)

4.2.2. Visegrádská skupina

Jako další vhodný prostředek kooperace regionálních partnerů byla spatřována tzv. „Visegrádská skupina“. Je otázka, jaké měl Bonn zpočátku představy o potenciálu této spolupráce. Od počátku podporoval zejména v Bruselu, aby EU se státy CEFTA (tehdy tzv. Visegrádské skupiny) jednala pokud možno jako se skupinou. Očekávalo jednak, že regionální spolupráce a koordinace posílí šance na úspěšnost transformace a stabilizace celého regionu. Skupina měla být rovněž projevem vyspělosti politiky daných zemí, jejich připravenosti pro integraci do širších multilaterálních struktur. Koordinace a vzájemná reprezentace (prostřednictvím jakéhosi stálého orgánu s rotujícím předsednictvím) měly ulehčit uskutečňování vzájemných vztahů pro EU a její orgány, již tak přetížené neustále rostoucí běžnou agendou. Bonn vycházel i ze skutečnosti, že všechna kola rozšíření, která integrační proces prodělal, měla do jisté, i když ne absolutní míry, skupinový charakter. (Handl 1998: 55-56).

4.3. Bilaterální rovina vztahu

I když se německá vláda ve svých oficiálních prohlášeních většinou snažila prosazovat východní rozšiřování obecně, aniž by přitom upřednostňovala některé země, i zde mělo mezi zeměmi SVE zvláštní postavení Polsko, jehož zapojení do evropské integrace bylo neustále kancléřem zdůrazňováno, jako nezbytné pro mírový pořádek v Evropě. (Collins 2002: 128) Z některých dokumentů je patrné, že zvýšenou podporu měly spolu s Polskem i ostatní tři země visegrádské čtyřky a Slovinsko. (Schäuble, Lamers 1994; Spolková vláda 1992)

4.3.1. Polsko

Vztahy SRN s Polskem byly urovnány hned na počátku devadesátých let. V roce 1991 Německo a Polsko podepsaly Smlouvu o dobrém sousedství a přátelské spolupráci a Smlouvu o uznání hranic. (Handl 1998: 145) Důležitost Polska zdůraznil Helmut Kohl ve své řeči před polským Sejmem v červenci 1995: *„Demokratické Polsko má pro nás, a pro mě osobně obzvláště, své přirozené místo v Evropské unii. Rozumím netrpělivosti mnohých zde u vás, kteří chtějí vidět rychlejší pokrok ve vstupním procesu. [...] My, vláda Spolkové republiky Německo, [...] uděláme vše pro to, abychom vám na této cestě pomohli.“* (Kohl 1995) Kohlovy sympatie k východním sousedům Spolkové republiky se ukazovaly také na neoficiální úrovni. Například na bilaterálním německo-polském jednání v Dublinu 1996 nabídl Polákům osobně pomoc německé vlády při potížích spojených se vstupním procesem. (Collins 2002: 134) Polsko se po sjednocení Německa stalo druhým největším sousedem SRN. Podle německé vlády byly německo-polské vztahy klíčovým faktorem vývoje stabilního mírového pořádku na evropském kontinentu. (Spolková vláda 1992)

4.3.2. Česká republika

V kontrastu ke Kohlově vstřícnosti k Polsku, a v menším měřítku také k Maďarsku a Slovinsku, stály jeho postoje k České republice, které byly mnohem chladnější. V česko-německých vztazích zaprvé nebyla vyřešena otázka sudetských Němců a tzv. Benešových dekretů a zadruhé se na situaci podílel ne příliš přátelský vztah Helmuta Kohla s českým předsedou vlády Václavem Klausem. Vzájemná nesympatie obou státníků pramenila ze zcela rozdílných pohledů na evropskou integraci, a ačkoliv takovou interpretaci Úřad kancléře odmítal, ovlivňovala negativně česko-německé vztahy. (Kunštát 1998: 200-201) Příkladem může být skutečnost, že Kohl významně omezil bilaterální jednání s českou stranou. Klaus mezi léty 1993 a 1996 navštívil Německo osmnáctkrát, ale pouze jednou byl přijat i svým německým protějškem (Collins 2002: 131) Také v oblasti bilaterálních smluv lze najít mezi Českou republikou a Polskem podstatný rozdíl. Zatímco německo-polské vztahy byly Smlouvami o dobrém sousedství a uznání hranic vyřešeny v roce 1991, vládám Kohla a Klause trvalo definovat vzájemné vztahy podstatně déle. Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji byla podepsána teprve v lednu 1997. (Kunštát 1998: 208-209)

4.3.3. Slovensko

V odlišné situaci se nacházelo Slovensko. Politický styl a metody slovenského předsedy vlády Vladimíra Mečiara se výrazně odchýlily od liberálního pojmání politického režimu. Během volebního období 1994 – 1998, kdy na Slovensku vládla koalice Mečiarova Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), Slovenské národní strany (SNS) a Sdružení dělníků Slovenska (ZRS), došlo k několika porušením ústavy ze strany vlády a k dalším excesům, které přispěly k tomu, že Slovensko se v první polovině devadesátých let dalo charakterizovat jako hybridní režim „pohybující se na pomezí demokracie a diktatury“. (Handl 1998: 188-189) Helmut Kohl vyjadřoval s takovýmto vývojem nesouhlas a v letech 1994 – 1998 se diplomatické vztahy se Slovenskem výrazně ochladily. Ačkoliv ze slovenské strany došlo k několika pokusům sjednat schůzku nejvyšších představitelů obou vlád, uskutečnilo se první setkání teprve v roce 1997 a to po přesvědčování kancléře jeho Úřadem a ministerstvem zahraničí. (Collins 2002: 130-131).

4.3.4. Rusko

Pro Německo zůstává Rusko, nehledě na jeho momentální úpadek, velmocí o mimořádné územní rozloze, bohatě vybavené materiálními a lidskými zdroji. Vztahy s ním mají pro něj perspektivně mimořádně velký hospodářský, i politický a bezpečnostní význam: bezpečnost střední a jihovýchodní Evropy a bezpečnost Německa – nejen vojensky, nýbrž i z hlediska migrací obyvatelstva, vlivů kulturně-náboženských rozdílů a národnostních konfliktů, ekologie a kriminality – se nedá trvale zajistit bez součinnosti s Ruskem, tím méně proti Rusku. Německá politika neztrácí přitom ze zřetele ani zkušenosti ze dvou světových válek. Má respekt vůči mocenské potenci Ruska, nepřeje si vyhrocené vztahy a uvědomuje si, že její pohybový prostor je závislý na kvalitě rusko-německých vztahů. (Reiman 1998: 30-31)

Z hlediska německých zájmů tak nebyl vyhrocený konflikt mezi ruskými a středoevropskými zájmy žádoucí, jisté napětí v těchto zájmech bylo ovšem přesto přijatelné a funkční: odkazovalo středoevropské státy na součinnost s Německem a na jeho podporu, vytvářelo stimuly ke zlepšování jejich vztahů s Německem a ke kompromisnímu překonávání případných zájmových střetů. V konkurenci mezi středoevropskými a ruskými zájmy se Německo rozhodlo ve prospěch středoevropských priorit své politiky. Toto rozhodnutí vyplynulo z poznání, že

konsolidace Ruska a celého prostoru SNS vyžaduje dlouhý čas a bude značně náročnější a komplikovanější než konsolidace střední Evropy. (Reiman 1998: 33)

Smysl německé politiky k Rusku velmi dobře vyjádřil Rudolf Seiters, místopředseda poslanecké frakce CDU/CSU. Podle něj má „*Rusko [...] být jako partner včleněno do mezinárodních organizací a do mezinárodní dělby práce, podílet se jako konstruktivní velmoc na vytváření nové evropské struktury, neboť skutečně stabilního mírového uspořádání Evropy bude dosaženo teprve tehdy, když se v ní podaří plně zakotvit demokratické Rusko.*” (citováno v Handl 1998: 36) Rusko tak bylo přizváno k jednání a posléze i k členství v klubu západních velmocí G7, resp. G8, bylo přijato jako plnoprávný člen do Rady Evropy, bylo mu umožněno členství, či spolupráce v dalších mezinárodních organizacích a počítá se s vyústěním jeho vztahů s EU v asociační členství. Rusko také získalo úvěr Mezinárodní měnového fondu a další finanční podpory a úlevy. Po uzavření Dohody o partnerství a kooperaci v roce 1994 stoupl podíl EU na ruském zahraničním obchodu na 40 % a u přímých zahraničních investicí dosáhl téměř 50 %, tím byly současně vytvářeny podmínky pro rozšíření evropského integračního prostoru na východ a pro jeho konsolidaci. (Handl 1998: 36-37).

Závěr

Diplomová práce se zabývala evropeizací zahraniční politiky členského státu EU, konkrétně Spolkové republiky Německo, na procesu rozšíření o státy střední a východní Evropy. Cílem práce bylo zjistit, zda dochází prostřednictvím procesů evropeizace k transformaci zahraniční politiky SRN. Tyto změny byly sledovány především na aktérech, politických procesech, procedurách a přesvědčení. Dále práce zkoumala vztah SRN ke státům střední a východní Evropy. Ve svém úvodu si diplomová práce položila následující výzkumné otázky:

- 1. Dochází k evropeizaci německé zahraniční politiky po sjednocení na případu politiky rozšíření EU? Pokud ano, do jaké míry proces evropeizace ovlivnil zahraniční politiku SRN?*
- 2. Jak se projevilo sjednocení Německa vůči regionu střední a východní Evropy?*
- 3. Jaké je postavení střední a východní Evropy v hierarchii „národních“ a zejména zahraničněpolitických zájmů Německa?*
- 4. Je zahraniční politika Německa k jednotlivým zemím tohoto regionu diferencovaná, pokud ano, čím je tato diferenciací podmíněna?*

Na základě výzkumu pracovala diplomová práce s těmito hypotézami: *Přijímáním evropských procedur, mechanismů a legislativy docházelo ke změnám v zahraniční politice Německa. Práce rovněž předpokládá, že sjednocením Německa došlo ke změnám v politice nového státu vůči třetím zemím, především zemím střední a východní Evropy.* Práce byla explanatorní případovou studií, která se pomocí teorie evropeizace snažila vysvětlit změny v zahraniční politice SRN v rámci procesu rozšíření o země SVE. Práce analyzovala jednotlivé změny na aktérech, politických nástrojích, procedurách a přesvědčení na základě osmi zvolených mezníků v procesu rozšíření a vyjednávání vstupu kandidátských zemí SVE ke členství.

Prvním zvoleným mezníkem bylo znovusjednocení Německa a s ním spojený přesun hlavního města SRN z Bonnu do Berlína často vnímaný jako symbolický proces. Na základě výzkumu bylo zjištěno, že přesunem hlavního města blíže k východním hranicím došlo k posílení pozice Německa jako přirozeného advokáta. Po přesunu začala německá vláda veřejně obhajovat přistoupení zemí SVE do EU,

ačkoli na základě asociačních dohod uzavřených ze strany EU s těmito zeměmi, jim nebylo přislíbeno automatické členství v EU. Tehdejší členské státy v té době navíc rozšíření EU vůbec nepodporovaly. Přesto německá vláda prezentovala asociační dohody jako příslib budoucího členství. V neposlední řadě došlo s přesunem hlavního města k rozšíření institucí odpovědných za provádění zahraniční politiky, především utvoření nových oddělení v rámci Ministerstva zahraničních věcí a zahrnutí dalších ministerstev, například Ministerstva hospodářství. Rozšiřování kompetencí v provádění zahraniční politiky neproběhlo pouze v rámci tohoto mezníku, ale probíhalo v celém zkoumaném období. Lze předpokládat, že znovusjednocení Německa a přesun vlády z Bonnu do Berlína změnil prováděcí postupy zahraniční politiky.

Druhým zvoleným mezníkem v procesu rozšíření byl summit v Kodani v roce 1993, kde došlo k formálnímu zahájení procesu rozšíření EU. Na tomto summitu Evropská komise stanovila tzv. Kodaňská kritéria, nutná pro umožnění vstupu kandidátských zemí. Kancléř Kohl ve velké míře obhajoval přijatý dokument s názvem K užšímu přidružení zemí střední a východní Evropy. V tomto období je však patrná změna v přesvědčení u politických aktérů a také u německé veřejnosti s ohledem na finanční zátěž rozšíření. Kohl svá prohlášení umírnil, ale nedošlo ke změně pozice SRN na proces rozšíření, dokonce bylo založeno nové oddělení (Evropské generální ředitelství, Abteilung E) v Auswärtiges Amt, které bylo pověřeno přípravou a implementací politik rozšíření, jež obhajovala i Evropská komise. Lze se domnívat, že i přes změnu v politickém přesvědčení nedošlo ke změně politiky na úrovni EU, a tato politika zůstala v souladu s nastavenou evropskou politikou.

Třetím zvoleným mezníkem bylo započítání bilaterálních vztahů se dvěma bezprostředními východními sousedy SRN, Polskem a ČR. SRN uzavřelo s těmito zeměmi na začátku 90. let bilaterální smlouvy. Ty ale nebyly v souladu s pravidly a nařízeními EU, a tak došlo k tlakům ze strany EU na změnu těchto smluv. Vytvoření nových politických nástrojů, jako jsou přímé konzultace s těmito státy, a nabídnutí přechodného období pro určitá průmyslová odvětví, signalizují velký zájem SRN na přijetí zemí SVE do EU, indikující též možný evropeizační efekt v tomto případě.

Čtvrtým mezníkem se stal summit v Essenu v roce 1994, přijímající rozsáhlou předvstupová strategie, v jejímž hlavním zájmu bylo připravit kandidátské státy pro vnitřní trh EU. V tomto období se Německo podílelo na vytváření nových institucí jak v rámci EU, tak v kandidátských zemích. Například Německá spolková

banka byla považována za vhodný model centrální banky, a němečtí odborníci pomáhali s vytvářením nových ústav ve střední Evropě. Významnou změnou bylo také chování politických aktérů. V tomto období došlo k vydání tzv. Schäuble – Lamersovy zprávy, která pojednávala o vytvoření „core Europe” pro stávající členské státy před rozšířením EU. Zároveň uváděla čtyři body mající za cíl prohlubování integračních procesů uvnitř tehdejší EÚa kladla důraz na zintenzivnění německo-francouzské spolupráce. Podstatné ale je, že zpráva byla sepsána politiky, kteří nejsou odpovědní za provádění zahraniční politiky. Na tomto základě lze usoudit, že při utváření politiky rozšíření došlo k socializaci aktérů a k přizpůsobení se evropské úrovni. Důležitou roli sehrálo SRN i v rámci tzv. twinningu, kde mělo budoucí členské země blíže seznámit s fungováním EU a usnadnit jim přijetí *acquis communautaire*. Zde lze sledovat jak evropeizační efekt ze shora dolů tak i z dola nahoru, tedy působení obou dimenzí – *top-down* a *bottom-up*.

Summit v Madridu uskutečněný v roce 1995, představoval odsouhlasení dalšího kritéria pro kandidátské státy, a to úplné přijetí *acquis communautaire*. Na tomto summitu převzalo Německo od Evropské komise vedoucí pozici. Dle SRN by měly do EU vstoupit pouze Polsko, ČR a Maďarsko. Slovensko odmítlo doporučit ke vstupním pohovorům kvůli porušování demokratických přístupů a toto stanovisko je partneré v dalším vládním dokumentu ze strany EK – Agendě 2000. Německo také tlačilo EK na vytvoření plánu pro rozšíření, a již v roce 1997 bylo odsouhlaseno zahájení vstupních pohovorů pro zvolené státy SVE. Tím, že SRN převzala vůdčí roli při utváření politiky rozšíření, nastalo působení vlivů dimenzí *top-down* i *bottom-up*, jenž bylo vidět především při odmítnutí Slovenska kancléřem Kohlem.

V dalším mezníku se odrážela změna německé vlády. Nastoupila nová středolevá koaliční vláda SPD/die Grünen. Ve vystřídání vlády se odrážela také změna u německé veřejnosti. Ačkoli nový kancléř Schröder dával do popředí spíše zájmy vlastní německé vlády, nezměnila se německá politika na úrovni EU vůči východnímu rozšíření. Zvýšily se obavy z rozšíření zejména s ohledem na rizika a náklady rozšíření, navzdory tomu ale bylo zapojeny více institucí a aktérů do provádění zmíněné politiky a pokračovala kontinuita v hlavní linii zahraniční politiky k rozšíření. Lze se domnívat, že vliv EU byl na aktéry dost silný na to, aby nedošlo ke změně kurzu zahraniční politiky SRN.

Předposlední mezník zkoumá politiku SRN při vyjednávání Agendy 2000, kde se první dva svazky týkaly členských zemí, a poslední byl věnován posudkům

kandidátských zemí SVE. Dle doporučení Německa bylo odsouhlaseno započítí přístupových jednání s kandidátskými zeměmi ČR, Maďarskem, Polskem, Slovinskem a Estonskem. V tomto období se rovněž vyjednávalo o nové reformě EU před vstupem kandidátských zemí a to především v oblasti CFSP, kde Německo požadovalo prohlubování a zavedení kvalifikované většiny, které bylo ale odmítnuto ostatními členskými zeměmi. Německo proto přehodnotilo svůj postoj, aby neblokovalo další vývoj v politice rozšíření. Je zde vidět také velký zájem pro rozšíření a ochota SRN pro ústupky, aby byl dovršen úspěšný vstup kandidátských zemí. Lze vyzorovat evropeizační tlak ostatních členských států na aktéry SRN v oblasti CFSP, která má mezivládní povahu.

Na posledním mezníku na summitu v Kodani byl úspěšně uzavřen proces rozšíření a ke dni 1. května 2004 přistoupilo deset nových členských zemí SVE. Vláda kancléře Schrödera byla poté méně přístupná k další evropské integraci. Politikou rozšíření získalo Německo nové aktéry, instituce, nové postupy při navrhování a provádění této politiky. Vlivem ostatních členských států, které byly ještě více zdrženlivé k dalšímu rozšiřování, nastala změna i u německé vlády z pozice advokáta (zemí SVE) se stala více nedůvěřivou. Aktéři SRN změnili své chování také na základě zvýšených odmítavých reakcí německé veřejnosti kvůli finanční zátěži. Lze pozorovat evropeizační efekt ze strany EU na zahraniční politiku SRN.

Třetí kapitola výzkumné části se zaměřovala na priority zahraniční politiky ve stejném časovém období. Tato část hledala a zkoumala místo v oněch prioritách, jež zaujímají země SVE. Na základě analýzy bylo zjištěno, že SRN má o země SVE po rozpadu východního bloku zvýšený zájem především z hlediska obav o svou východní hranici a stabilitu v těchto zemích. Z tohoto důvodu je považuje Německo za oblast zájmu a preferuje jejich integraci do EU. Poté co budou tyto země přijaty, bude podle Handla zájem ze strany SRN sekundární, přesněji budou mít stejný význam jako sousední Beneluxu.

Poslední výzkumná část se zaměřovala na povahu vztahu SRN a zemí SVE. Zkomala, zda Německo přistupovalo k těmto zemím v rámci procesu východního rozšíření, multilaterálně, nebo preferovalo spíše bilaterální cestu. Analýza ukázala, že německá politika se snažila přistupovat nejdříve k těmto zemím multilaterálně, ale kvůli odlišným zájmům Německa a Francie, jež je jádrem spolupráce uvnitř EU, k vytvoření této multilaterální povahy vztahu nedošlo. Nejvýznamější alternativou bylo vytvoření tzv. Výmarského trojúhelníku, spojujícího Německo, Francii a Polsko,

jako největšího obchodního partnera SRN. Druhou alternativou byla tzv. Visegrádská skupina. Přesto Německo preferovalo spíše bilaterální spolupráci, neboť znovu upřednostňovalo Polsko, i s ohledem na minulost a především druhou světovou válku. Bilaterální vztahy s ČR byly spíše chladnější, kancléř Kohl a český premiér Václav Klaus měly rozdílnou pohled na evropskou integraci. Podobnou povahu měl i vztah SRN a Slovenska, jelikož kancléř odsuzoval slovenské výrazné odchýlení od liberálního pojmání politického režimu.

Ve strategickém zájmu SRN zůstává i nadále Rusko, protože jen prostřednictvím spolupráce s touto mocností a s ohledem na přetrvávající nestabilitu v této zemi, je pro Německo velmi důležité s Ruskem spolupracovat. Německo tedy nabídlo Rusku členství v G7/G8, získalo půjčky z Mezinárodní měnového fondu a uzavřelo s ním Smlouvu o partnerství a spolupráci.

Dle autorky výzkumná část přinesla odpovědi na stanové výzkumné otázky a předpokládané hypotézy byly potvrzeny. Na základě osmi zvolených časových mezníků v procesu rozšíření je potvrzena změna v zahraniční politice SRN, zapříčiněná vlivem evropeizace, dimenzí *top-down* a *bottom-up* a také prostřednictvím socializace elit. Jak proces rozšíření, tak i politika utváření tohoto procesu je velmi komplexní, a s ohledem na rozsah diplomové práce nemohlo být hlouběji pojednáno o všech aspektech a detailních změnách v této politice.

Velkou pozornost by si zasloužilo rovněž zpracování připravenosti jednotlivých kandidátských zemí v tomto procesu, adaptaci na politiky a pravidla EU a také detailnější rozbor vzniku a provádění celé politiky rozšíření EU. Značný přínos představuje také zaměření se v budoucích výzkumech na detailní institucionální změny uvnitř zahraniční politiky SRN, neboť dle autorčina domnění se taková publikace v české literatuře dosud nenachází. Pro další výzkum v této oblasti by bylo vhodné zpracovat vliv evropeizace s dimenzí *top-down* a *bottom-up* na další německé vládní koalice, tedy následující vládní období první německé kancléřky Angely Merkel.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Der deutsche Bundestag. 1992. *Beschlussempfehlung und Bericht des Bundestages zum Maastrichtsvertrag*. (online). Dostupné z: <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/12/038/1203895.pdf> (8. 12. 2015).

Der deutsche Bundesverfassungsgericht. 1993. “Urteil des Bundesverfassungsgerichts über Verfassungsbeschwerden gegen den Vertrag von Maastricht, verkündet in Karlsruhe, 12 October 1993 (excerpts)”, *Europa-Archiv* 48, NO 22, 1993 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.mpil.de/files/pdf3/Maastricht.pdf> (8. 12. 2015)

Evropská komise. 1991. *Europe Agreement*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Poland.pdf> (8. 12. 2015)

Evropská komise. 1997. *Agenda 2000*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://smsjm.vse.cz/wp-content/uploads/2008/10/eu13.pdf> (8. 12. 2015)

Evropská rada. 1992. *European Council Lisbon*. (online, Pdf). Dostupné z: http://aei.pitt.edu/1420/1/Lisbon_june_1992.pdf (8. 12. 2015)

Evropská rada. 1993. *Presidency conclusion. European Council in Copenhagen*. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/enlargement_new/europeancouncil/pdf/cop_en.pdf (8. 12. 2015)

Evropská rada. 1994. *European Council in Essen*. (online, Pdf). Dostupné online z: <http://aei.pitt.edu/1447/> (8. 12. 2015)

Evropská rada. 1995. *Presidency conclusion. European Council in Madrid*. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm (8. 12. 2015)

Evropská rada. 1997. *Presidency Conclusions*. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm (8. 12. 2015)

Evropská unie. 1992. *Maastrichtská smlouva*. (online, Pdf). Dostupné online z: http://europa.eu/abc/treaties/index_cs.htm (8. 12. 2015)

Evropská unie. 2000. *Agenda 2000 – for a stronger and wider Union*. (online, pdf). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:160001> (8. 12. 2015)

Koalitionsvertrag 1990-1994. *Koalition CDU/CSU, FDP*. (online). Dostupné z: http://www.kas.de/wf/doc/kas_27202-544-1-30.pdf?110826092653 (8. 12. 2015)

Koalitionsvertrag 1994-1998. *Koalition CDU/CSU, FDP*. (online). Dostupné z: <http://www.kas.de/upload/ACDP/CDU/Koalitionsvertraege/Koalitionsvertrag1994.pdf> (8. 12. 2015)

Kohl, Helmut. 1994. *Regierungserklärung von Bundeskanzler Kohl*. (online). Dostupné z: http://helmutkohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=605 (8. 12. 2015)

Kohl, Helmut. 1995. *Rede vor Sejm und Senat im polnischen Parlament in Warschau während des offiziellen Besuchs von Bundeskanzler Kohl in der Republik Polen*. (online). Dostupné z: http://helmutkohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=126&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1597 (8. 12. 2015)

Kohl, Helmut. 1997. *Erklärung auf der Pressekonferenz zum Abschluss der Tagung des Europäischen Rates in Luxemburg*. (online). Dostupné z: http://helmutkohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1743 (8. 12. 2015)

Schäuble, Wolfgang – Lamers, Karl. 1994. *Überlegungen zur europäischen Politik*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.cducusu.de/upload/schaeublelamers94.PDF> (8. 12. 2015)

Spolková vláda. 1990. *Regierungserklärung zum Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik, zu den deutsch-polnischen und zu den westeuropäischen Beziehungen zur Sowjetunion*. (online). Dostupné z: http://helmutkohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1365 (8. 12. 2015)

Spolková vláda. 1991a. *Regierungserklärung zur 12. Wahlperiode des Deutschen Bundestages*. (online). Dostupné z: http://helmutkohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=609 (8. 12. 2015)

Spolková vláda. 1991b. *Regierungserklärung zu den deutsch-polnischen Verträgen sowie zur ersten Beratung des Gesetzes zum Vertrag vom 17. Juni 1991 über gute Nachbarschaft und freundschaftliche Zusammenarbeit und zum Vertrag vom 14.*

November 1990 über die Bestätigung der Grenzen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen. (online). Dostupné z: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1410 (8. 12. 2015)

Spolková vláda. 1992. *Regierungserklärung in der 108. Sitzung des Deutschen Bundestags zur aktuellen Entwicklung in der Europapolitik.* (online). Dostupné z: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1455 (8. 12. 2015)

Spolková vláda. 1998. *Regierungserklärung vor dem Deutschen Bundestag zum Europäischen Rat in Cardiff am 15. und 16. Juni 1998* (online). Dostupné z: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1784 (8. 12. 2015)

Literatura

Alecu de Flers, N. and Müller, P. 2009. "Applying the Concept of Europeanization to the Study of Foreign Policy: Dimensions and Mechanisms," Paper prepared for the GARNET Conference 2010 – The European Union in International Affairs. (online). Dostupné z: <http://www.ies.be/files/M%C3%BCller-B3.pdf> (8. 12. 2015)

Albi, Anneli. 2006. *EU Enlargement and the Constitutions of the Central and Eastern Europe*. Cambridge.

Allen, David. 1996. „Conclusions: The European Rescue of National Foreign Policy?“ In C. Hill (ed.) *The Actors in Europe's Foreign Policy*, London and New York: Routledge, pp. 288–304.

Allen, D. 1998. „Who speaks for Europe? The search for an effective and coherent external policy.“ In Peterson, J. and Sjørnsen, H. (eds.) *A Common Foreign Policy for Europe?* London: Routledge.

Baun, Michael, Marek, Dan. 2013. *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization*. London, New York: Routledge Advances in European Politics.

Börzel Tanja, Thomas Risse. 2000. „When Europe Hits Home: Europeanization and domestic chase.” *European integration online papers*, Vol. 4. (2000), pp. 1-20. (online). Dostupné z: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-015.pdf> (8. 12. 2015).

Börzel, Tanja. 2003. „How the European Union Interacts with its Member States. *Reihe Politikwissenschaft*, No. 93. Wien: Institut für Höhere Studien, 2003, s. 15–16.

Börzel, Tanja. 2005. “Europeanization: How the European Union Interacts with its Member States.” In S. Bulmer and Ch. Lequesne (eds) *The Member States of the European Union*, Oxford: Oxford University Press, pp. 45–69.

Bulmer Simon and Paterson William. 1987. *The Federal Republic of Germany and the European Community*, London Allen and Unwin

Bulmer Simon and Paterson William. 1994. “Germany in the European Union: Gentle Giant or Emergent Leader?”, *International Affairs* Vol. 72, No 1

Bulmer, Simon. William E. Paterson. 1996. „Germany in the European Union: Gentle Giant or Emergent Leader?” *International Affairs*, 72(1): 9-32. (online, pdf). Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2624746> (8. 12. 2015)

Bulmer Simon, Jeffreery Charlie, and Paterson William. 2000. *Germany's European Diplomacy: Shaping the Regional Milieu*, Manchester, Manchester University Press.

Umzug des Bundestages nach Berlin: Chronik. *Deutscher Bundestag* [online]. 2010 Dostupné online z: https://www.bundestag.de/blob/272540/4169925bbf7ac44ff385ded9fdf60785/kapitel_1_8_01_umzug_des_bundestages_nach_berlin_-_chronik-pdf-data.pdf (5.12. 2015)

Bulmer, Simon J., and Claudio M. Radaelli. 2004. The Europeanisation of National Policy? *Queen's Papers on Europeanisation No. 1/2004*. Belfast: Queen's University, School of Politics, International Studies and Philosophy.

Bulmer, Simon, Christian Lequesne. (eds.). 2005. *The Member States of the European Union*, Oxford: Oxford University Press.

Collins, Stephen. 2002. *German policy-making and eastern enlargement of the EU during the Kohl era : managing the agenda*, Manchester, Manchester University Press.

Collins Stephen D. 2003. *German Policy-Making and Eastern Enlargement of the EU During the Kohl Era; Managing Agenda?*, Manchester University Press

CVCE. *Bulletin of the European Communities 1989*. No Supplement 1/89. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/22/b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233/publishable_en.pdf (8. 12. 2015)

- ČERNOCH, Pavel. 2003. *Cesta do EU: východní rozšíření Evropské unie a Česká republika v období 1990 -2004*. Praha: Linde nakladatelství. Str. 60
- Dančák Břetislav, Petr Fiala, Vít Hloušek. 2005. *Evropeizace - nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, str. 54-58.
- Exadaktylos, Theofanis. 2010. "The EU Enlargement to the East: Europeanizing German Foreign Policy", ECPR 5th Pan-European Conference on EU Politics, Porto, Portugal, 24-26 June 2010.
- Fischer, Joschka. 2000. „Vom Staatenbund zur Föderation-Gedanken über die Finalität der europäischen Integration“ (online). Dostupné z: http://www.cvce.eu/de/obj/rede_von_joschka_fischer_uber_die_finalitat_der_europaischen_integration_berlin_12_mai_2000-de-4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773.html (8. 12. 2015)
- Goetz, Klaus H. 2007. "Territory." In P. Graziano and M. P. Vink (eds) *Europeanization: New Research Agendas*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 73–87.
- Featherstone, Kevin. 2003. Introduction: In the name of Europe. In: Featherstone, Kevin, Radaelli, Claudio M. (eds.). *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press, 3-26.
- Grabbe, Heather. 2001. „How does Europeanization affect CEE Governance? Conditionality, diffusion and diversity.” *Journal of European Public Policy*, 8(6): 1013-1031.
- Grabbe, Heather. 2006. *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Basingstoke: Palgrave.
- Ginsberg, Roy H. 1989. *Foreign Policy Actions of the European Community - The Politics of Scale*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Handl, Vladimír, Jan Hon, Otto Pick et al. 1998. *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední a Evropy od roku 1990*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Handl, Vladimír, Nigrin Tomáš. 2006. „Německá integrační politika mezi pragmatismem a evropeizací.“ *Mezinárodní vztahy* 41, č. 4, 5-26. (online). Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/235> (8. 12. 2015)
- Handl, Vladimír. 2011. *Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny*. Ústav mezinárodních vztahů Praha.
- Havlík, Vlastimil. Pavel Pšeja. 2007. *Evropeizace jako předmět výzkumu v sociálních vědách*. Brno. Fakulta sociálních studií.

- Hill, Christopher. 1996. *The Actors in Europe's Foreign Policy*. London: Routledge.
- Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2004. „Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe.“ *Journal of European Public Policy* 11(4): Pp. 661–679.
- Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan 2003.
- Hloušek, Vít. 2005. *Německo*, In: Strmiska, M. et al: *Politické strany moderní Evropy*, Praha, Portál, s. 286-307.
- Hofhansel, Claus. 2005. Germany, Multilateralism, and the Eastern Enlargement of the EU. *Center for European Studies Program for the Study of Germany and Europe Working Paper No. 01.4* Department of Political Science Rhode Island College Providence.
- Hoyer. 1998. Nationale Entscheidungsstrukturen deutscher Europapolitik, in: Kaiser, Eberwein: (Hrsg.): *Deutschlands neue Aussenpolitik*, S. 79f.
- Hyde-Price, Adrian. 2000. *Germany and European Order – Enlarging NATO and the EU*, Manchester, Manchester University Press.
- Checkel, Jeffrey T. 2005. „International Institutions and Socialisation in Europe: Introduction and Framework.“ *International Organisation* 59 (4): 801-826.
- Janning, Josef. 1996. *A German Europe – a European Germany? On the Debate over Germany's Foreign Policy*, *International Affairs* vol. 72, č. 1, s. 33-41, on-line verze <http://www.jstor.org/stable/2624747> (8. 12. 2015)
- Jeřábek, Martin. 2006. *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union*. Univerzita Karlova v Praze. Dissertace.
- Katzenstein, Peter J. 1997. „United Germany in an Integrating Europe“. In: Katzenstein, J. P. (ed.): *Tamed Power. Germany in Europe*. Ithaca–London: Cornell University Press, s. 1–48.
- Klíma, Michal. 2013. Zahraniční politika a Evropské společenství. *Mezinárodní vztahy*. Archiv. (online, Pdf). Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/download/822/873> (8. 12. 2015)
- Kunštát, Miroslav. Německo a Česká republika. In: Handl, Vladimír, Jan Hon, Otto Pick et al. 1998. *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední a Evropy od roku 1990*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Ladrech, Robert. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32, 1994, č. 1, s. 69-88.

- Ladrech, Robert. 2001. *Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis*. Keele European Parties Research Unit (KEPRU), Working Paper 7, Keele University.(online). Dostupné z: <https://www.keele.ac.uk/media/keeleuniversity/group/kepru/KEPRU%20WP%207.pdf> (8. 12. 2015)
- Ladrech, Robert. 2002. „Europeanization and European Parties. Towards a Framework for Analysis.“ *Party Politics* 8, č. 4.
- Lequesne, Christian. 1998. „Comment Penser l'Union Européenne?“ In Smouts, M.-C. (ed.) *Les Nouvelles Relations Internationales. Pratiques et Théories* (Paris: Presses de Science Politics.)
- Major, C. 2005. “Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State?” *Politics*, 25(3): 175–90.
- Manners, I. and Whitman, R. (eds.). 2000. *The Foreign Policies of European Union Member States* (Manchester: Manchester University Press) .49(3): 607–629.
- Manners, I. and Whitman, R. (eds). 2000a. “Introduction.” In I. Manners and R. Whitman (eds) *The Foreign Policies of the European Union Member States*, Manchester: Manchester University Press, pp. 1–16.
- March, James G., Johan P. Olsen. 1989. *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press.
- Martincová, Olga et al. 2004. *Nová slova v češtině – Slovník neologismů*. Praha. Academia. Str. 115.
- Mayhew, Alan. 1998. *Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Moravcová, Dagmar. 2000. *Německá politika v kontextu mezinárodně politických změn po konci studené války*. s. 45-46. In: *Německá politika v kontextu mezinárodně politických změn po konci studené války* in Moravcová, D. - Plechanovová, B. - Kreidl, J.: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990 – 1999*.
- Moumoutzis, Kyriakos. 2011. „Still Fashionable Yet Useless? Addressing Problems with Research on the europeanization of Foreign Policy.“ *Journal of Common Market Studies* 49(3): 607–629.
- Miskimmon, Alister. 2007. *Germany and the Common Foreign and Security Policy of the European Union: Between Europeanisation and National Adaptation*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Olsen, Johan P. 2002. „The many faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, (2002), pp. 921-952. (online). Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00403/pdf> (8. 12. 2015).
- Pomorska, Karolina. 2007. “The Impact of Enlargement: Europeanization of Polish Foreign Policy? Tracking Adaptation and Change in the Polish Ministry of Foreign Affairs,” *The Hague Journal of Diplomacy*, 2: 25–51.
- Prášil, Jan et al. 2011. *Zahraniční politika Německa na začátku 21. století*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky. (online). Dostupné z: http://www.amo.cz/editor/image/produkty1_soubory/amo_zahranicni_politika_nemecka_web.pdf (8. 12. 2015)
- Radaelli, M. Claudio. 2000. „Whither Europeanization? Concept Stretching and substantive Change.“ *European Integration online Papers* 4(8): 1–25.
- Radaelli, M. Claudio. 2004. „Europeanisation: Solution or Problem?“ *European Integration online Papers* 8(16): 1–23.
- Reiman, Michal. Rusko-německé vztahy a dnešní středoevropská politika SRN. In: Yin, K. Robert. (2014). *Case Study Research: Design and Methods*. London: Sage.
- Radaelli, C. M. (2003) “The Europeanization of Public Policy.” In K. Featherstone and C. M. Radaelli (eds) *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press, pp. 27–56.
- Risse, Thomas., Cowles, M. G., Caporaso, J. 2001. “Europeanization and Domestic Change: Introduction.” In M. G. Cowles, J. Caporaso and T. Risse (eds) *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Ithaca and London: Cornell University Press, pp. 1–20.
- Robejšek, Petr. Výmarský trojúhelník ve fraktální geometrii. In Handl, Vladimír, Jan Hon, Otto Pick et al. 1998. *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední a Evropy od roku 1990*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Sedelmeier, Ulrich. 2001. *Accommodation Beyond Self-Interest: Identity, Policy Paradigms, and the Limits of a Rationalist Approach to EU Policy towards Central Europe*, *Politique Européenne* 3, s. 13-37, on-line verze (<http://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2001-2-page-13.htm>). (8. 12. 2015)
- Sedelmeier, Ulrich. 2006. „Europeanisation in new member and candidate states“. *Living Reviews in European Governance* 1(3): 4–34.

- Schimmelfennig, F. 1998. „Liberal norms and the eastern enlargement of the European Union: A case for sociological institutionalism.” *Österreichische Zeitschrift Für Politikwissenschaft*, 27(4): 459.
- Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2004. „Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe.“ *Journal of European Public Policy* 11(4): 661–679.
- Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2005. *The Politics of EU enlargement. Theoretical and comparative perspectives*, in: Schimmelfennig, F. – Sedelmeier, U. (eds. 2005): *The Politics of European Union Enlargement – Theoretical approaches*, Routledge.
- Schröder, Gerhard. 1999. *Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder zur offiziellen Eröffnung des Sites der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik am 2. September 1999 in Berlin*, “Verlässlichkeit in den internationalen Beziehungen”,
- Smith, Karen E. 1999. *The making of EU foreign policy: The case of Eastern Europe*. London: MacMillan.
- Smith, K. E. 2003. „The European Union: a distinctive actor in international relations.” *The Brown Journal of World Affairs*, 9(2): 107-113.
- Smith, Mike E. 2004. „Toward a theory of EU foreign policy-making: multi-level governance, domestic politics, and national adaptation to Europe's common foreign and security policy.” *Journal of European Public Policy*, 11(4): 740-758.
- Tonra, Ben. 2000. “Denmark and Ireland.” In I. Manners and R. Whitman (eds) *The Foreign Policies of the European Union Member States*, Manchester: Manchester University Press, pp. 224–42.
- Tonra, B. 2001. *The Europeanization of National Foreign Policy: Dutch, Danish and Irish Foreign Policy in the European Union*, Aldershot: Ashgate.
- Tonra, B. 2003. “Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach,” *Journal of Common Market Studies*, 41(4): 731–56.
- Tewes, Henning. 1998. „Between deepening and widening: Role conflict in Germany's enlargement policy.” *West European Politics*, 21:2, 117-133. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/01402389808425247> (8. 12. 2015)
- Updyke, Craig A. (1995): *German Leadership? The Council Presidency of 1994*, Georgetown University, on-line text (<http://aei.pitt.edu/7310/>).

- Veselá, Barbora. 2011. *Normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční politiky*. S. 119-134. In: Vladimír Handl (ed.). 2011. *Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Verheugen Günther. 1999. *Deutschland und die EU-Ratspräsidentschaft: Erwartungen und Realitäten, Integration*, Vol 22 318. Verheugen Günther (1999), *Europa Wohin? Die Zukunft der Europäischen Union*, Bayerische Landesvertretung, Bonn, 4 May 319.
- Günther Verheugen. *Interview s Güntherem Verheugenem* In: Hučková, Michaela: SRN a východní rozšíření. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická v Praze. 2013. FMV.
- Vernet, Daniel. 1999. „Kluge Ausschopfung begrenzter Souveränität. Die Europa-Politik der rot-grünen Koalition.” *Internationale Politik*, 11/1999, S. 12.
- Wiepolska, Anna. 2013. *Causes and Consequences of Ambivalence in Germany's EU Eastern Enlargement Policy*. PhD. Thesis. London School of Economics and Political Science. (online, Pdf). Dostupné z: http://etheses.lse.ac.uk/646/1/Wielopolska_Causes_Consequences_%20Germany%E2%80%99s.pdf (8. 12. 2015)
- Wong, Reuben Y. P. 2005. The Europeanization of Foreign Policy. In *International Relations and the EU*, edited by C. Hill and M. Smith. Oxford: Oxford University Press.
- Wong, Reuben. 2006. *The Europeanization of French Foreign Policy: France and the EU in East Asia*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wong, Reuben Y. P. 2007. Foreign Policy. In *Europeanization: New Research Agendas*, edited by P. Graziano and M. P. Vink. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Wong, Reuben, Christopher Hill. (eds). 2011b. “Introduction.” In R. Wong and C. Hill (eds) *National and European Foreign Policies: Towards Europeanization*, London and New York: Routledge, pp. 1–18.
- Zemanová, Štěpánka. 2007. „Výzkum europeizace - aktuální problémy a perspektivy.” *Mezinárodní vztahy* 42, č. 4, 29-51. (online). Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/277> (8. 12. 2015)

Seznam použitých zkratk

AA – Ministerstvo zahraničních věcí Spolkové republiky Německo (Auswärtiges Amt)

BDA – Spolkové sdružení německých svazů podnikatelů

BDI – Spolkový svaz německého průmyslu

CDU/CSU – Křesťanskodemokratická unie/Křesťansko Sociální unie (v Německu)

CEFTA – Středoevropská zóna volného obchodu

CFSP – Společná zahraniční a bezpečnostní politika

CSDP – Společná bezpečnostní a obranná politika

DGB – Německý odborový svaz

EFTA – Evropské sdružení volného obchodu

EHS – Evropské hospodářské společenství

EPC – Evropská politická spolupráce

GG – Základní zákon, Ústava Spolkové republiky Německo

KBSE – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

NDR – Německá demokratická republika

PDS – Strana demokratického socialismu (Německo)

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SPD – Sociálnědemokratická strana Německa

Abstrakt

Tato práce pojednává a o problematice evropeizace zahraniční politiky Spolkové republiky Německo na případu východního rozšíření Evropské unie o země střední a východní Evropy, které přistoupily do EU v roce 2004. Zejména práce řeší transformaci zahraniční politiky prostřednictvím politických aktérů, nástrojů, procedur a přesvědčení na základě osmi zvolených časových mezníků v procesu přistoupení daných zemí. Pozornost je zde věnována také smlouvám EU, neboť zahraniční politika SRN se soustředila na rozšiřování EU, tak i její prohlubování. Dále se práce zaměřuje na priority zahraniční politiky a vztah SRN k daným zemím. Základní tezí je, že Přijímáním evropských procedur, mechanismů a legislativy docházelo ke změnám v zahraniční politice Německa.

Klíčová slova: Spolková republika Německo, země střední a východní Evropy, Evropská unie, Společná zahraniční a bezpečnostní politika, evropeizace, východní rozšíření EU, zahraniční politika, transformace, znovusjednocení.

Abstract

This paper discusses the problems of Europeanization foreign policy of Germany on case of eastern enlargement. Addressing in particular impact of European Union on political actors, policy instruments, procedures and beliefs by illuminating six landmark episodes of foreign policy in eastern enlargement process. Attention is paid to EU treaties because german foreign policy focusing on deepening and widening, too. The paper also focus on preferences of german foreign policy and relation to central and eastern Europe. The basic thesis is that implementing of European legislature, procedures and mechanism led to the changes in germany foreign policy.

Keywords: Germany, central and eastern Europe, European Union, Common foreign and security policy, Europeanization, eastern enlargement, foreign policy, transformation, reunification.